109 știință - istorie

Misterul cetăților aurului

Ascensiunea și decăderea marilor civilizații egeene

Dan Apostol

- Lumea Războiului Veșnic
- Înfricoșătoare nave de luptă
- Miracolul Minoic

59.000! LEI

Cartea de buzunar

Explorează lumea în 84 de pagini bogat ilustrate cu DESCOPERĂ, revista de ştiinţă, tehnologie şi călătorii.

Apare în prima zi de vineri a fiecărei luni. DESCOPERĂ este un supliment al Ziarului Financiar.

Dan Apostol
Misterul cetăţilor aurului
Ascensiunea şi decăderea marilor civilizaţii egeene

cunoştinţe la îndemână
cartea de buzunar
Editura cartea de buzunar

Coordonator: Dan Apostol
Redactor: Rodica Bretin
Coperta I: Cristian Dinu

Consultant redacţional: Tudor Octavian

Descrierea CIP a
Bibliotecii Naţionale a României
APOSTOL, DAN
Misterul cetăţilor aurului. Ascensiunea şi decăderea marilor civilizaţii egeene / Dan Apostol
Bucureşti: cartea de buzunar

ISBN 973 – 8351 – 99 – 5
93 (38)
Editura cartea de buzunar
www.carteadebuzunar. ro
www.cdb. ro
NDC Grup 2000 SRL
Editura PUNCT

INTRODUCERE

Miracolul Minoic: ţara Regelui Minos a fost prima putere mediteraneeană din istorie care şi-a întins reţeaua de baze navale şi comerciale din Creta până în Insulele Britanice şi pe malurile Mării Negre. Vase de luptă înfricoşătoare, palate magnifice, bogăţii fabuloase, o artă şi o lume de un extraordinar rafinament, a preoteselor animiste – magi şi alchimişti deopotrivă –, a marinarilor-neguţători, a femeilor care luptau şi a prinţilor efeminaţi…

Regatele Miceniene: cetăţi ciclopice, construcţii rivalizând cu cele egiptene, mezo-americane ori chineze, o societate violentă, aflată în veşnic război cu vecinii, splendide arme şi eroi de epopee, la apogeul civilizaţiei europene a bronzului. Şi un sfârşit tragic, la care au contribuit – ironie a Destinului – triburile de amazoane din Europa de Nord-Est, prinse în avalanşa cataclismică a ceea ce Antichitatea va numi, cu groază „Marea Invazie Egeeană”, cea mai largă dislocare de populaţii cunoscută în istorie până la începutul erei noastre.

Acestea sunt „regatele cetăţilor aurului” prezentate în lumina descoperirilor arheologice de ultimă oră, ce reînvie fascinantele civilizaţii minoică şi micenianã, urmaşele îndepărtate în timp, dar inevitabile, ale eternei Atlantida, adevărata precursoare a culturii şi societăţii europene sau „occidentale”.

BLESTEMUL ZEILOR

S-a întâmplat în Cornwall...

Un foşnet, trosnetul crengilor rupte. Yssa a tresărit. Rămăsese lângă izvor, în genunchi, cu capul întors spre locul de unde răsunaseră zgomotele, cu pletele căzându-i spre apă ca o cascadă de cârlionţi negri-albăstrui.

Era în mijlocul pădurii, departe de portul ridicat de poporul ei cu abia zece ani în urmă, în Ţara Wessen, la capătul lumii cunoscute. Dar *trebuia* să îndeplinească ritualurile sacre, care-i legau pe cretani de Natura-Mamă, dătătoarea vieţii şi a morţii. Şi pentru asta avea nevoie de şerpi – greu de găsit în acele locuri ceţoase, umede şi reci.

Un nou foşnet, şoapte. Yssa s-a prefăcut că nu le ia în seamă, închizând ochii şi aplecându-se până ce a atins cu buzele chipul oglindit în ape – chipul *celeilalte*, sora sa de Dincolo, de pe tărâmul unde fiece om şi fiece animal erau veşnic tineri, erau zei…

Era prea mult pentru tinerii păstori ai tribului dintre dealuri. Niciodată nu intraseră în pădurea misterioasă şi ameninţătoare – însă ploaia şi fulgerele din ajun rătăciseră destule vite, iar ei s-au aventurat să le caute. Doar ca să dea peste zeiţa aceea de o frumuseţe care tăia răsuflarea. Zeiţă? Nu, femeie! Ce zeiţă ar fi rămas goală şi neajutorată, aşa cum venise pe lume, oferindu-se făpturilor cerului, apelor şi pământului cu o supunere ce chema, îndemna, ca şi trupul firav, cu sâni mici, nefiresc de alb – aproape o copilă, dar atât de tulburătoare, de *altfel* decât tot ce văzuseră vreodată…

Au ieşit dintre desişuri, apropiindu-se de străina ce se prosternase, oarbă şi surdă la orice. Câţiva paşi, încă şovăitori, apoi unul a întins mâna spre şalele arcuite şi…

În clipa aceea, femeia a ţâşnit în picioare. Ţinea un coş de nuiele, parcă apărut de nicăieri, şi dinăuntru au

zburat înspre bărbaţii uluiţi nişte curele negre-verzi, care se zvârcoleau şuierând.

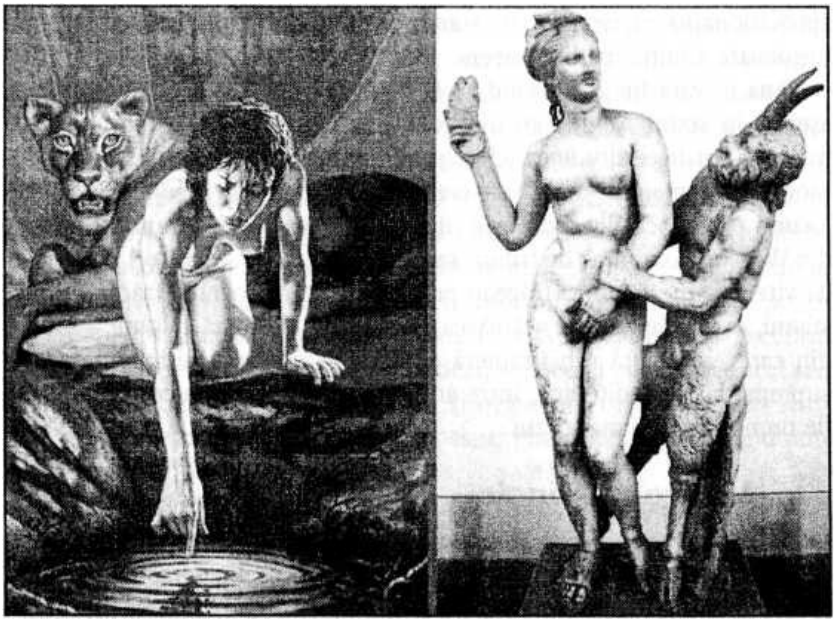

Stânga: *Preoteasă animistă la izvorul sacru* (*reconstituire de Venzelos*). *Leii au trăit în Creta Minoică până în 1100 î.e.n., iar la Cnossos era uzuală îmblânzirea lor.*

Dreapta: *Afrodita şi Pan, reminiscenţe ale animismului în perioada elenistică clasică – grup statuar de marmură* (*Grecia, secolul I* î.e.n.). *Arhiva autorului.*

Scuturându-se de şerpii furioşi, păstorii au mai apucat s-o zărească pe străină ridicând o armă ciudată, a cărei lamă lucea ca flacăra, chiar şi în penumbra dintre arbori… Şi asta a fost tot.

Pădurea a mai răsunat o vreme de zgomote învălmăşite – hohotele de râs ale femeii, nebunia goanei bărbaţilor. Pe urmă s-a lăsat liniştea…

Această scenă s-a petrecut – cu mai multă sau mai puţină exactitate a detaliilor – în Cornwall, acum 3.500 de ani. Yssa era preoteasă a Cultului Şerpilor şi, probabil, fiica unui bogat negustor cretan.

Venise din baza navală şi comercială ridicată de flota minoică la 32 km de actualul Plymouth, prin anii 1500 – 1450 î.e.n., în cadrul unei reţele strategice de puncte fortificate pe ambele coaste ale Mânecii, vitale pentru aprovizionarea metropolei cu staniu şi cupru, Britania fiind principala furnizoare a lumii mediteraneene.

Până în vara lui 2001, când au fost găsite vestigiile a două asemenea aşezări în sudul Angliei şi, ulterior, ale altor trei pe coastele atlantice franceze, exista certitudinea schimburilor comerciale, însă nu se putuse demonstra întemeierea unor baze cretane permanente în Insulele Britanice, locuite pe atunci, din Cornwall până în Wessex, de aşa-numitul „popor din Wessex”, o uniune de triburi sedentare paşnice, agricultori, crescători de vite şi mineri care extrăgeau prin decopertare bogatele zăcăminte de staniu, esenţiale pentru obţinerea unui bronz de bună calitate. Bronzul din care era făcută sabia-rapieră a Yssei şi care le-a permis cretanilor supremaţia în Mediterana, între anii 2000 – 1400 î.e.n., în ceea ce avea să fie numit, milenii mai târziu…

...Miracolul Minoic

Creta: insulă veşnic scăldată de razele soarelui şi stropii purtaţi de vânt dinspre talazurile Mediteranei. Un petec de pământ (250 km lungime şi 50 km lăţime maximă) la răscrucea drumurilor ce unesc Europa, Africa şi Asia Mică. Un loc de întâlnire pentru navigatori şi civilizaţii deopotrivă, zguduit adesea de catastrofe naturale ori de năvăliri străine, teatrul unor lupte crâncene, perpetuate de-a lungul istoriei, începând cu invazia aheenilor (secolul

al XIV-lea î.e.n.) şi sfârşind cu cea nazistă (1941).

Această insulă a fost leagănul uneia dintre cele mai fascinante civilizaţii mediteraneene antice. Dacă Egiptul a rămas inegalabil prin măreţia construcţiilor sale monumentale, iar Fenida este considerată prima stăpână a mărilor şi comerţului, Creta minoică poate fi numită, pe drept cuvânt, o lume a frumosului, a armoniei şi a rafinamentului. Şi toate acestea la un nivel uluitor, cu forme de tranziţie prea scurte şi nesemnificative. Unii istorici încearcă să explice naşterea şi rapida maturizare a civilizaţiei minoice tocmai prin situarea insulei într-o poziţie favorabilă pentru a primi influenţele tuturor marilor civilizaţii din jur, anterioare şi contemporane: egipteană, sumeriană, feniciană. Alţii afirmă că aceste influenţe au deţinut doar un rol minor, iar cretanii le-au asimilat repede culturii pe care şi-o făuriseră singuri, imprimându-i o uimitoare originalitate. Descoperirile arheologice recente demonstrează că elementele preluate de ei de la egipteni şi din Asia Mică nu au avut decât un impact superficial, iar spiritul şi cultura cretană, deşi de o incontestabilă originalitate, datorează multe unei alte civilizaţii, necunoscute încă, poate chiar cea Atlantă.

Muntoasă (cel mai înalt vârf din Munţii Ida atinge 2.456 m) şi dispunând de puţine zone cu adevărat fertile, în nord, pe coaste şi de-a lungul râurilor, insula beneficiază însă de o climă care permite cultivarea viţei de vie, a măslinilor, a smochinilor şi creşterea vitelor, în Antichitate, munţii şi pădurile ascundeau numeroase animale sălbatice (predominând cerbii şi mistreţii), iar pescuitul a fost întotdeauna bogat, astfel că populaţia nu pare să fi cunoscut lipsurile. Existau în Creta zăcăminte de cupru, ba chiar aurifere; dar locuitorii se dovedeau nu numai buni agricultori sau meşteşugari, ci şi excelenţi navigatori şi negustori, ceea ce explică situarea principalelor oraşe pe coastă, Cnossos, Phaistos şi Mallia

fiind porturi celebre în lumea antică.

Istoria civilizaţiei minoice (a cărei descoperire i se datorează lui Sir Arthur Evans) este încă insuficient cunoscută, apariţia ei rămânând învăluită în mister, iar perioadele de bruscă înflorire fiind adesea întrerupte de cataclisme care distrugeau aproape complet societăţile din momentele respective, fără a le împiedica refacerea ulterioară. Iată o succintă prezentare a principalelor etape prin care a trecut civilizaţia autohtonă a Cretei antice:

4.000 – 2800 î.e.n.: cele mai vechi urme de locuire, o societate neolitică, înapoiată atât tehnic, cât şi cultural (topoare de piatră, cuţite de obsidian, peşteri de locuit şi peşteri-cimitir, etc.);

2800 – 2500 î.e.n.: apare metalurgia aramei (cauza presupusă – emigrarea unor populaţii din sud-vestul Europei). Centrele principale de prelucrare au fost descoperite în estul insulei, la Gurnia, Zakro şi Vasiliki;

2500 – 2000 î.e.n.: cultura minoică timpurie – începe epoca bronzului şi se consolidează structura societăţii sclavagiste. Vasele de piatră şlefuită şi argilă, bijuteriile din aur, sigiliile, armele de bronz dovedesc o tehnologie superioară celei din Grecia continentală, din insulele Mării

Egee sau din Asia Mică. Se foloseşte scrierea pictografică;

2000 – 1900 î.e.n.: perioada construcţiei simultane a marilor palate din Cnossos, Phaistos şi Mallia, capitalele celor trei regate principale din insulă, apărute la începutul mileniului al II-lea î.e.n.

1900 – 1700 î.e.n.: apogeul culturii minoice mijlocii – se generalizează metalurgia bronzului şi roata olarului (apariţia ceramicii stil Camares); se *cristalizează*, definitiv stratificarea socială în regatele de pe insulă. Palatele sunt împodobite luxos, flota cretană de război domină Mediterana orientală, iar cea comercială o concurează cu succes pe a fenicienilor, întreţinând legături cu Egiptul,

Fenicia, Grecia, Britania, Asia Mică, Africa de Nord. Abandonarea scrierii pictografice pentru scrierea liniară de tip *A*;

1700 – 1600 î.e.n.: o catastrofă (probabil de origine seismică) distruge flota, aşezările, porturile şi toate marile palate, lovind grav civilizaţia cretană prin anii 1700 î.e.n. Timp de o sută de ani, insula resimte din greu efectele crizei;

1600 – 1500 î.e.n.: reîncepe perioada de înflorire şi prosperitate.

Marile palate sunt reconstruite, într-un stil arhitectural nou şi prin metode foarte avansate pentru acea vreme, dar sunt distruse iarăşi de o catastrofă naturală prin 1500 î.e.n. De data aceasta însă, redresarea Cretei este mult mai rapidă;

1500 – 1400 î.e.n.: unificarea celor trei regate sub sceptrul dinastiei Minos din Cnossos. Apariţia carului de luptă şi a calului (aduse din Orientul Mijlociu), inventarea scutului în formă de opt şi a sabiei lungi (rapieră). Reconstrucţia parţială a flotei, crearea unor splendide opere de artă – apogeul civilizaţiei minoice târzii şi al metalurgiei bronzului în Creta. Aşezări importante: Cnossos, Gurnia, Palaicastro. Colonii şi contoare comerciale cretane pe toate coastele Mediteranei, ajungând până la ţărmurile Atlanticului (Peninsula Iberică, Golful Biscaya, Cornwall, Normandia), cele ale Mării Negre şi chiar în Orientul îndepărtat; 1400 – 1200 î.e.n.: *invazia* aheenilor, veniţi din Grecia continentală… Creta devine o parte a lumii miceniene, dar izbuteşte să-şi păstreze autonomia politică şi originalitatea culturii. Populaţia se elenizează doar superficial, palatul din Cnossos este jefuit şi parţial distrus la început, se introduce scrierea liniară de tip *B* alături de cea de tip *A*. Invadatorii sunt însă uimiţi şi impresionaţi de superioritatea culturii cretane, a tehnicii de construcţie a

palatelor şi a navelor, de prelucrare a metalelor şi a ceramicii, de stilul operelor de artă, al îmbrăcăminţii, al ceremonialului de la curte. Ei adoptă majoritatea acestor noutăţi, sfârşind prin a fi asimilaţi, a se modela după obiceiurile celor cuceriţi, ba chiar a le răspândi pe continent.

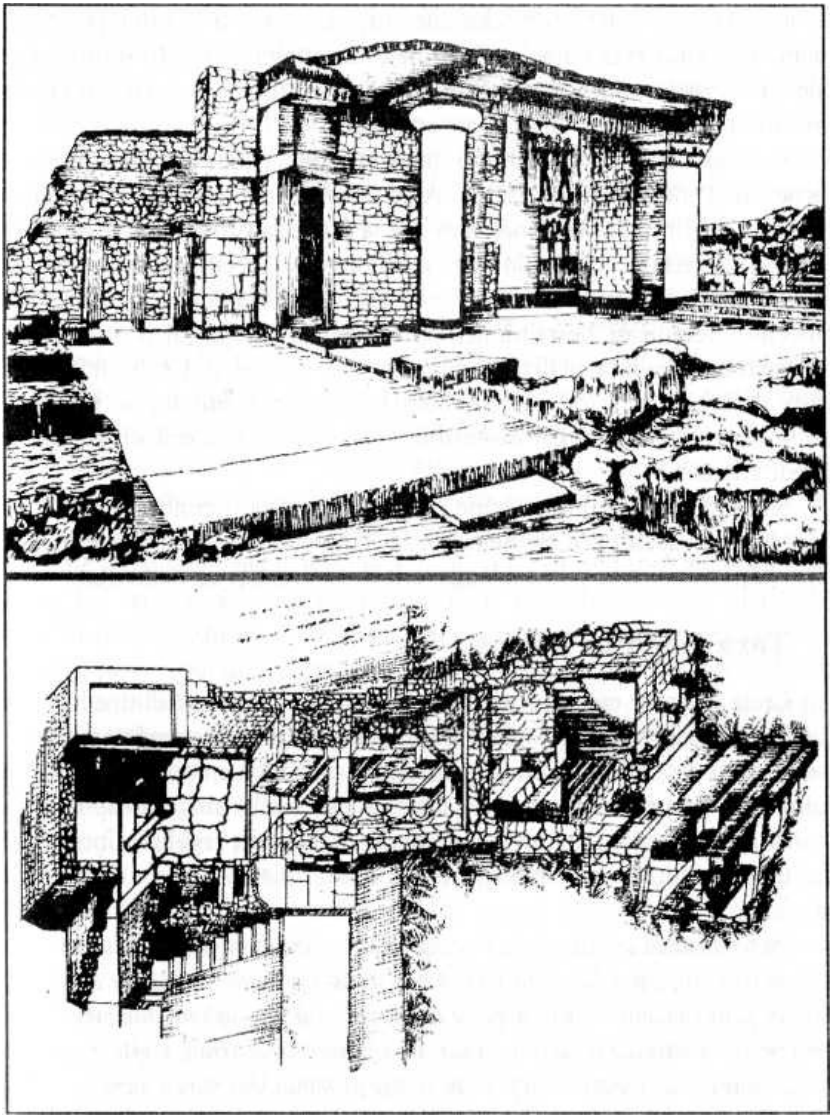

Cnossos; *Baza scării principale şi anticamere din partea sudică a palatului* (sus – *stadiu actual*); *„Mormântul-templu”* (jos – *reconstituire de Evans*).

Creta nu este colonizată, urmele micenienilor fiind

întâlnite mai ales la Cnossos, unde aveau o garnizoană puternică, portul şi palatul fiind folosite de o dinastie venită de pe continent;

1200 – 1100 î.e.n.: dorienii (alungaţi de „triburile câmpurilor de urne” din Peninsula Balcanică) pătrund în Grecia continentală, distrugând în parte civilizaţia miceniană, apoi ocupă întreaga Cretă. Noii invadatori aduc cu ei metalurgia fierului, dar şi brutalitatea specifică marilor migratori: palatul din Cnossos (care cunoscuse o nouă epocă de înflorire sub aheenii „cretanizaţi”) este nimicit până la temelii, iar populaţia autohtonă decimată. Splendida civilizaţie minoică, lumea artei şi a subtilităţii dispare definitiv din istorie, sucombând sub năvala hoardelor de jefuitori, mult mai înapoiaţi şi mai insensibili decât aheenii sau oricare alt popor mediteranean.

Sintetizând, s-ar putea spune că puţine civilizaţii cunoscute au avut parte de un destin atât de nemilos; iar cine cunoaşte şi înţelege esenţa societăţii minoice ar putea adăuga, atât de nedrept şi de nemeritat…

Ţara Regelui Minos

Creta, pământ cu o existenţă zbuciumată, a fost unul dintre locurile preferate de grecii antici pentru a-şi plasa acţiunea legendelor cu zei, semizei şi eroi. Fapt deloc surprinzător: civilizaţia minoică era atât de uimitoare pentru contemporani, încât considerau că singura explicaţie o constituia… ajutorul pe care zeii îl oferiseră dinastiei regelui Minos, rudă apropiată a lor! în rezumat, povestea acestei înrudiri s-ar fi desfăşurat astfel:

Preschimbându-se într-un taur uriaş, Zeus a răpit-o pe fiica regelui Feniciei, frumoasa Europa şi a dus-o în Creta. Aici a sedus-o şi Europa i-a născut doi băieţi, Minos şi Radamante – apoi, după ce a fost părăsită de stăpânul Olimpului (*celebru pentru aventurile şi necredinţa sa*), *s-a*

căsătorit cu Astenos, regele insulei. La moartea acestuia, cretanii l-au proclamat rege pe Minos, dar numai după ce tânărul şi-a dovedit originea divină cerându-i unchiului său, Poseidon, zeul apelor, să-i trimită din adâncuri un taur alb, ca amintire a înfăţişării luate odinioară de Zeus. Poseidon i-a împlinit ruga, poruncind însă ca taurul să-i fie jertfit tot lui, pentru a se reîntoarce în mare. Viclean ţi lacom, Minos a ascuns taurul, jertfind un animal oarecare, ceea ce l-a înfuriat cumplit pe unchiul său. Neputând să se răzbune făţiş pe fiul lui Zeus, Poseidon şi-a plănuit cu grijă revanşa, lovind acolo unde nu se aştepta nimeni, cu cruzime, dar şi cu o incontestabilă doză de umor. De vreme ce Minos ţinuse cu tot dinadinsul să aibă dovada înrudirii sale cu taurul divin, zeul mărilor s-a gândit să-i dea încă una, mai deosebită, despre care toată lumea să-şi amintească în veci. Astfel încât, la nunta lui Minos cu Pasifae, una dintre fiicele Soarelui, Poseidon a vrăjit-o pe mireasă, făcând-o să se îndrăgostească şi să se dea taurului alb, ascuns *într-una din grădinile palatului din Cnossos. Curând, Pasifae a dat naştere unui monstru cu trup omenesc şi cap de taur, care se hrănea numai cu carne de om. Pentru a scăpa de fiara ce înspăimânta întreg palatul, regele Cretei l-a chemat pe un faimos arhitect atenian, Dedal, cerându-i să construiască Labirintul, o pădure de ziduri şi coloane înalte, fără acoperit, unde ţi-a închis fiul, numit de toţi, Minotaur. Aici, monstrul primea un tain zilnic, compus la început din osândiţii la moarte şi prinşii din războaie, iar mai apoi, când aceste două surse au secat, din tineri* (*băieţi şi fete*) *trimişi ca tribut de diferite cetăţi din Grecia continentală şi insulară. Până la urmă însă, lumea a scăpat de coşmar mulţumită lui Teseu, fiul lui Poseidon şi-al prinţesei ateniene Etra. Tânărul erou, ajutat de Ariadna* (*fiica lui Minos*) *şi Dedal, l-a răpus pe Minotaur şi a reuşit să iasă din Labirint, fugind apoi cu Ariadna. Mâniat, Minos i-a azvârlit pe Dedal şi* /car, *fiul*

acestuia, *în Labirint*. *Atenienii şi-au făurit aripi din pene lipite cu ceară şi au pornit în zbor spre Grecia*, *dar* /car, *ridicându-se prea mult în văzduh şi-a atras pedeapsa lui Helios* (*Soarele*), *care l-a făcut să se prăbuşească din înalturi. Între timp*, *taurul lui Poseidon*, *ce se sălbăticise şi pustia Creta*, *a fost prins de alt erou faimos*, *Herades*, *fiul lui Zeus şi-al reginei Alcmena şi dus în Argos* (*Grecia*).

Talentul de povestitori şi fantezia inepuizabilă a vechilor greci sunt bine cunoscute. Dar sunt toate acestea numai legende? Descoperirile arheologice din ultimele două secole tind să confirme ori să infirme unele elemente, deşi nu întotdeauna cele previzibile. Spre exemplu, Creta nu putea pretinde în anii 1500 î.e.n. tribut de la Atena pentru simplul motiv că, la acea dată, statul atenian nici nu exista, el cristalizându-se prin anii 700 î.e.n. În schimb, Labirintul era într-adevăr o parte componentă a palatului de la Cnossos, dar având o cu totul altă întrebuinţare decât cea pe care i-o atribuie legenda, în ceea ce priveşte zborul lui Dedal, el nu a fost desigur decât o fantezie, care dovedeşte însă cât de impresionaţi erau străinii de geniul tehnic al arhitecţilor şi meşteşugarilor cretani. (Faptul că Dedal, Icar şi Teseu sunt consideraţi *atenieni*, în tradiţii transmise de *atenieni*, nu înseamnă mare lucru…).

Alte elemente îmbracă în metaforă realităţi confirmate istoric: aducerea pe insulă a primelor vite domestice din Asia Mică sau sudul Europei prin anii 2800 î.e.n.; puterea şi prestigiul de care se bucura Creta în rândul micilor regate continentale sau insulare în anii 1800 – 1500 î.e.n. (este probabil că unele dintre ele solicitaseră protecţia flotei cretane şi plăteau tribut); bogăţiile şi autoritatea de necontestat ale regilor dinastiei Minos. Iar Minotaurul nu este o simplă legendă, încă din Paleolitic, picturile rupestre înfăţişează oameni mascaţi în tauri şi se ştie că existau, atât în Europa şi America de Nord, cât şi în Africa, dansuri rituale legate de venirea

primăverii, anotimpul trezirii naturii la viaţă şi al fecundităţii.

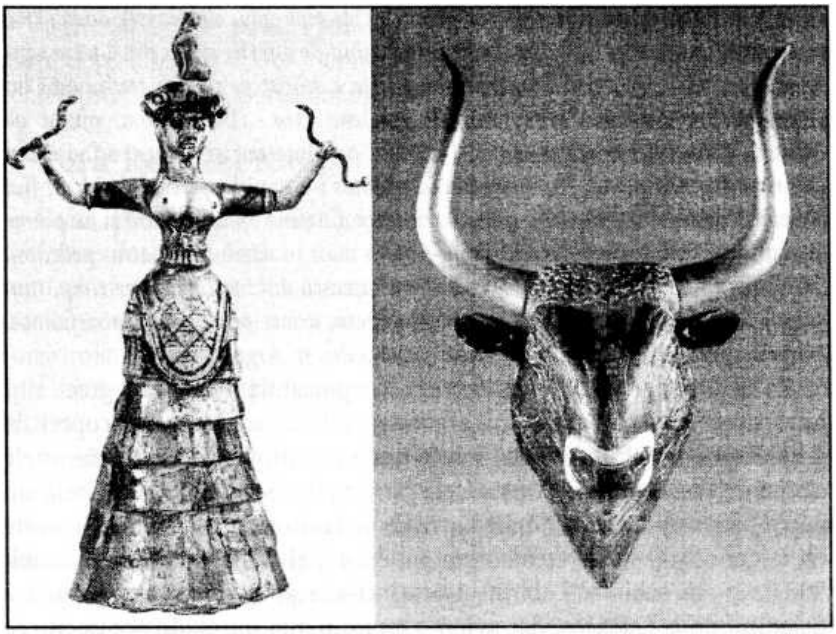

Cnossos: *Preoteasă la ceremonia de chemare a „Zeiţei minore cu şerpi”* (*statuetă de faianţă* – stânga); *Cap de auroch* (*rhyton de clorită* – dreapta). *Arhiva autorului*.

Iubirea dintre fiica Soarelui şi Taurul Mării era probabil un simbol de origine Atlanta transmis prin intermediul egiptenilor (în Egiptul antic taurul a fost un animal sfânt, asociat de preferinţă lui Ra, zeul soarelui), dar cretanii au ştiut să-i dea o puternică nuanţă de originalitate, fapt normal, căci insula lor datora totul soarelui şi mării. Numeroase vase pictate, fresce, bijuterii de aur, statuete şi pocale din perioada 2500 – 1400 î.e.n. prezintă, aproape obsesiv, imaginea unui bărbat cu cap de taur. Măşti ceremoniale din bronz sau aur, în formă de cap de taur au fost găsite în câteva locuri (Cnossos, Phaistos,

Haghia Triada, Mallia etc.) şi cercetători prestigioşi afirmă că în Creta minoică existau o serie de ceremonii legate de vechiul cult al soarelui, la care participau atât bărbaţi, cât şi femei, purtând măşti ce simbolizau soarele, marea, fertilitatea (elemente asociate într-un fel sau altul taurului, care nu era considerat însă o zeitate, ca în Egipt).

De altfel, în anii 6.000 – 2000 î.e.n., în Peninsula Iberică, în Sardinia şi în sudul Franţei înflorea un straniu cult al „taurului ce dă viaţă", în cadrul căruia, anual, fecioare alese anume erau silite să se împerecheze cu tauri sălbatici (aurochii sau *Bos primigenius*). Actul se consuma ca atare şi tradiţia s-a continuat în Spania până la cucerirea romană, inspirând mai târziu câteva dintre cele mai crude spectacole organizate de Diocleţian, Nero, Titus şi Domiţian, care aveau o predilecţie pentru legenda Europei – doar că transpunerea ei în viaţa reală, prin asmuţirea unui auroch în călduri asupra unei femei legate pe un cadru de butuci, avea mai întotdeauna ca urmare sfâşierea pântecului nefericitei de către animalul înnebunit de excitare şi de urletele din tribune, după cum consemnează Marţial.

Dar ce se ascundea în spatele vălului mitologic, care era adevărata viaţă a societăţii minoice şi de ce realizările acestei civilizaţii uimesc şi astăzi, aşa cum i-au impresionat pe grecii de acum patru milenii?

Oameni, veşminte, podoabe

Din punct de vedere antropologic, oamenii Cretei minoice aparţineau unui grup deosebit de cele din Grecia continentală ori insulară, Egipt şi Orientul Mijlociu, constituind o populaţie foarte interesantă, redusă numeric, dar care s-a păstrat şi în Creta contemporană. Caracteristicile sale în Antichitate erau: statura puţin mai înaltă decât a egiptenilor (însă arareori depăşind 1, 65 m),

trupurile şi membrele zvelte, trăsăturile de o fineţe uimitoare. Iniţial se crezuse că reprezentările de pe vase sau bijuterii, statuile şi picturile minoice idealizează această frumuseţe (există o exagerare, talia extrem de subţire a femeilor şi bărbaţilor, dar ea se datorează unui canon estetic al epocii). Datele obţinute în urma studiilor efectuate în anii 2000 – 2003 pe schelete descoperite în mormintele antice şi informaţiile furnizate de cercetări comparative între actuala populaţie a Cretei şi cea din Grecia continentală confirmă însă întru totul imaginea generală ce rezultă din arta minoică.

Fizionomia tipică şi astăzi cretanilor (chipul oval, alungit, bărbia retrasă, fruntea înaltă şi înclinată, nasul drept, mai curând etrusc decât grec, ochii mari, denotând vivacitate şi o inteligenţă deasupra mediei) se completează fericit cu o carnaţie în mod normal albă, dar adesea puternic bronzată, contrastând cu părul bogat şi negru (purtat în epoca minoică în bucle tăiate scurt şi inelate pe frunte, lăsate în şuviţe foarte lungi la spate, atât la bărbaţi, cât şi la femei). De altfel, artiştii cretani aveau un deosebit de pătrunzător spirit de observaţie şi izbuteau să fixeze cu exactitate caracteristicile fiziologice ale unui anumit tip rasial. Mărturie stau portretele propriei populaţii, cât şi cele de greci continentali, negri, fenicieni sau egipteni descoperite la Cnossos.

Bărbaţii nu erau foarte puternici, compensând forţa fizică printr-o agilitate remarcabilă, demonstrată atât de atitudinile în care sunt redaţi grafic, cât şi de conformaţia membrelor şi trunchiului, modul de luptă şi tipul armelor adoptate. Femeile erau frumoase şi delicate, după cum arată multe statuete şi fresce descoperite la Mallia, Haghia Triada şi, mai ales, la Cnossos (cum ar fi, de exemplu, un portret denumit „Micuţa parizianǎ”, care, în pofida unor stângăcii, rămâne definitoriu pentru cretanele din Antichitate şi, într-o mare măsură, chiar pentru cele de

astăzi). Despre femeia din epoca minoică, profesorul german Friedrich Matz, un erudit cercetător al civilizaţiilor arhaice greceşti scria, în volumul său „*Kreta*, *Mykene*, *Troja*” („*Creta*, *Micene*, *Troia*”): „Ochii mari, întunecaţi, te privesc cu naturaleţe, inteligenţă şi o ironică mirare, de sub sprâncenele desenate cu fineţe. Buze mici, viu colorate, nas îndrăzneţ, uşor ridicat şi o bărbie delicată alcătuiesc împreună un profil deschis.

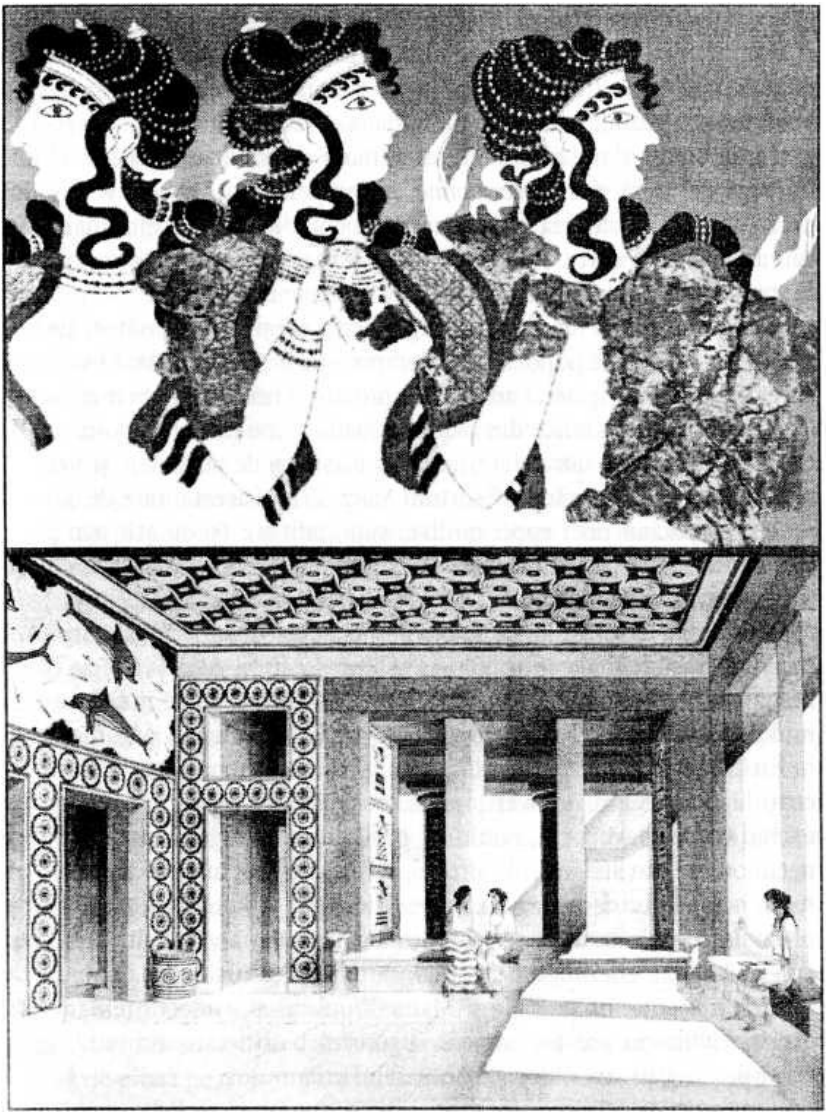

Cnossos: *„Fresca prinţeselor”* (sus – *stadiu actual*); *Sala „Frescei delfinilor”* (jos – *reconstituire de Evans*).

Gâtul, lung şi zvelt, poartă capul cu o siguranţă de sine şi o graţie desăvârşită (...) Feminitatea extraordinară

a acestor făpturi este subliniată de felul de a se aşeza (foarte des cu picioarele îndoite sub corp), înclinarea bustului şi a gâtului la ceremonii, la dans ori în timpul unei conversaţii, gesturile braţelor, mişcările degetelor, lungi şi mlădioase. Există o lume întreagă de asemenea făpturi pline de temperament, vioaie, vesele, îndrăzneţe, care evoluează liber şi natural, chiar în cadrul celui mai strict ceremonial de la curte. Pentru prima dată, eternul feminin este exprimat în toată frumuseţea lui, într-o manieră aproape occidentală".

Un asemenea tip uman, zvelt, fin, specific (deşi unele trăsături ale sale se întâlnesc şi la alte popoare mediteraneene), pare curios dacă este comparat cu imaginea general admisă despre omul neolitic şi chiar cel antic. Or, reprezentările grafice din orice perioadă a civilizaţiei minoice (chiar cea anterioară primelor palate) redau acelaşi gen de personaje şi fizionomii, îndreptăţind opinia profesorului Matz: „Tipul acestei rase de oameni nu este produsul unei epoci tardive, suprarafinate (şi cu atât mai puţin decadente – n.a.) (...) El a apărut în Creta, probabil, încă înainte de cultura minoică timpurie". Locul de unde a venit populaţia respectivă (care a adus cu ea şi obişnuinţa folosirii metalelor neferoase) rămâne însă incert. Caracteristicile antropologice elimină Africa, Asia şi Grecia continentală, iar printre popoarele din Orientul Mijlociu nu se numărau prea multe de navigatori în mileniul al III-lea î.e.n. Oricum, argumente de ordin istoric şi cultural, la care se adaugă diferenţele majore privind concepţiile despre om, Univers, viaţă, societate şi religie ale cretanilor, exclud Orientul Mijlociu, rămânând posibilitatea emigrării unei populaţii necunoscute din sud-vestul Europei, care a căpătat, sub influenţa mediului şi a modului de viaţă, caractere fiziologice mediteraneene. Date din ultimele decenii argumentează ipoteza că populaţia venită în Creta prin anii 2800 î.e.n. era un grup

restrâns, care lăsase totuşi urme în Peninsula Iberică şi Franţa, în Sardinia şi Malta. Tipul rasial, cunoştinţele tehnice, arta şi civilizaţia acestor oameni sugerează o societate avansată, poate chiar pe urmaşii coloniilor şi contoarelor atlante.

Originalitatea Cretei minoice – atât de deosebită faţă de vecinii săi – se manifestă în toate aspectele şi elementele care definesc o civilizaţie, de la cele mai mărunte, ca veşmintele şi podoabele, până la artă (ceramică, pictură, sculptură), mod de viaţă, organizare socială, ceremonial de curte şi religios, tehnica de construire a clădirilor şi corăbiilor, arme şi concepţia de întrebuinţare a lor.

Veşmintele purtate de bărbaţi erau simple şi funcţionale: cizme înalte, din piele, şi un fel de fustă scurtă care, în perioada ultimului regat minoic, se prezenta în două variante, cea de ceremonie (având partea din faţă mai lungă şi împodobită cu broderii bogate) şi cea de zi cu zi (căpătând forma unui short). Acest veşmânt, în general triunghiular, era susţinut printr-un cordon de piele cu ornamente metalice sau chiar făcut în întregime din metal preţios, din şiraguri de perle ori mărgele de sticlă. La ceremonii, membrii de sex masculin ai familiei regale şi o parte dintre nobili purtau un fel de capişoane somptuoase, adesea în formă de coroană, brodate şi împodobite cu perle, pene de păun sau crini.

Se pare că, aidoma egiptenilor, bărbaţii nu aveau în nicio perioadă a anului veşminte care să le acopere bustul. La război purtau platoşe constând din pieptare fără mâneci, făcute din piele sau din mai multe straturi de pânză groasă şi placate cu bronz, iar începând de prin anii 1600 î.e.n., pieptare din zale (tip solzi sau inele). Tot pentru luptă, niciodată la vânătoare sau la ceremonii se foloseau coifuri, întâi simple capişoane de piele garnisite cu colţi de mistreţ şi ornate cu o coamă de cal, mai apoi,

după 1500 î.e.n., adevărate căşti de bronz sau *aramă*, protejând capul, ceafa şi obrajii şi având în vârf o măciulie în care se introducea un panaş dintr-o coadă de cal. Acest tip de coif, unul dintre primele apărute în istoria europeană a fost preluat de micenieni şi a devenit celebru în urma răspândirii operei lui Homer, fiind folosit de greci şi macedoneni până la începutul erei noastre.

Veşmintele femeilor erau incomparabil mai variate, mai bogate şi neaşteptat de elegante, rămânând printre cele mai rafinate din întreaga Antichitate. Cretanele aveau un anumit veşmânt pentru fiecare gen de activitate ori situaţie care se putea ivi. Pentru lucru, exerciţii acrobatice sau jocuri foloseau doar o fustă scurtă, un şorţ sau un cache-sex şi o bandă de pânză pe frunte. Pentru vânătoare şi unele dansuri de primăvară îmbrăcau rochii de pânză subţire, scurte, drepte (decupate la piept, având mâneci scurte şi o bandă lată, de culoare închisă, cusută la umeri, mâneci şi tiv). Costumul de curte al prinţeselor, doamnelor nobile şi preoteselor era în schimb de o bogăţie şi o complexitate uimitoare. Se compunea de obicei dintr-o fustă lungă până la pământ, în formă de clopot, de care se prindeau uneori 4 – 6 rânduri de volane, un şorţ brodat şi garnisit cu perle sau mărgele ori o eşarfă petrecută peste şolduri, o bluză-corsaj cu mâneci scurte, decupată în faţă pentru a lăsa sânii complet descoperiţi (modă de origine Atlanta, ulterior egipteană) şi nişte „pălării” conice ori semisferice (adesea ornate cu statuete de păsări, pisici ori de alte fiinţe, făcute din plăci subţiri de bronz sau de aur). Talia era strânsă cu panglici sau cordoane cu franjuri la capete, corsajul avea pe umeri un fel de galoane de aur sau perle şi era deosebit de frumos brodat şi împodobit. (Sandale nu se purtau decât la vânătoare şi jocuri, rar la dans, niciodată la curte sau la ceremonii). *Costume de curte atât de bogate şi complicate n-au apărut până în Franţa lui Ludovic al XIV-lea şi diferă total de orice*

veşminte de ceremonie existente în Antichitate la popoarele mediteraneene.

Podoabele jucau un rol deosebit de important în viaţa cretanilor. De la rege până la cel mai umil, indiferent de vârstă şi sex, toţi aveau podoabe, fie că erau făcute din aur, fie că rămâneau simple colane de crini – florile preferate în societatea minoică. Bărbaţii purtau (la ceremonii, la curte, la sărbători, uneori chiar şi la activităţile zilnice) colane de flori, coliere din aur sau bronz, brăţări la încheieturi, braţe şi glezne. Ofiţerii aveau numeroase insigne de aur pe pieptare (indicând probabil rangul militar şi unitatea din care făceau parte), iar nobilii se întreceau în a folosi inele-sigiliu cât mai somptuoase, făcute din aur, dar mai ales tăiate dintr-o mare piatră semipreţioasă. Bijuteriile femeilor erau splendide: coliere, brăţări, lănţişoare pentru prins părul, din aur, perle sau mărgele, diademe, inele şi, mai ales, pandantive în formă de lei, capete de tauri, octopode, albine, rozete sau crini. Dansatoarele, preotesele, soţiile şi fiicele de nobili, femeile libere, chiar şi sclavele aveau astfel de podoabe, mai bogate sau mai simple, dar nelipsite, după cum confirmă atât descoperirile din morminte, cât şi frescele ori statuetele din toate perioadele minoice.

O artă fascinantă într-o asemenea civilizaţie, plină de curiozitate, fantezie, îndrăzneală creatoare şi spirit inventiv este normal ca meşteşugurile şi mai ales arta să fi căpătat o dezvoltare deosebită.

Ceramica lucrată în Creta, în special cea în stil Camares (numită astfel după peştera unde au fost descoperite primele vase de acest gen), este una dintre cele mai frumoase din zona mediteraneană, fiind depăşită doar de cea egipteană şi, mai târziu, de cea micenianã. Vasele sunt decorate cu motive geometrice, florale şi animaliere, în general de culoare roşie, galbenă sau albă (în vreme ce fondul este negru). Un exemplu celebru

rămâne „vasul cu caracatiţă” de la Gurnia (secolul al XVI-lea î.e.n.), una din capodoperele artei ceramice din toate timpurile, ce poate rivaliza chiar şi cu porţelanurile pictate chinezeşti.

Pictura, atât cea murală, cât şi cea de pe vase, este superioară artistic manierei contemporane egiptene sau celei din Orientul Mijlociu şi cu atât mai mult din Grecia continentală (inclusiv cea ulterioară, din Micene), fiind egalată doar de unele fresce din Tirint (Argolida), realizate în secolul al XIII-lea î.e.n. în perioada timpurie se folosea, pentru reprezentările umane, o convenţie împrumutată de la egipteni: pielea bărbaţilor era colorată în roşu sau brun, a femeilor în alb. În anii 1800 î.e.n. însă, arta minoică se eliberează de această constrângere, personajele fiind pictate ca în realitate.

Figurile sunt redate numai în profil, cu ochiul privit din faţă (stilul egiptean), dar trupurile au o mobilitate şi o naturaleţe care nu poate fi găsită în frescele Egiptului faraonic, în plus, supleţea stilului, predilecţia pentru linii sinuoase, curbe ori spirale şi faptul că personajele sunt surprinse aproape întotdeauna în mişcare, dă picturii cretane o notă de prospeţime care va fi întâlnită abia în „secolul de aur al lui Pericle”, apogeul perioadei clasice greceşti (secolul al V-lea î.e.n.). Pictura epocii minoice introduce peisajul marin, precum şi reprezentarea foarte exactă a anatomiei oamenilor şi animalelor, chiar atunci când acestea sunt fantastice (cum ar fi cazul leului cu cap de păun din palatul de la Cnossos). Personajele frescelor? O lume impresionantă prin diversitatea ei: războinici, vânători, dansatoare, acrobaţi, regi, prinţi, curteni, preoţesc, evoluând printre lei, cai, tauri, delfini, caracatiţe, fluturi, albine şi peşti viu coloraţi. O lume a frumosului, a delicateţei („Prinţul cu coroană de pene”, „Delfinii”, „Maimuţa care culege şofran” şi „Maimuţa albastră” de la Cnossos, „Fresca Maimuţelor” şi „Fresca Antilopelor”,

descoperite într-o casă din colonia minoică de pe Insula Thera, „Pisica pândind fazanul” şi „Fata care culege flori” de la Haghia Triada etc.). Un univers care pare să fi gravitat în jurul a două elemente simbol: femeia şi floarea.

Sculptura, la început din piatră şi lemn, trece, după anul 2000 î.e.n., într-un stadiu nou, odată cu folosirea faianţei (probabil preluată de la egipteni) şi, mai ales, cu inventarea stucului (descoperire, se pare, autohtonă). Această pastă făcută din gips, var şi pulbere de marmură este moale la origine şi poate fi modelată în orice formă pentru ca apoi, în contact cu aerul uscat al insulei, să devină extrem de dură, deşi casantă. Cretanii foloseau stucul pentru a realiza basoreliefuri în vederea placării pereţilor, ornamente pentru tavane şi frontoane, decoraţiuni exterioare pentru sarcofage şi mobilă etc. Începând din mileniul al II-lea î.e.n., statuetele, obiectele casnice, vasele (inclusiv cele mari, pentru păstrarea proviziilor) erau făcute din stuc, ceramică ori faianţă, mai rar din piatră, bronz sau aur.

Mobila, din piatră sau lemn, cu încrustaţii de aur şi argint, era masivă dar funcţională (laviţe-pat, jilţuri, dulapuri, cufere etc.). Existau şi o serie de obiecte, cum ar fi pocalele sau vasele de ceremonie, realizate numai din aur, argint aurit sau bronz, după cum pentru altele nu se foloseau decât piatra, stucul, steatita sau ceramica, motivele acestei alegeri nefiind legate strict de destinaţia obiectului, ci de nişte considerente rămase necunoscute. Dacă statuetele de bronz minoice sunt mai stângace, în schimb cele de faianţă (spre exemplu celebrele „preoţesc cu şerpi” de la Cnossos) nu au egal în arta europeană contemporană lor, rivalizând cu cele egiptene şi din Orientul Mijlociu.

Palatele-arbori şi obsesia luminii

Arhitectura minoică, fără a atinge monumentalitatea celei din ţara faraonilor ori pe a celor de la Tiahuanaco şi Sacsayhuaman, era impresionantă şi deţinea secrete care nu pot fi descifrate în întregime nici astăzi. Oraşele, palatele, vilele nobilimii, turnurile care străjuiau din loc în loc coasta, clădirile consacrate ceremoniilor, marile depozite de mărfuri şi alimente, rezervoarele de apă, mormintele boltite, sarcofagele poartă amprenta unei civilizaţii înaintate, egală Egiptului şi Sumerului. Există trei stiluri diferite în arhitectura cretană, identificate după cele trei perioade de construcţie a palatelor: secolele al XIX-lea, al XVI-lea şi al XV-lea î.e.n. Toate au însă în comun câteva elemente: a) lipsa voită de omogenitate şi simetrie a ansamblului, având ca rezultat sporirea pitorescului; b) plasarea clădirilor sau aşezărilor în aşa fel încât să beneficieze, pe cât posibil, de o apărare naturală (munţi, râpe etc.); c) încercarea de a le face cât mai rezistente la cutremure prin folosirea unor grinzi, stâlpi şi coloane din lemn tare, alegerea unui teren dur ca fundaţie sau construirea unei fundaţii de piatră; d) facilităţi deosebit de utile şi funcţionale, denotând un concept urbanistic modern; e) arta amenajărilor interioare, care atinge un rafinament ce egalează, ba chiar depăşeşte realizările similare egiptene.

Zidurile exterioare ale oraşelor atingeau grosimea de 2 m, fiind ridicate din blocuri mari de piatră. Ca şi cele egiptene, sumeriene ori feniciene, nu erau încununate cu metereze şi dispuneau de foarte puţine deschizături. Străzile erau, se pare, pavate, iar în ultima perioadă de înflorire minoică, portul Cnossos (situat la 3 – 4 km de palat) dispunea de docuri şi cheiuri din piatră în locul celor anterioare, din lemn.

Palatele din Mallia, Haghia-Triada, Phaistos şi, mai ales, Cnossos, dau însă adevărata măsură şi esenţă a arhitecturii cretane. Zidurile exterioare erau construite din

blocuri cubice, dintr-o piatră asemănătoare alabastrului şi aşezate pe o fundaţie din dale de calcar. Ferestrele şi uşile erau făcute din lemn (ca şi o parte din grinzile şi coloanele de susţinere), placat cu aramă sau bronz. Ceea ce se remarcă în primul rând este lipsa de simetrie, de ordine dinainte plănuită.

După cum scria Robert L. Scranton în lucrarea „*Aesthetic Aspects of Ancient Art*” („*Aspecte estetice ale artei străvechi*”): „Palatul minoic lasă impresia unei structuri vegetale, asemănătoare cu un copac, unităţile sale componente fiind un fel de celule, decurgând una din alta, amestecându-se între ele (…). Un astfel de principiu arhitectural se opune organizării monoidale egiptene şi orientale, unde întregul edificiu este conceput ca un ansamblu bine delimitat, subîmpărţit secundar”. Acest stil se reflectă în toată arta cretană, de la realizarea coloanelor ca pe un tot (neseparându-le clar de capitel şi lipsindu-le de bază) şi a vaselor de ceramică fără elemente distinct marcate (picior, pântec, umăr, gât, buză), până la pictură şi sculptură, care dau mai curând senzaţia de fluid, decât de compoziţie ordonată în părţi individualizate, legate de un element central.

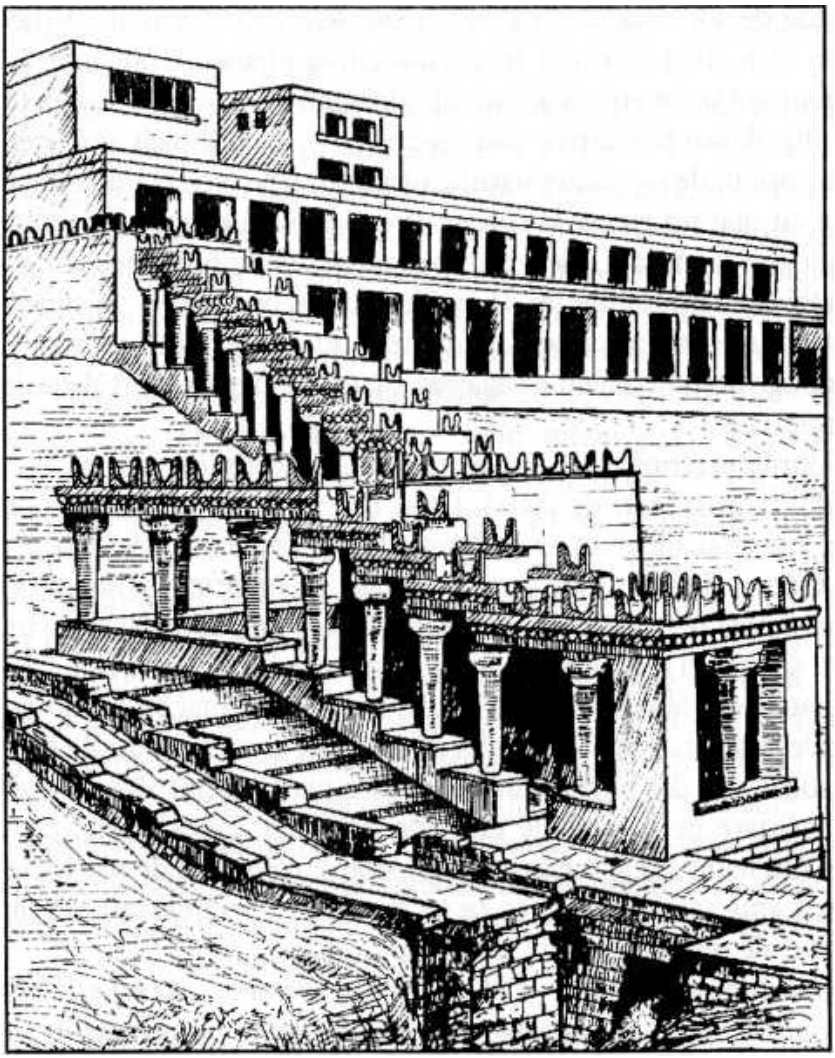

Cnossos: *Colţul sud-vestic al palatului, cu calea de acces acoperită* (*reconstituire de Evans*).

Or, refuzul unui canon strict, respingerea ideii de limitare a fanteziei, improvizaţiei şi libertăţii de creaţie sunt caracteristici definitorii pentru arta şi gândirea

cretană, ca şi faptul că, pentru întâia oară în Europa antică, se manifestă un spirit total opus gândirii orientale, alegând *omul* ca factor de maximă importanţă în universul înconjurător.

Civilizaţiile contemporane cretanilor, atât cele din Orientul Mijlociu, cât şi cele din Orientul îndepărtat, considerau lumea supusa unei ordini supratemporale, omniprezente, faţă de care omul nu constituia decât o entitate infimă, lipsită de importanţă. Adoptând pentru prima oară modul de gândire opus, antropocentrist, ce avea să ducă la înflorirea civilizaţiei elenistice şi, mai târziu, la deosebirile majore dintre cultura occidentală şi cea orientală, cretanii vădeau un germene de materialism de factură raţionalişti şi umanistă absolut neobişnuit pentru acea epocă. De remarcat că, în vreme ce marile religii monoteiste (creştină, islamică, mozaică) au ca punct de pornire Orientul Mijlociu, Europa a păstrat, nu doar în Antichitatea greco-latină, în Renaştere şi în Epoca Modernă, ci chiar în cele mai negre secole din istoria ei (V-XIV e.n.), o nestinsă flacără a raţiunii, opusă fanatismului şi supunerii oarbe, tipic orientale, strecurate insidios în Imperiul Roman, odată cu apariţia creştinismului…

La palatele şi clădirile minoice se poate observa uşor că, după cum afirma Fr. Matz: „le lipsesc fermitatea, sobrietatea şi monumentalitatea, ancorate în timp şi în perenitate, proprii construcţiilor egiptene şi celor din vechiul Orient, după cum le lipseşte caracterul analitic şi funcţional al arhitecturii greceşti. Asocierea forţei şi a mişcării cu iraţionalul amănuntelor componente, conferă ansamblului vraja unei lumi de vis sau de basm şi permite intuirea în spatele său a prezenţei unor oameni cu un spirit remarcabil. Dar spiritul lor nu are nimic comun cu structura raţionalistă preluată de noi de la greci, după cum nu găseşte puncte comune nici cu universul mitic al Orientului şi Egiptului, de care este mai depărtat chiar

decât de spiritul grec”.

Sunt uimitoare nevoia aproape obsesivă de lumină, de deschidere spre exterior a cretanilor, evidenta lor claustrofobie. Ferestrele, terasele, logiile, balcoanele de tot felul, scările exterioare şi interioare, flancate de coloane erau în număr mai mare decât la orice altă civilizaţie antică, după cum confortul şi calitatea amenajărilor interioare nu aveau să mai fie întâlnite în Europa până în perioada de glorie a Imperiului Roman. Astfel, palatele erau canalizate, beneficiind de rezervoare şi castele de apă, ţevi de ceramică ducând apa proaspătă spre încăperi şi, respectiv, conducte pentru evacuarea apei reziduale sau a rămăşiţelor menajere. La Cnossos a fost descoperit primul closet cu apă şi scaun cu capac din istoria cunoscută a omenirii (ulterior au fost găsite altele, la Mallia şi Haghia-Triada).

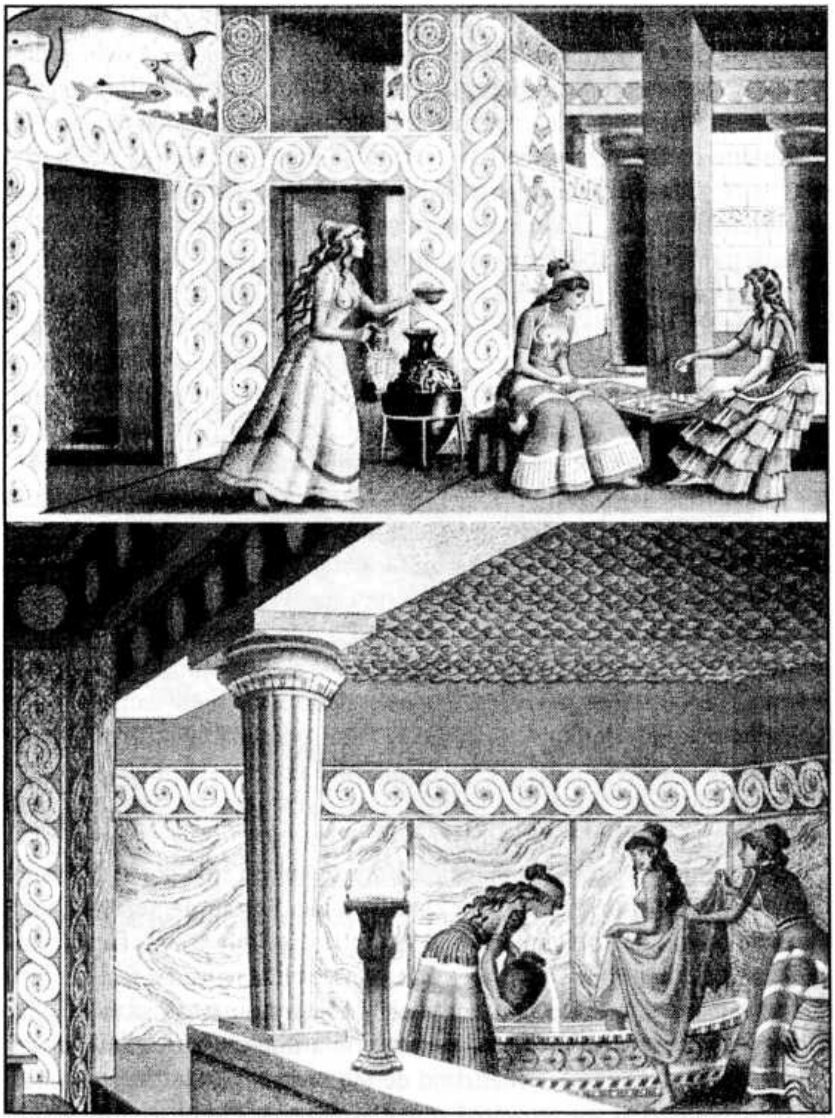

Cnossos: *Regina jucând „Karyss”* (sus) *şi făcând baie* (jos). *Reconstituiri de la British School of Athens*.

Toate băile, bucătăriile, closetele etc. dispuneau de

conducte-tip (78 cm lungime şi 38 cm lăţime) zidite, prevăzute din loc în loc cu vane de control şi întreţinere şi ducând spre puţuri adânci, săpate în temelia clădirii. La acestea se adaugă sistemul de conducte care permiteau evacuarea şi captarea apei de ploaie strânsă pe acoperişurile plate şi stocarea ei în rezervoarele de la subsol. Pe drept cuvânt, Sir Arthur Evans afirma că nici în Anglia începutului de secol XX nu existau instalaţii sanitare mai complete şi mai funcţionale decât cele minoice.

Sistemele de încălzire cretane nu au putut fi egalate în eficienţă nici astăzi, acele canale în grilă, săpate în dalele de piatră ale podelei (ce aduceau aer cald de la o „centrală termică" din subsol şi îl difuzau egal în întreaga încăpere) rămânând fără rival. Mari încăperi sau gropi zidite erau destinate exclusiv vaselor înalte şi pântecoase, pline cu alimente; palatele aveau grajduri (cu despărţituri speciale pentru carele de luptă şi pentru depozitarea nutreţului), numeroase săli de baie cu bazine de marmură sau căzi de teracotă, subterane secrete pentru ascunderea tezaurelor, ţinerea unor ceremonii mai deosebite, refugiu sau evacuare în caz de asediu. (Aceste tuneluri întortocheate, întrerupte de ziduri sau gropi-capcană şi susţinute de coloane au dat naştere, probabil, legendei Labirintului). Pe coridoare existau dulapuri cu pereţii de piatră, bănci de marmură sau de lemn scump etc.

În ziduri, podele şi tavane erau practicate despărţituri subtil mascate şi nişte „conducte ascunse", care permiteau proprietarului clădirii să asculte şi să observe tot ce se petrecea în fiecare încăpere. Un fel de variantă antică la sistemele de supraveghere audio-vizuală moderne şi încă una foarte eficientă, de vreme ce specialiştii au constatat că acele tuburi acustice de ceramică şi canalele săpate în piatră aveau nişte proprietăţi remarcabile, putând conduce sunetul la zeci,

chiar la sute de metri fără a-l distorsiona ori a-i slăbi intensitatea.

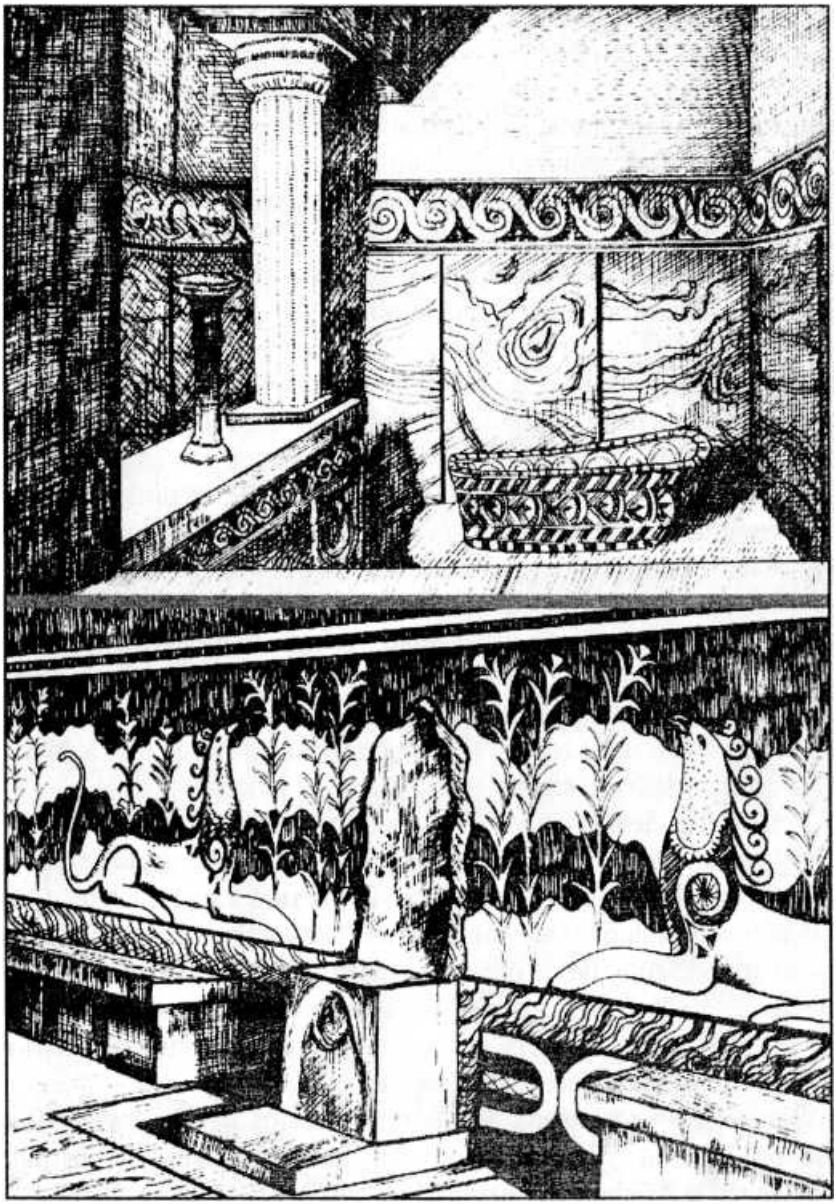

Cnossos: *Sala de baie a reginei* (sus – *reconstituire de Evans*); *Sala tronului* (jos – stadiu *actual*).

Ceea ce este remarcabil, majoritatea acestor instalaţii şi amenajări erau prezente în Atlantida, după descrierea lui Platon (şi parţial, la Tiahuanaco şi Machu-Picchu): piscine, băi, instalaţii de încălzire a apei, sere, terarii, grădini zoologice, apeducte, rezervoare orăşeneşti de apă, conducte şi canale de evacuare a apei reziduale şi gunoaielor menajere, toalete, grajduri cu bazine în care animalele erau spălate zilnic, ţevi şi conducte de piatră cu dimensiuni standard…

Sălile de primire din palatele cretane, mari, spaţioase şi, desigur, încăperile familiei regale şi ale curtenilor erau de o bogăţie uimitoare. Partea inferioară a pereţilor era acoperită cu plăci de piatră sau de marmură, încrustate cu aur şi argint (ornamentele erau mai întâi săpate, în şanţuri se turna metalul preţios, apoi suprafaţa dalei se şlefuia până începea să lucească). Partea superioară a zidurilor (uneori şi tavanele) era fie placată cu panouri de lemn scump, adus din Africa, Europa şi Asia (abanos, chiparos, cedru), şi ele încrustate cu aur, argint sau perle, fie acoperită cu ţesături brodate, fie pictată cu peisaje, fiinţe reale sau legendare, scene din viaţa Cretei ori alegorii (începând cu secolul al XVI-lea î.e.n. se introduc şi basoreliefurile din stuc pictat). Podelele erau făcute din dale de piatră divers colorate, aranjate de obicei în motive geometrice şi şlefuite până ce căpătau aspectul unor uriaşe suprafeţe de gheaţă multicoloră.

Trebuie subliniat faptul că luxul şi eficienţa locuinţelor şi palatelor din Cnossos nu se întâlnesc la nicio altă civilizaţie contemporană sau anterioară cunoscută, cu excepţia celei de la Tiahuanaco şi a descrierilor făcute de

Platon în privinţa palatelor şi cetăţilor atlante.

Flota de război...

Stilul de luptă terestru şi naval şi, în consecinţă, armele minoice prezintă particularităţi interesante, reflectând întru totul concepţiile şi modul de viaţă al vechilor cretani.

După cum menţiona R. Hutchinson în volumul „*Prehistoric Crete*" („*Creta preistorică*"), oamenii civilizaţiei minoice au fost primii mari constructori de nave din istoria Mediteranei (şi poate, alături de chinezi, atlanţi şi viracochas, ai lumii antice cunoscute). Vasele cretane, ale căror forme erau neaşteptat de funcţionale, au influenţat toate civilizaţiile cu ieşire la mare din zonă, contemporane şi ulterioare: egipteană, feniciană, greacă, romană etc. Silueta zveltă, lungă şi îngustă, osatura rigidă, rezistentă, chila şi etrava plate, etamboul bine conturat, formând suportul pentru *cârma cu pană* (element uimitor, pentru că absolut toate navele mediteraneene antice, inclusiv cele de la începutul erei noastre, aveau *rame-cârmă*, mult mai nesigure, mai dificil de manevrat şi mai ineficiente), cele două catarge cu câte o velă mare şi puntea superioară, sprijinită pe stâlpi, rămân caracteristicile navelor cretane de război. Lungimea lor ajungea probabil până la 30 m, erau propulsate *în principal* prin vele şi doar *secundar* prin 10 – 20 perechi de rame aşezate pe câte un rând la babord şi, respectiv, la tribord şi nu aveau pintenul de la provă, invenţie feniciană sau asiriană, generalizată mai târziu la toate navele de luptă din Mediterana. Modelul de teracotă al unui asemenea vas a fost găsit în Grecia insulară, la Phylakopi şi explică supremaţia cretană în zonă până în secolul al XV-lea î.e.n., când o catastrofă seismică, asociată probabil cu valuri de tip tsunami a distrus nu numai palatele şi

aşezările de pe insulă, dar şi flota de război, lăsând comerţul Mediteranei în mâinile fenicienilor, în timp ce Creta însăşi cădea pradă lăcomiei aheenilor şi, mai târziu, a dorienilor.

Faptul că navele de luptă cretane erau acoperite pe toată lungimea, aveau cârme cu pană şi câte două catarge ridică nişte probleme speciale: *nicio altă civilizaţie maritimă europeană, contemporană sau anterioară* (*şi pentru 25 de secole nici ulterioară*) *nu a folosit asemenea elemente de tehnică navală*. Cârma cu pană a apărut la joncile maritime chineze prin mileniul al II-lea î.e.n., şi la viracochas (navigatorii Pacificului) mult mai înainte, dar aceasta nu explică prezenţa ei l-ai navele minoice. Este posibil să fi fost transmisă cretanilor de urmaşii; ultimilor atlanţi – să nu uităm că navele de luptă atlante aveau 50 – 60 m lungime, 200 de marinari şi 100 de războinici la bord şi se bazau, pentru propulsie, mai mult pe velatura arborată pe 2 – 3 catarge.

În orice caz, folosirea ei, ca şi a pânzelor pe două catarge simultan implică o serie de cunoştinţe marinăreşti şi o obişnuinţă pe care popoarele mediteraneene n-o aveau: navele egiptene, greceşti, feniciene, cartagineze şi romane au păstrat catargul unic şi ramele-cârmă, perpetuându-se până în secolul al X-lea e.n., la bizantini şi vikingi. Cârma cu pană a rămas un secret minoic, ca şi modul de luptă naval al cretanilor, care nu favorizau conceptul loviri vrăjmaşului la distanţă (nu existau catapulte şi baliste, iar arcurile serveau la vânătoare, nu şi la război) şi, din moment ce nu dispuneau de pinten, practicau probabil procedeul abordajului. În mod paradoxal, ei îşi anulau astfel avantajul vitezei şi manevrabilităţi superioare oricăror nave contemporane (datorat sistemului de cârmire şi celor două catarge) şi veneau în contact direct cu echipaje dispunând de o forţă fizică superioară. Explicaţia poate fi faptul că, pe de o

parte, vasele cretane le imitau pe cele ale unei alte civilizaţii, mai avansate, fără să fi preluat toate secretele acesteia şi, pe de alta, că războinicii minoici aveau o încredere oarbă în platoşele, armele şi măiestria lor în luptă, ce surclasau incontestabil realizările oricăror alte populaţii mediteraneene. La aceasta se adaugă superioritatea *numerică* a echipajelor cretane faţă de oricare altele (din moment ce navele lor erau mai mari decât ale egiptenilor, fenicienilor şi grecilor) şi a însăşi flotei minoice, care, într-o perioadă poseda probabil mai multe vase decât toate statele riverane la un loc.

Fapt curios, navele de comerţ cretane nu semănau cu cele de război. După cum se constată din reprezentările grafice (ceramică, picturi murale), ele erau rotunde, greoaie (concepute să transporte cât mai multă încărcătură în detrimentul vitezei şi al supleţei de manevră), dispuneau de un singur catarg şi una sau două rame-cârmă cu pala ascuţită, ceea ce întăreşte ipoteza că vasele de război nu erau o invenţie autohtonă. Raportul dintre lungime şi lăţime era de 3: 1 (la navele de luptă 8: 1), exista o punte-acoperiş a calei, probabil completă, iar numărul de vâsle era redus, propulsia fiind asigurată mai ales de vela dreptunghiulară sau pătrată. Acest tip de navă a fost preluat şi perfecţionat de fenicieni şi, ulterior, de romani, rămânând principalul vas comercial al Antichităţii, deşi nesigur în navigaţie şi foarte lent.

În orice caz, se ştie cu certitudine că, timp de câteva secole, flota cretană a dominat Mediterana, urme de colonii şi contoare comerciale minoice fiind descoperite pe ţărmurile Asiei Mici, ale Africii de Nord, ale Mării Negre, în Peninsula Iberică şi cea Italică, în Cipru, Sicilia, Sardinia, sudul Franţei şi al Angliei, ba chiar, după cum arată unele descoperiri din ultimii ani, în Asia şi America de Nord.

...şi armamentul terestru

În ceea ce priveşte războiul terestru, civilizaţia minoică este plină de contradicţii şi surprize. Dacă între anii 2500 şi 2000 î.e.n. cretanii se preocupau prea puţin de arme, pacea domnind pe întreaga insulă, iar lăncile, cuţitele de bronz şi arcurile fiind folosite doar la vânătoare, începând cu prima epocă a palatelor situaţia s-a schimbat radical. Odată cu înflorirea bruscă a civilizaţiei minoice, îmbogăţirea insularilor de pe urma comerţului, transformarea porturilor cretane în centre comerciale ale lumii mediteraneene şi construirea fastuoaselor edificii, alte popoare au început să arunce priviri lacome asupra acestei mici ţări, aparent lipsită de apărare, în plus, contoarele şi coloniile trebuiau protejate şi asta n-o puteau face decât războinici bine înarmaţi. Dacă principalul scut al Cretei l-a constituit flota de război, armele individuale aveau un rol important în orice bătălie, fie ea pe uscat ori pe mare.

Tactica terestră a războinicilor minoici lăsa mult de dorit. Nu cunoşteau cavaleria, iar carele de luptă (aduse din Orientul Mijlociu, ca şi caii) apărute la începutul secolului al XVI-lea î.e.n. nu serveau de fapt la nimic, conducătorii vehiculelor folosindu-le doar ca mijloace de transport până la câmpul de luptă! Este, poate, greu de crezut, însă nobilii cretani veneau la bătălie în care, coborau, se aşezau în fruntea formaţiunilor de soldaţi şi porneau la luptă pe jos, ca orice umil infanterist. Faptul că atlanţii avuseseră care de luptă, ba chiar şi mari care de transport pentru infanterie – prima „motorizare” a pedestraşilor cunoscută în istorie –, precum şi cucerirea Egiptului de către hicsoşi în secolul al XVII-lea î.e.n. (datorată şocului produs de folosirea carelor de luptă) au fost lecţii care nu le-au dat de gândit cretanilor. După cum nici războaiele egipteano-hitite (secolul al XII-lea î.e.n.) nu i-au învăţat nimic pe aheeni: carul de luptă, o importantă

armă grea ofensivă nu se potrivea cu individualismul, cu temperamentul şi dorinţa de a se face remarcaţi prin fapte de arme personale, caracteristice pentru cretanii, micenienii şi chiar grecii de mai târziu, întotdeauna înclinaţi să confunde legendele cu realitatea. Rezultatul: Creta a fost cucerită de aheeni, Micene de dorieni, iar Atena de macedoneni, deşi fiecare din aceşti invadatori se aflau, în momentul respectiv, la un nivel tehnologic, cultural şi social indiscutabil inferior statelor pe care le atacaseră.

De fapt, cretanii, popor paşnic, nu pot fi acuzaţi pentru că nu au folosit arme şi tactici ofensive. Ei nu au conceput niciodată maşinării de asediu pentru că nu au vrut să cucerească oraşe sau cetăţi, nu au folosit caii şi carele ca arme de şoc pentru că nu au năvălit vreodată asupra altor popoare, nu doreau să-şi săgeteze vrăjmaşii de la distanţă pentru că aveau despre luptă o concepţie cavalerească, poate romantică şi absurdă, însă nu mai puţin curajoasă. Războiul pare să fi fost considerat un fel de întrecere sportivă între luptători, un duel între armate, care se compunea din mii de dueluri între indivizi. Această idee, evidentă atât prin conformaţia şi tipul armelor cretane, cât şi prin modul lor de folosire poate părea ridicolă, dar se potrivea perfect cu principiul de bază al societăţii minoice: „Trăieşte şi lasă şi pe alţii să trăiască”.

Armele individuale erau strict defensive: pumnalul, sabia, lancea şi scutul. Pumnalul a devenit tot mai mult, între secolele al XX-lea şi al XV-lea î.e.n., un obiect cu întrebuinţări zilnice (la masă, la vânătoare etc.) sau de paradă, nemaifiind folosit în luptă (de altfel suferise o serie de modificări semnificative: din drepte şi groase, lamele ajunseseră curbe şi subţiri, iar mânerele erau adevărate opere de artă). Lăncile, lungi de 1,70 – 2 m, aveau vârfurile rombice sau în formă de frunză de salcie, subţiri şi elegant prelucrate, cu marginile foarte tăioase; se foloseau

probabil în lupta de apropiere, fiind mânuite astfel încât să anihileze adversarii mai puternici înainte ca aceştia să-l poată atinge pe purtător. Un scop similar avea sabia, principala armă a războinicilor cretani.

Derivată din cuţitele de la începutul epocii bronzului, sabia a apărut în Europa prin anii 2000 î.e.n., şi prima civilizaţie mediteraneeană care i-a intuit valoarea în luptă a fost cea minoică. Săbiile din insulă difereau ca formă şi mod de întrebuinţare, atât de cele egiptene ori asiatice contemporane lor, cât şi de cele ulterioare, ale Greciei continentale. Cretanii, oameni agili, însă nu deosebit de vânjoşi, doreau să-şi ţină la distanţă potrivnicii; se mişcau foarte iute, executând o scrimă complicată, căutând să nu fie atinşi, iar în momentul când atenţia adversarului slăbea, îl străpungeau cu o lovitură bine ţintită. De aceea, săbiile lor erau lungi (1 m), înguste, cu o nervură mediană, tăişurile mai ascuţite la vârf decât în partea de jos şi garda mică. Teaca, tot din bronz, era bogat ornamentată, ca şi mânerele. O sabie descoperită la nivelul primului palat din Mallia are minerul făcut din calcar placat cu aur şi terminat cu un cristal de stâncă frumos şlefuit. Un alt exemplar, din perioada ultimului palat din Mallia, are pe mâner un relief de aur reprezentând un acrobat, iar garda i se prelungeşte în sus, de-a lungul lamei, asemeni unor coarne de taur. La Phaistos, Cnossos, în morminte şi aşezări din întreaga insulă au fost găsite spade-rapieră splendid împodobite cu plăci de aur, faianţă, abanos, cedru, fildeş, cu agate sau cristale de stâncă. Specialiştii sunt de acord că aceste arme erau mai robuste, mai rezistente şi mai tăioase decât săbiile de bronz egiptene, hitite, feniciene, aheene şi chiar *chineze* şi, în orice caz, superioare celor de fier ale dorienilor. (Paradoxal, metalurgia fierului nu izbutea să producă la început obiecte atât de bune ca aceea a bronzului, care avea o tradiţie de milenii şi prima jumătate a aşa-numitei „Epoci a

fierului” a fost dominată, calitativ, tot de armele şi uneltele de bronz. Fierul prezenta însă un avantaj major: zăcămintele fiind foarte frecvente, iar tehnologia de obţinere relativ simplă, obiectele de fier erau mult mai ieftine decât echivalentele lor din bronz, putând fi produse repede şi în număr mare.)

Scutul înalt, în formă de opt a fost o invenţie cretană; nicio altă civilizaţie – cu excepţia celei sarde – nu l-a preluat, pentru că se potrivea numai modului de luptă amintit. Proteja întreg corpul, de la bărbie până la glezne, iar scobiturile făcute în părţi, la jumătatea sa erau destinate să permită mânuirea lăncii şi a sabiei. Acest tip de pavăză consta dintr-o ramă întărită cu nervuri longitudinale şi transversale, curbându-se spre interior (astfel ca suprafaţa să-l acopere pe purtător ca o carapace), pe care se întindea o piele groasă şi tare. O curea longitudinală, trecută pe deasupra umărului şi un mâner fixat la mijlocul scutului permiteau manevrarea. Arma era incomodă şi greoaie. Trebuia adusă în car şi servea probabil la apărarea de săgeţile, pietrele şi suliţele adversarului, în faza apropierii celor două armate, iar mai apoi, în lupta cu lancea. Când se ajungea la săbii se pare că scutul era abandonat, războinicul punându-şi nădejdea în agilitatea şi iuţeala sa. Tipul de scut contrastează cu spada şi conformaţia anatomică a cretanilor. La început s-a crezut că el a fost conceput tocmai pentru a compensa apariţia sabiei lungi (care împunge), deci a acoperi tot corpul. Dar săbiile minoice erau destul de ascuţite pentru a trece prin pielea de taur a acestor scuturi, care n-ar fi fost decât o povară inutilă şi periculoasă în duelul cu alţi războinici cretani.

Explicaţia paradoxului constă în aceea că, probabil, scuturile n-au fost! inventate în timpul ciocnirilor dintre regatele din insulă – care, de altfel; erau doar nişte lupte dinastice, purtate la scară militară redusă –, ci mai curând

după contactul cu populaţii exterioare numeroase, compuse din indivizi puternici şi care foloseau arcul, praştia şi suliţa.

Carul se compunea dintr-o axă cu două roţi mari, o ladă deschisă la spate, o oişte şi un jug pentru înhămarea celor doi cai. Într-un car puteau sta doi oameni şi este de mirare că nobilii minoici nu s-au folosit de experienţa egiptenilor, care preluaseră de la hicsoşi acest vehicul de luptă (aveau echipaje formate dintr-un vizitiu, de obicei sclav, şi un luptător care mânuia arcul, uneori lancea, chiar din goana carului). Un motiv poate fi acela că terenul insulei, pietros şi accidentat nu permitea manevre şi desfăşurări de care asemeni deserturilor din Orientul Mijlociu şi câmpiilor asiatice.

Însă exista şi o altă *cauză*, ce i-a făcut pe cretani să nu-şi folosească la maximă eficienţă navele de luptă, să nu adopte o tactică adecvată apărării palatelor (asediatorii erau lăsaţi să escaladeze zidurile, fiind răpuşi abia când ajungeau pe creastă sau la ferestre, cu lancea şi sabia, ca pe câmpul de luptă, ceea ce nu ar fi izbutit să stăvilească valurile continue şi masive) şi să nu considere arcul o armă onorabilă.

Societatea minoică, pacifică prin excelenţă, *nu voia* să se preocupe de război, să-şi perfecţioneze stilul de luptă, să-şi risipească inteligenţa, energia, timpul şi bogăţiile pentru fabricarea de arme. Chiar săbiile, mândria nobililor cretani, par a fi fost mai curând un însemn distinctiv al castei, un obiect de folosinţă în scopuri individuale ca în Franţa lui Ludovic al XIII-lea. Asemeni muşchetarilor, bărbaţii din societatea minoică priveau războiul ca pe un concurs de îndemânare sau un mod mai ieşit din comun de a-şi petrece timpul, atunci când se ivea ocazia.

Abia în secolul al XV-lea î.e.n. dinastia Minos încearcă să schimbe câte ceva, îngrijorată de

generalizarea conflictelor în zona mediteraneană.

Se angajează trupe de mercenari aheeni, asiatici sau africani (negrii nubieni, în echipament cretan şi sub comanda ofiţerilor cretani, constituie o gardă regală foarte impresionantă, aşa cum apare ea pe o frescă din Cnossos), armurierii şi arhitecţii au de lucru ca niciodată până atunci, se fac eforturi disperate de a reconstrui flota de război, se experimentează noi arme şi tehnici de luptă (scutul în formă de opt, formaţia compactă de lăncieri pedeştri), se înmulţesc fortificaţiile de sprijin şi capcanele în jurul cetăţilor.

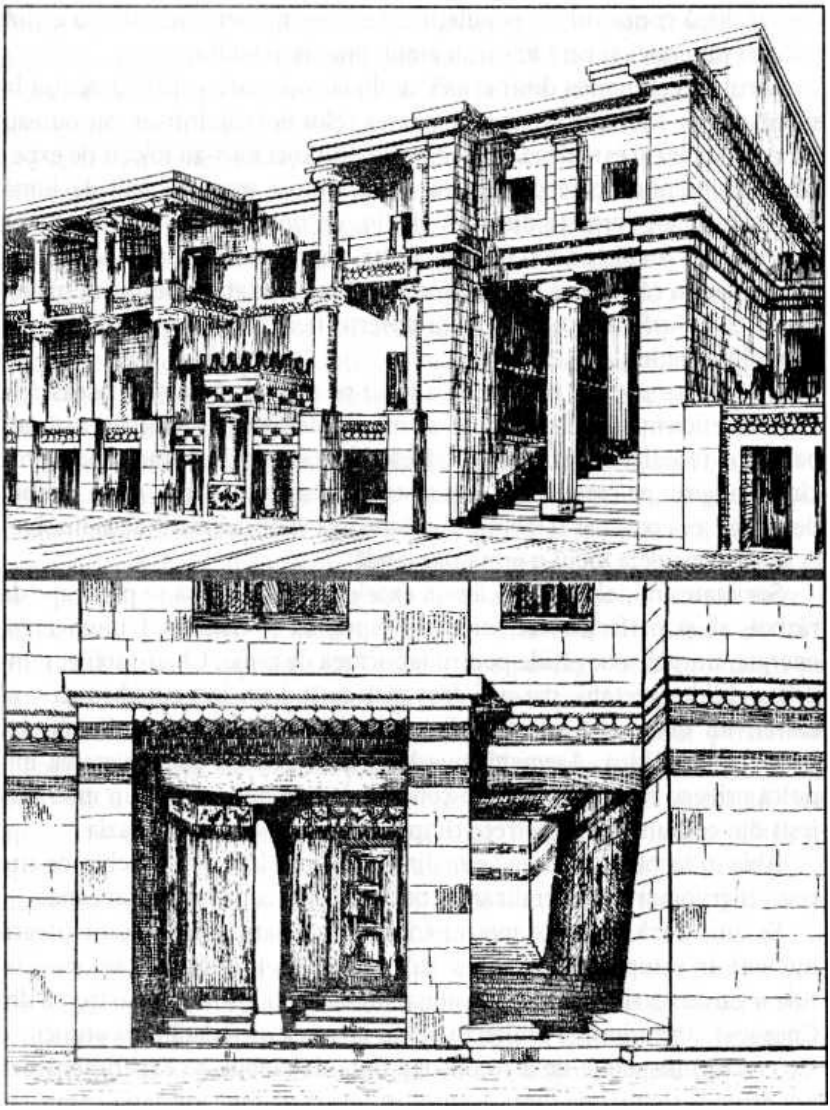

Cnossos: *Latura sudică a curţii interioare şi scara de acces spre capelă* (sus); *Pavilion de primire* (jos). *Reconstituiri de Evans*.

Dar este prea târziu: cretanii nu pot să ia în serios

aceste pregătiri, nu cred în pericol, iar atunci când aheenii şi, mai târziu, dorienii atacă, elementul surpriză este total…

Care poate fi explicaţia acestei atitudini, considerată de unii istorici drept o dovadă de decădere, de criză internă (socială, economică şi morală) a unei societăţi căreia invaziile i-au dat doar o ultimă lovitură şi nu *lovitura* hotărâtoare?

Civilizaţie sau decadenţă?

În pofida numeroaselor descoperiri arheologice din ultimele decenii ştim încă foarte puţine despre Creta străveche, care, „privită din perspectiva istoriei, rămâne mută la o sumedenie de întrebări fundamentale”, după cum scria Friedrich Matz. Majoritatea informaţiilor sunt deductive, bazându-se pe imaginile pictate pe vase, pe fresce, basoreliefuri, statui, obiectele şi armele găsite în morminte, vestigiile aşezărilor din insulă, legendele grecilor, menţiunile fenicienilor şi egiptenilor despre societatea minoică şi elementele preluate de aheeni în cadrul civilizaţiei miceniene. Dar urmele palpabile nu oferă decât o viziune fragmentară, legendele una îmbrăcată în metaforă, iar micenienii au modificat unele invenţii, tehnologii, stiluri artistice şi obiceiuri împrumutate, în timp ce altele nu i-au interesat deloc.

O sursă sigură de informaţii s-ar fi dovedit istoria, literatura, mitologia, operele scrise chiar de cretani; însă arhivele şi bibliotecile palatelor din Cnossos, Phaistos şi Mallia nu au supravieţuit invaziilor şi cutremurelor, de-a lungul a mai bine de trei milenii. S-au păstrat numai câteva fragmente de texte, dar, din nefericire, scrierea cretană veche n-a putut fi descifrată şi, de aceea, această lume este departe de a fi înţeleasă în toată splendoarea şi complexitatea ei.

La început, prin anii 2400 – 1900 î.e.n., scrierea era pictografică, probabil datorită influenţei egiptene, dar cu

totul deosebită de hieroglifele Egiptului faraonic. După 1900 î.e.n. se adoptă scrierea liniară tip *A* (pe tăbliţe de lut ars, apoi de aramă) într-un alfabet ideografic şi într-o limbă necunoscută, foarte probabil neindoeuropeană. Această scriere va fi menţinută până la ocuparea insulei de către aheeni şi chiar după aceea, până în secolul al XII-lea î.e.n. Aheenii au luat ca model alfabetul *A* şi-au adaptat limbii lor (greaca arhaică), inventând scrierea liniară tip B. Trebuie menţionat că scrierea pictografică din Creta a fost a cincea apărută, în istorie, după cele hieroglifică egipteană, cuneiformă asiriană, hieroglifică din Mohenjo-Daro şi chineză (exceptându-le pe cele ale protocivilizaţiilor originare, Atlanta şi viracochas). De asemenea, alfabetul de tip *A* şi, cel de tip *B* reprezintă unui evident progres faţă de scrierile anterioare şi nu au fost depăşite decât de alfabetul consonantic fenician de 22 semne, care, preluat şi modificat de greci şi romani, stă la baza scrierii europene moderne.

După descoperirea palatului lui Nestor de la Pilos (Grecia continentală – 1939) şi găsirea unei arhive regale de tăbliţe scrise în alfabetul B (ca şi cele de la Micene sau o parte din cele de la Cnossos), un tânăr arhitect englez, Michael Ventris a reuşit să le descifreze (folosind metodele de decodificare ale serviciilor secrete britanice). Ventris a murit într-un tragic accident, dar cercetările sale au fost continuate de un elenist de marcă, profesorul John Chadwick, şi astăzi, civilizaţia miceniană şi dezvăluit o parte din taine. Nu şi cea minoică însă, căci pentru descifrarea limbii cretane străvechi nu există niciun indiciu, ea neasemănându-se cu vreo altă limbă cunoscută, vie sau moartă. Puţinele tăbliţe descifrate (parţial) sunt scrise în alfabetul *B* şi redactate la Cnossos, în epoca ocupaţiei aheene…

Dar vestigiile arheologice pot umple multe goluri. Economia Cretei antice se baza la început pe agricultură

(orz, mei, grâu, măslini, viţă vie, smochini, curmali), creşterea animalelor (bovine, capre, porci, oi, pescuit, albinărit şi meşteşugărie (legată în special de prelucrarea metalelor şi olărie). Însă, odată cu secolul al XX-lea î.e.n., comerţul câştig treptat preponderenţa. Insula devine o ţară de navigatori şi negustori asemeni Angliei şi Olandei din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea e.n. Există, desigur, oameni cu preocupări mai „terestre”: nobili (mari proprietari funciari, războinici, curteni, reprezentanţii cultelor animiste) oameni liberi (păstori, agricultori, meşteşugari), sclavi, însă toate categoriile sociale simt o irezistibilă atracţie pentru mare, pentru aventură şi cunoaştere. Oamenii liberi devin marinari, pescari sau colonişti, nobilii construiesc corăbii şi finanţează expediţii, familia regală contribuie la deschiderea contoarelor comerciale, războinicii nu se sfiesc să facă negoţ. Se poate desluşi în aceste transformări suflul de energie şi vitalitate al unei civilizaţii tinere. Rafinamentul şi bogăţia etalate acasă nu ajung la stadiul de opulenţă gratuită al marilor imperii antice: Persan şi Roman. Sunt mai curând dovada unei nevoi de frumos şi al unui bun gust care se vor transmite prin aheeni în Grecia continentală, influenţând puternic cultura elenistică, rămasă una dintre cele mai remarcabile din Lumea Veche.

Unii istorici afirmă că societatea minoică ar fi fost în decădere, argumentând aceasta prin luxul armelor, obiectelor, veşmintelor şi clădirilor, prin „efeminarea” bărbaţilor, prin rolul important jucat de femei în viaţa insulei. Ideea nu se susţine la o analiză mai atentă.

În primul rând, regatele cretane nu prezintă niciunul dintre semnele de decadenţă economică, politică şi socială întâlnite la alte state în perioada dinaintea destrămării lor. Civilizaţia minoică nu avea uriaşa pătură funcţionărească şi preoţească neproductivă, pe care felahii şi sclavii Egiptului antic trudeau din greu s-o întreţină, nu ţinea sub

ocupaţie militară alte popoare, storcându-le de resurse, ca Imperiul Otoman, nu îşi edificase un imperiu comercial prea vast pentru posibilităţile sale asemeni Olandei, nu cunoştea criza politică internă şi nici decadenţa morală de la sfârşitul Imperiului Roman sau, mai târziu, a celui Bizantin. Nu trata populaţiile cu care venea în contact cu cruzimea neomenească a asirienilor, nu avea trufia vană şi oarbă a micenienilor, disciplina prea rigidă a Imperiului Chinez sau birocratismul exacerbat al Imperiului Incaş; nu practica sacrificii umane ca aztecii sau cartaginezii şi nu era un anacronism menţinut în viaţă de contextul internaţional, ca Imperiul Austro-ungar.

Armele cretanilor nu erau ineficiente şi luxoase; după cum a demonstrat specialistul englez A. Snodgrass, în comparaţie cu altele din perioada respectivă, calitatea lor impune şi provoacă uimire. Faptul că nu erau *folosite* la maxima lor eficienţă, că tactica de luptă lăsa mult de dorit se datorează nu decăderii, laşităţii, incapacităţii ori trufiei, ci dorinţei de pace şi unui spirit prea optimist, prea elevat, care nu admitea ideea că oamenii s-ar putea ucide între ei ca nişte fiare.

Contoarele comerciale erau locuri de schimb şi nu de exploatare, asemeni celor portugheze. Nu au fost nicăieri întâlnite urme de distrugere a coloniilor şi centrelor de negoţ (până în perioada marii invazii a „popoarelor mării”, când metropola însăşi a fost cucerită), deci populaţiile autohtone se înţelegeau bine cu noii veniţi. Flota cretană de război nu a fost folosită pentru a supune vreunul din regatele vecine, ci pentru a proteja comerţul propriu şi pe al altora de piraţii Mediteranei. Şi atunci, unde sunt semnele „descompunerii”? Se uită prea uşor că insula a fost zguduită de catastrofe naturale în două rânduri, iar aşezările ei au renăscut din ruine, mai fastuoase decât înainte. Ar fi fost capabilă o civilizaţie decadentă de asemenea performanţe?

Femei-luptătoare şi prinţi efeminaţi în ceea ce priveşte aparenta „efeminare” a bărbaţilor şi rolul deosebit acordat femeii în societatea minoică, lucrurile au o cauză mult mai profundă decât s-ar părea. Studiile din ultimele decenii au evidenţiat faptul că vechile popoare preindoeuropene din regiunile Mediteranei orientale păstrau încă puternice urme dintr-o organizare socială având ca element central femeia. Era, probabil, o moştenire a orânduirii gentilice matriarhale, apărută în Paleoliticul mijlociu şi înlocuită (deşi nu complet) de patriarhat abia în Protoneolitic. După cum scria Matz: „Civilizaţia palatelor cretane este expresia cea mai clară şi mai înaltă a acestui tip de organizare socială. Desigur, afirmaţia nu trebuie înţeleasă ca susţinând existenţa unui adevărat matriarhat, însă nu încape nicio îndoială că, atât pe plan; juridic, cât şi pe plan social, existenţa individului rămânea subordonată) faptului că, din punct de vedere fizic, el era descendentul mamei sale”.

Aceasta explică probabil rolul pe care legendele grecilor continentali îl atribuiau femeii în istoria mitologică a Cretei: Europa, Pasifae, Ariadna sunt personaje principale în cadrul tradiţiilor respective, iar prezenţa lor este pe deplin justificată. Să nu uităm că societatea minoică avea mulţi zei, ca oricare civilizaţie antică (dar nici pe departe atât de mulţi ca ai Egiptului, spre exemplu) şi existau culte animiste legate de soare, mare, taur etc., însă toate dovezile arheologice vădesc pregnant preponderenţa cultului zeiţei-mamă originară, în plus, femeile deţineau majoritatea funcţiilor legate într-un fel sau altul de orice cult, fiind preotese, dansatoare, oracole etc. (O lungă perioadă, zeităţile cretanilor au fost exclusiv feminine: zeiţa-mamă a pământului, zeiţa muntelui, cea a arborelui, cea a mării, stăpâna animalelor, zeiţa nudă a păsărilor, cea a şerpilor etc. Chiar în dansurile legate de cuplul simbolic taur-femeie, elementul masculin era

secundar, aproape de recuzită, asemeni şerpilor sau păsărilor sacre, fiind destinat doar a scoate în evidenţă rolul primordial al celui feminin în apariţia vieţii.)

Mirenele, fie ele provenite din popor sau din nobilime, se bucurau de o libertate şi o consideraţie ieşite din comun. Frescele, basoreliefurile şi picturile de pe vase arată femei participând la vânătoare cu arcuri sau lănci, mânând carele, jucând un rol cel puţin egal cu bărbaţii atât în ceremonialul de la curte, cât şi în viaţa de fiecare zi. Nu s-au găsit în metropolă imagini sau dovezi arheologice, spre exemplu arme ori platoşe în mormintele femeilor, care să ateste că acestea ar fi luptat în războaie; însă în coloniile din Anglia şi Franţa, tinerele femei erau înarmate cu săbii şi lănci, întărind garnizoana în cazul unui atac.

Există de asemeni numeroase fresce ce le reprezintă executând dansuri şi acrobaţii foarte periculoase la ceremoniile legate de cultul taurului. Astfel, femeile şi fetele luau parte alături de bărbaţi la cursele de călărie pe tauri neîmblânziţi sau dansau înaintea animalelor, stârnindu-le şi ferindu-se cu dibăcie de coarnele ucigătoare, într-un fel de corrida antică. Cel mai adesea însă, participanţii la jocuri, acrobaţi profesionişti sau nu, executau un număr extrem de periculos: venind în faţa taurului, aşteptau până când acesta îşi pleca fruntea ca să împungă, se propteau cu mâinile la rădăcina coarnelor şi, profitând de mişcarea animalului care ţâşnea înainte, zvârlindu-şi capul pe spate pentru a scăpa de povară, făceau un salt pe deasupra spinării lui, dându-se peste cap în văzduh şi căzând pe partea cealaltă nevătămaţi.

Sir Arthur Evans a consultat numeroşi toreadori, matadori şi chiar acrobaţi din întreaga lume, dar majoritatea au fost de părere că o asemenea performanţă este imposibilă. Şi totuşi, ea era realizată de către fragilii cretani, femei sau bărbaţi, fapt dovedit nu doar de

mărturiile grecilor continentali, ci şi de numeroase opere de artă minoice: pecetea găsită la Cnossos, paharul de aur de la Vaphio, şi, mai ales, celebra frescă a „acrobaţilor” de la Cnossos, prezentând un bărbat şi două femei care sar ori se pregătesc să sară pe deasupra unui taur uriaş. Un alt fragment de frescă din Cnossos arată o fată care stă cu capul în jos şi corpul aproape vertical, sprijinindu-se în mâini de coarnele unui taur, iar artiştii minoici au surprins perfect expresia de maxim efort a figurii şi de încordare a întregului trup, complet gol, cu excepţia unei benzi pe frunte şi a doua brăţări late la glezne.

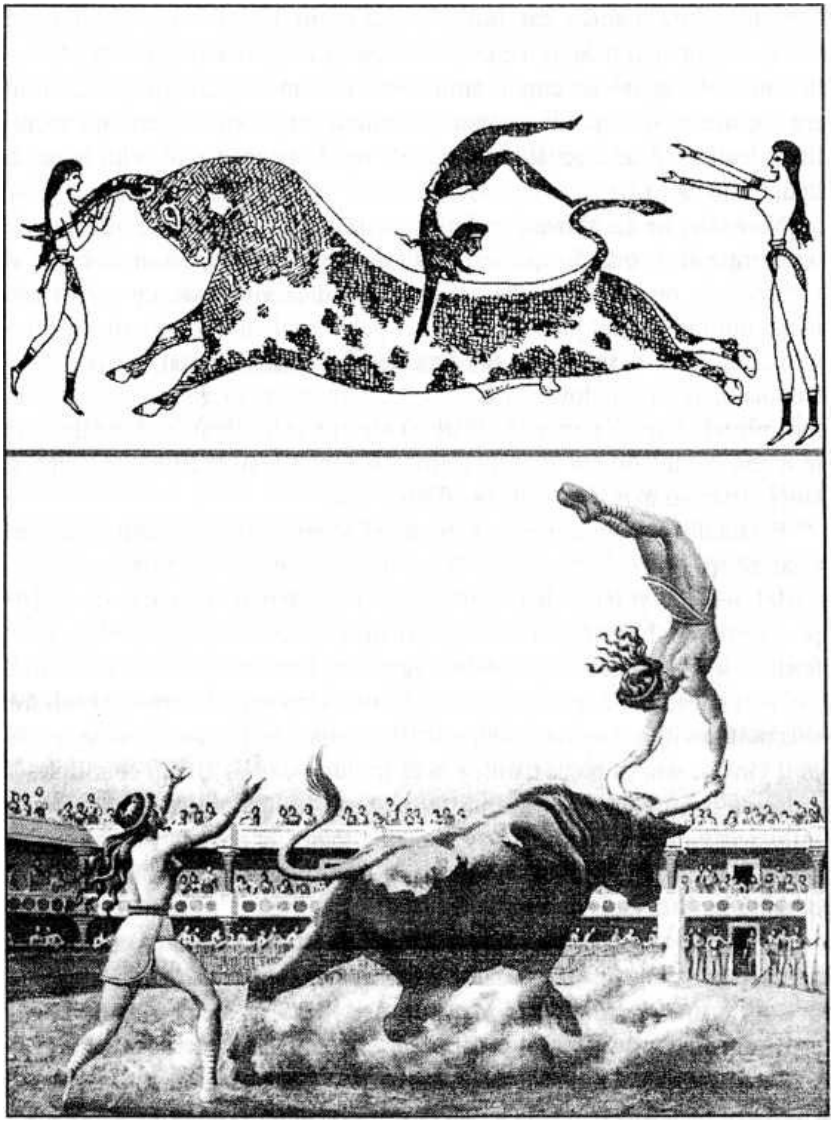

Cnossos: *„Fresca taurului şi a acrobaţilor”* (sus – *stadiu actual*); *„Saltul peste taur”* (jos – *reconstituire de la British School of Athens*). *Arhiva autorului.*

Cercetări recente au dus la descoperirea unui fapt extrem de interesant pentru caracterizarea societăţii minoice: prin anii 1600 î.e.n. apare şi înfloreşte pe insulă o adevărată asociaţie profesională a femeilor pescuitoare de mărgean şi bureţi. Scufundătoarele cretane erau echivalentul mediteranean al pescuitoarelor japoneze de perle, faimoasele „ama”; plonjând în adâncuri fără veşminte şi fără altă armă decât un cuţit lung, ajutându-se la coborâre cu o piatră grea, ele stăteau 2 – 3 minute pe fundul apei, strângându-şi recolta de mărgean, apoi se ridicau din câteva bătăi viguroase de picioare. Meseria era practicată numai de femei libere, în general din clasa de mijloc, uneori (probabil pentru a evada din cotidian) şi de către tinere nobile.

Unele picturi murale şi vase de piatră gravate arată că scufundătoarele aveau pletele neobişnuit de lungi, ca un semn distinctiv şi că, asemeni oricărui înotător profesionist ţineau picioarele lipite când se deplasau pe orizontală sub apă, unduindu-şi trupul sinusoidal şi vertical pentru a micşora rezistenţa fluidului la înaintare – tehnică aplicată de mii de ani de pescuitoarele din arhipelagul nipon şi „redescoperită” de către scafandrii lui Cousteau.

Sfârşitul pescuitoarelor minoice a fost la fel de tragic ca al insulei: un fragment dintr-un vas pictat arată o barcă din care doi războinici invadatori (probabil dorieni) urmăresc cu atenţie mişcările subacvatice ale unei cretane legate cu o frânghie de glezne. Reduse la sclavie, obligate să trudească pentru noii veniţi, scufundătoarele au pierit foarte curând, nu înainte să lase o imagine de neuitat în memoria grecilor continentali, ale căror legende le-au păstrat amintirea sub chipul naiadelor, sirenelor şi celorlalte fiice ale apei.

Cu toate riscurile evidente (inclusiv al accidentelor de decompresiune, al atacului rechinilor, murenelor sau caracatiţelor), cretanele au practicat meseria de pescuitor

subacvatic timp de cinci secole, ducând faima „femeilor care trăiesc sub apă” până în Egipt, Dalmaţia, Tunisia şi Malta.

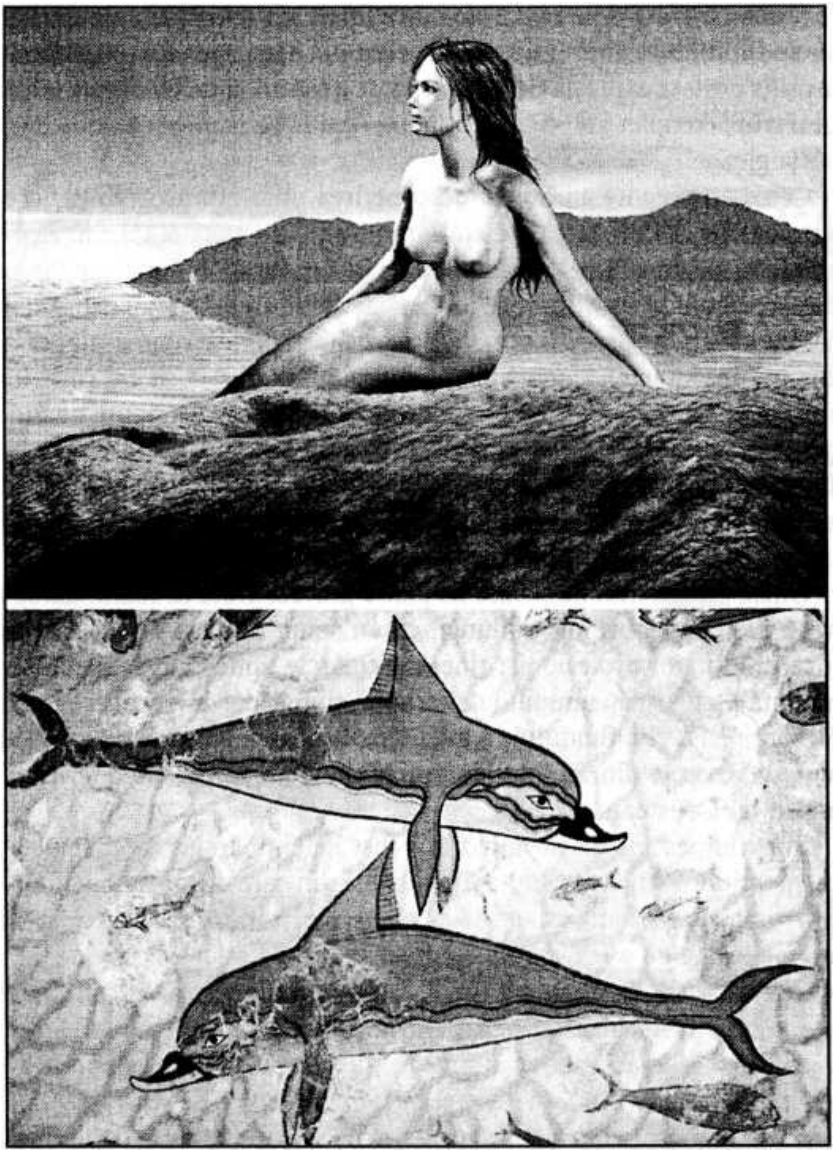

Cnossos: *Pescuitoarele de mărgean cretane au contribuit din plin la răspândirea legendei despre „femeile mării” în Europa antică*.

Sus – „*Sirenă*”, *reconstituire de Venzelos*.

Jos – „*Fresca delfinilor*” *de la Cnossos* (*stadiu actual*). *Arhiva autorului*.

Bravadă? Inconştienţă? Dorinţa de a depăşi bărbaţii? Nimic din toate acestea. Pur şi simplu, ca şi în cazul periculoaselor jocuri cu taurii, participării la vânătoare, prezenţei în contoare şi colonii îndepărtate, adesea nesigure, era vorba de fireasca afirmare a independenţei şi demnităţii unor femei stăpâne pe destinul lor. Agilitatea şi îndemânarea acestor făpturi zvelte nu le depăşeau îndrăzneala, iar graţia cu care preotesele şi doamnele de la curte îşi purtau complicatele toalete întregeşte un profil feminin atât de complex şi de emancipat cum nu va fi altul mai bine de trei milenii.

Multe cretane preluau atribuţiile şi responsabilitatea soţilor plecaţi pe mare, iar altele îi însoţeau, făceau comerţ ori se stabileau pe cont propriu în oraşele-colonii, unde îndeplineau serviciul militar alături de garnizoanele războinicilor de profesie, în moda aranjamentelor interioare se simte o influenţă preponderent feminină; atât din inventarul mormintelor, cât şi din analiza statistică a scenelor de grup şi respectiv a personajelor individuale redate în diverse opere de artă rămase reiese clar că raportul femei/bărbaţi era egal din punct de vedere al importanţei sociale, în sfârşit, chiar faptul că prototipul masculin minoic nu cedează modei „eroice”, de „super-războinici”, tot mai apreciată în Grecia continentală, Asia Mică şi Orientul Mijlociu (inclusiv obiceiului de a purta barbă) şi continuă să prefere spiritul forţei brute, este grăitor.

Dansurile în care un bărbat cu mască de taur mima

posesiunea unei femei sau cele ale femeilor goale printre taurii sălbatici, abia capturaţi (reminiscenţe din Paleolitic), au fost abandonate în perioada apogeului culturii minoice, lăsând loc unor dansuri de primăvară, mai graţioase şi mai puţin violente. Participând la aceste adevărate balete, acceptând să fie reprezentaţi în fresce în atitudini vioaie, degajate, bărbaţii renunţau conştient şi voit la alura hieratică de zei coborâţi pe pământ a faraonilor, nobililor şi preoţilor egipteni, refuzând în egală măsură imaginea stăpânului tiranic, absolut, în casă şi în societate, pe care aveau să o cultive cu grijă micenienii şi, mai ales, orientalii.

Din nefericire, cretanii erau singurii în întregul bazin mediteranean care gândeau astfel. Puţin numeroşi, prea înaintaţi moral, prea delicaţi, atât ca indivizi, cât şi ca societate, oamenii din „Ţara Regelui Minos” n-au putut face faţă lumii brutale din jur. Influenţa lor asupra popoarelor contemporane şi, prin intermediul cuceritorilor, a celor ulterioare, rămâne însă un fapt de necontestat. Artele, scrisul, tehnica olăritului şi a prelucrării metalelor, arhitectura, construcţia navelor, până şi moda vestimentară a Antichităţii şi Evului Mediu datorează enorm acestei civilizaţii despre care ştim încă atât de puţin.

Astăzi avem însă o imagine suficient de clară pentru a ne da seama că societatea minoică, unică prin rafinament şi mod de gândire în Mediterana, a edificat o remarcabilă civilizaţie într-un timp extrem de scurt şi aproape „din senin” în termeni istorici şi arheologici, etapele de tranziţii de la primitivism la o cultură uimitoare fiind insignifiante.

O explicaţie ar fi, desigur, contactul şi influenţele altor popoare; ins; cu excepţia carului, a calului şi a vitelor, Orientul Mijlociu nu pare să exportat prea multe, iar elementele artistice şi arhitecturale preluate de la egipteni sunt minore comparativ cu fondul autohton de

imaginaţie originalitate. Mai curând a fost vorba despre influenţa unei populaţii în cunoscute, urmaşii din coloniile sau bazele navale atlante scăpate dezastrului. Nu se ştie dacă vom avea vreodată o certitudine, dar un lucru eşti sigur: Creta minoică, vis schubertian într-o lume cutremurată de acorduri wagneriene, a fost una dintre cele mai frumoase aventuri ale rasei umane. Civilizaţia ei, chiar dacă născută sub semnul blestemului zeilor invidiei pe fericirea pământenilor, rămâne un punct luminos în zbuciumata istorie a omenirii, o dovadă că, învins, Omul o poate lua iarăşi şi iarăşi de capăt, fie şi numai pentru a sfida forţele atotputernice ale unui Univers hotărât să-l îngenuncheze înainte de a-l răpune.

REGATELE RĂZBOIULUI VEŞNIC

Moarte în Cetatea Misterelor

În strigătele sutelor de mercenari adunaţi în curtea interioară a palatului regal, în faţa megaronului, femeile au fost îmbrâncite una spre cealaltă. Despuiate, tremurând în frigul zilei de iarnă, vrâstate cu roşu-vineţiu după îndelungata biciuire, păşeau cu mâinile întinse înainte, pipăind zadarnic văzduhul. Amândouă aveau căşti de bronz închizându-le complet capetele, până la grumaji. Cea a cretanei era o căpăţână de taur, cu coarne lungi cât braţul; a femeii-războinic de la Dunăre era un cap de leu cu botul căscat, arătându-şi colţii. Niciuna nu avea deschizături pentru ochi, gură sau urechi – doar în vârful botului două găuri prin care ţâşneau aburii răsuflărilor.

Femeile nu vedeau nimic; iar vacarmul răsuna înăuntrul coifurilor asemeni vuietului mării, asurzind, mărind confuzia şi spaima… Exact ce voiau aheenii.

Cretana era nobilă – verişoara prinţului din Cnossos; cealaltă fusese lăsată ostatică de tribul ei ca să pecetluiască o pace îndoielnică. Amândouă încercaseră să fugă, sătule de batjocuri şi umilinţe, iar ilira ucisese un străjer. Furios, guvernatorul le hotărâse soarta într-o clipă, spre încântarea garnizoanei, uitată în Cetatea Misterelor, uriaşa Gla, fortăreaţa de taină a regilor atrizi.

Aşa că trebuiau să se înfrunte – şi una ori amândouă aveau să piară. Fuseseră prietene, împărţiseră aceeaşi cuşcă de piatră, acelaşi tain şi acelaşi culcuş de paie murdare, vreme de un an; însă dorinţa de viaţă, de moarte erau prea de nestăvilit. Şi, în încurajările soldaţilor, s-au năpustit ca turbate.

Cretana se aplecase, căutând s-o străpungă pe cealaltă cu coarnele. Se ştia firavă, cu braţe subţiri – cum să-i ţină piept ilirei al cărei trup vânjos se călise în atâtea

lupte, în lungile marşuri călare?! Un salt, o eschivă, o împunsătură, încă una, a simţit rezistenţa cărnii, a auzit ţipătul celei căreia îi sfârtecase şoldul.

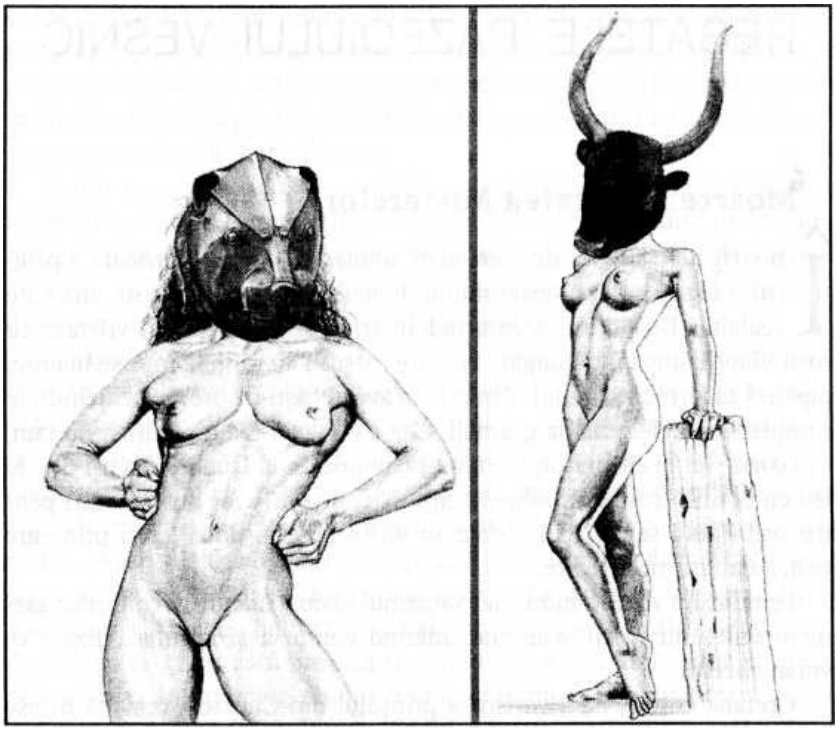

Femeie-războinic din triburile de călăreţi masate în bazinul Dunării (stânga) şi *nobilă cretană* (dreapta), *ostatice în uriaşa fortăreaţă Gla. Dacă încercau să evadeze, prizonierele erau silite să lupte până la moarte purtând căşti-capete animaliere de bronz, fără deschizături pentru ochi sau gură. Reconstituiri de Venzelos.*

Apoi, toate s-au petrecut nespus de repede: femeia-războinic a înşfăcat-o de mijloc, săltând-o de la pământ şi strângând-o cu disperare, fără să ia în seamă pumnii care-i izbeau în zadar casca.

În liniştea lăsată peste cetate să auzeau doar răsuflările şuierate ale luptătoarelor. Deodată, cu un geamăt, cretană s-a înmuiat şi ilira a crezut că biruise. O clipă mai târziu tresărea ca arsă, pe când unghii zimţuite se înfigeau tot mai adânc, gata să-i dezghioace vârfurile sânilor împietriţi de ger, de durere.

S-au prăbuşit în nisipul îngheţat, stropit cu sânge, tăvălindu-se într-o încleştare ucigaşă, femeia din Nord sfâşiind carnea cretanei cu colţi de bronz, cealaltă lovind-o cu genunchii în pântec, smulgându-i şuviţe din pletele scăpate de sub cască…

Treizeci şi două de secole mai târziu, arheologii au aflat cine învinsese: nimeni.

Osemintele celor două tinere, căştile, o brăţară cu delfini făurită la Cnossos şi un inel de gleznă din fier, semnul luptătoarelor din „triburile câmpurilor de urne” au fost găsite într-un puţ unde se arunca gunoiul, sub temniţele săpate în temelia cetăţii Gla, refugiul secret al familiei regale atride, niciodată folosit.

Adevărata istorie a lumii lui Homer

„Ik ben ulieden spiegel” sau, cum pronunţă flamanzii din Sud, „Ik ben ulenspiegel”: „Sunt oglinda voastră”. Nimic n-ar putea caracteriza mai fidel măştile mortuare ale regilor micenieni. Feţe aspre, parcă cioplite încă de când erau vii în piatra albă şi dură a Argolidei, buze strânse dispreţuitor, crispare trufaşă a obrajilor, o veşnică încruntare. Homer spunea că sceptrul suveranilor micenieni fusese făurit în Olimp şi era moştenit din tată în fiu de-a lungul secolelor. Judecând după chipurile de metal strălucitor, care privesc fără nicio îngăduinţă, după atâtea milenii, s-ar spune că dinastiile aheene erau convinse de originea lor divină. Şi odată cu ele, nobilimea, castă mândră şi războinică, avea să ducă pe culmi, iar mai apoi în neant, civilizaţia din „cetăţile aurului”.

Istoria Greciei peninsulare înainte şi în cursul perioadei miceniene a fost deosebit de zbuciumată:

a) *Cultura helladică timpurie*:

5.000 – 2500 î.e.n.: epoca neolitică. Faza Sesklo. Populaţii preindoeuropene care folosesc unelte şi arme din piatră cioplită;

2500 – 2300 î.e.n.: epoca subneolitică. Faza Dimini. Prelucrarea pietrei capătă o deosebită calitate. Este folosită arama, mai întâi incidental, apoi tot mai frecvent;

2300 – 1900 î.e.n.: începutul epocii bronzului. Apare aşa-numita «ceramică a firnisului primitiv”…

b) *Cultura helladică mijlocie*:

1900 – 1570 î.e.n.: populaţiile autohtone sunt asimilate de triburi] indo-europene (aheii şi ionienii) care pătrund în Grecia dinspre nord. Distrugerea aşezărilor de la Eutresis, Lerna, Asine, primele mai importante din peninsulă. Noii veniţi aduc cu ei forme de organizare sociali tehnici de prelucrare a bronzului şi sisteme de valori diferite de cel cunoscute până atunci în Grecia.

c) *Cultura helladică târzie* (*micenianã*):

1570 – 1500 î.e.n.: cultura micenianã timpurie. Epoca „mormintelor-puţ”. Puternică stratificare socială. Preluarea scrierii liniare *A*, a majorităţii armelor, a modei şi ceremonialului de curte din Creta;

1500 – 1400 î.e.n.: cultura micenianã mijlocie. Apariţia scrierii liniare de tip B. Expansiunea micenianã în Asia Mică, Marea Egee şi Creta. Construcţii ciclopice în Micene, Tirint, Pilos, Atena, Gla. Inventarea (*şi* preluarea din centrul şi nordul Europei) a unui nou armament. Apogeul civilizaţiei miceniene. Anumite arme (lăncile cu aripioare, coifurile cu creastă şi obrăzare fixe), unele tehnici de mixare şi prelucrare a bronzului, anumite obiecte (rhytonii de aur şi argint), ca şi arhitectura cetăţilor Gla şi Tirint (cazematele, porţile „zwinger”, zidurile din blocuri ciclopice atestă influenţa unei *civilizaţii*

foarte înaintate, care nu făcea parte din lumea europeană, mediteraneană sau asiatică a anilor 2001.1.000 î.e.n. Aceste elemente amintesc însă de tehnica atribuită de Platon atlanţilor, precum şi de urmele lăsate de aceştia pe coastele Atlanticului şi ale Mediteranei;

1400 – 1150 î.e.n.: cultura micenianã târzie. Mormintele „cu boltă”, fortificarea tuturor aşezărilor miceniene. Se remarcă o anumită rigidizare a societăţii aheene, o sporire a fastului şi a eforturilor de a impresiona prin aparenţe, semne sigure ale decăderii. Artiştii şi meseriaşii se plafonează, mulţumindu-se să imite creaţiile cretane, balcanice sau ale înaintaşilor lor;

1150 – 1125 î.e.n.: „Marea migraţie egeeană”. Valuri de populaţii greceşti, mânate din urmă de „triburile câmpurilor de urne” aneantizează societatea micenianã, cucerind Micene şi Tirint. (Pilosul fusese distrus mai devreme, prin 1240 î.e.n.) Sunt oprite, ca şi ilirii, înaintea fortificaţiilor miceniene din Atena, de către regele Codros, dar asta nu mai poate salva o lume care s-a prăbuşit în toată peninsula.

„Cetăţile aurului”

Din câte se ştie astăzi, după mai bine de un secol de săpături arheologice intensive (începute în 1876 de Schliemann), principalele cetăţi ale lumii aheene au fost Micene, Tirint, Atena şi Gla; lor li se adaugă palatul, necropola şi aşezarea nefortificată de la Pilos.

Micene se află pe o colină situată la câteva sute de metri de vârful Haghios Elias (807 m) şi la 15 km de ţărm. Are peste 350 m lungime, a fost construită între anii 1350 şi 1270 î.e.n., pe locul unei cetăţi mai vechi, din perioada „mormintelor cu puţ”, iar zidurile ei impresionante însumau probabil zeci de milioane de tone de piatră. Grosimea medie a zidurilor este de 6 m, înălţimea atingea

14 m; sunt făcute din două paramente (ziduri mai subţiri, de faţadă) paralele, între care s-au aşezat straturi alternative de pământ şi pietre neprelucrate. Blocurile paramentelor au fost executate cu deosebită grijă – tăiate cu ferăstraie din bronz, apoi netezite cu ciocane de lemn. Partea superioară a zidurilor (aproximativ 2 m) era făcută din cărămizi nearse şi bârne groase de lemn şi consta din două creste, probabil crenelate, între care se găsea un drum de rond, pavat.

Cetatea nu are decât două porţi, una principală (celebra „Poartă a leilor"), cealaltă mai mică, destinată accesului spre izvorul de care depindea aprovizionarea cu apă. Ambele sunt apărate după sistemul „zwinger" („cleşte" în lb. germană), caracteristic fortificaţiilor europene medievale şi rar întâlnit la cele antice. Sistemul constă în aceea că poarta nu se află pe acelaşi aliniament cu zidurile, ci este retrasă înăuntrul incintei – pentru a ajunge la ea, agresorul trebuia să străbată un pasaj flancat pe ambele părţi de ziduri şi bastioane, de pe care apărătorii îl supuneau unui tir încrucişat, o adevărată grindină ucigătoare.

„Poarta leilor", cel mai cunoscut element arhitectural de la Micene, are o deschizătură pătrată, cu latura de 3 m, delimitată de patru monoliţi masivi, dintre care cel mai mare, buiandrugul, măsoară 4,50 m în lungime, 2,10 m lăţime, 1 m înălţime şi cântăreşte 20 tone. Cele două canaturi ale porţii propriu-zise (făcute probabil din blăni groase de lemn, placate cu foi de bronz) se prindeau cu balamale direct în tocul de piatră şi erau blocate printr-o grindă-zăvor, ale cărei capete intrau în găuri practicate în toc. Deasupra buiandrugului, zidul prezintă o deschizătură triunghiulară, realizată prin retragerea descendentă, în trepte, a blocurilor ce-l compun şi astupată cu un relief săpat într-o placă de calcar cu grosimea de 0, 70 m.

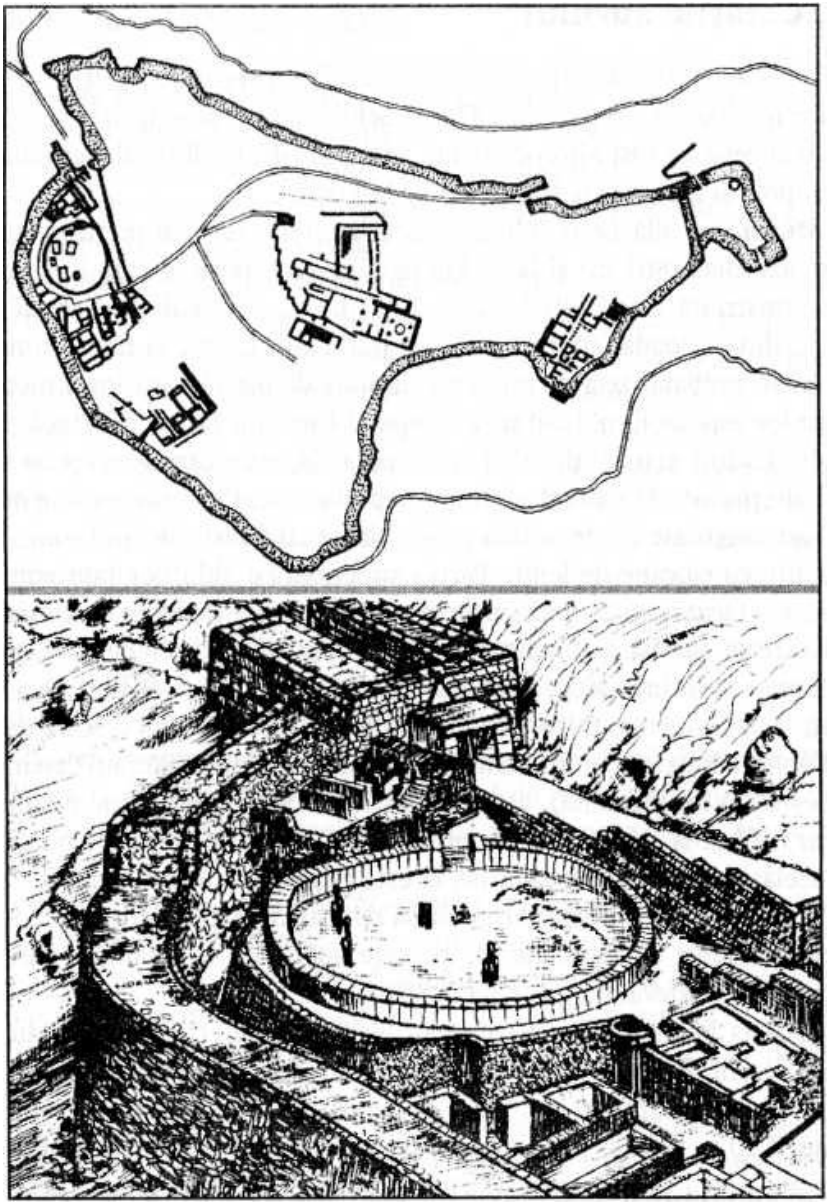

Sus: *Planul incintei fortificate de la Micene* (reconstituire de Wace).

Jos: Cercul „Mormintelor regale cu *puţ*”, *„Poarta leilor*” şi *depozitele de arme lipite de zidul exterior la* Micene (după „Annual of the British School of Athens”, XXV).

Acest relief, cel mai vechi găsit până în prezent pe teritoriul Greciei continentale, a fost lucrat cu dălţi, sfredele şi ferăstraie de bronz. El reprezintă doi lei ridicaţi pe labele din spate, cu cele din faţă sprijinite pe socluri ce susţin o coloană cretană cu capitel. Capetele animalelor erau executate din bronz, se prindeau prin ghermele de placă şi erau întoarse astfel încât să privească spre pasajul exterior care ducea spre poartă.

De origine Atlanta, ajunsă la cretani şi preluată ulterior de la aceştia, ideea de a aşeza lei deasupra intrării într-o cetate sau un palat simboliza protecţia divină asupra incintei – micenienii, însă, nu vedeau în relieful heraldic decât un element menit să sporească măreţia zidurilor şi să-i impresioneze pe străini. Poarta cea mică este un fel de copie la scară redusă a „Porţii leilor” (dar fără basorelief); în afara lor mai există câteva tuneluri înguste, practicate în zidurile exterioare şi camuflate cu blocuri de piatră, dar acestea serveau doar pentru ieşiri de noapte, acţiuni executate asupra taberei inamice de commando-uri specializate, cu scopul de a stârni panică şi dezordine.

În incinta cetăţii se află o necropolă compusă dintr-un tunel împrejmuit de un zid circular, deasupra căruia a fost construită o terasă încununată de un alt zid, dublu, din dale mari, dreptunghiulare, de piatră albă. În tumul se găsesc şase morminte regale, iar pe terasă se oficiau ceremoniile funerare, în apropierea necropolei, imediat lângă „Poarta leilor” s-au descoperit o mare magazie de cereale şi un depozit de arme. Atât această clădire, cât şi toate celelalte (corpuri de gardă, armurării, ateliere, locuinţele nobilimii şi ale regelui) erau construite exclusiv

din piatră şi aveau etaje superioare sau care fuseseră concepute să urce în trepte terasele naturale din incintă.

Sălile erau spaţioase, cu fresce pe pereţi şi pardoseli de piatră şlefuită ori de stuc pictat. Tavanele se sprijineau adesea pe coloane cilindrice, clădirile aveau scări interioare şi uşi de lemn placat cu bronz sau aur; ferestrele par să fi fost însă mai mici şi mai puţin numeroase decât la Cnossos, iar balcoanele lipseau aproape cu desăvârşire. Pe coronamentele clădirilor se aflau perechi de coarne de taur stilizate, lipite unele de altele, alcătuind un şir de pseudocreneluri – element arhitectural importat din Creta, dar care la micenieni îşi pierduse semnificaţia şi importanţa iniţială.

Cea mai impozantă clădire era, desigur, palatul regal. Situat în centrul şi, în acelaşi timp, în punctul cel mai înalt din incintă (35 în deasupra nivelului „Porţii leilor”!), avea o curte pardosită cu dale pătrate şi mai multe corpuri cu câte 3 – 5 etaje convergând spre sala de primire şi ceremonii, *megaronul*, centru vital al întregii cetăţi. Impresia generală este de masivitate şi forţă – nimic asemănător cu eleganţa şi spaţialitatea luminoasă a palatelor minoice.

Cetatea Tirint, la fel de impunătoare ca Micene, se află pe o creastă de stâncă situată la 1, 5 km depărtare de mare. Înconjurat de două inele concentrice de ziduri, Tirintul avea o poziţie aproape inexpugnabilă, dominând câmpia plată şi coasta. Accesul înăuntru se făcea printr-o poartă clasică (în sensul celor greceşti de mai târziu); de la ea pornea un drum în pantă spre a doua incintă, drum străjuit la jumătate de un bastion ciclopic. Poarta incintei interioare era proiectată similar celei de la Micene: retrasă şi păzită de un zwinger format din două ziduri mari, prevăzute cu terase crenelate. Clădirile erau concentrate mai ales în incinta interioară, unde se afla şi palatul situat în punctul cel mai înalt al cetăţii. Palatul regal din Tirint

era compus din două aripi (de fapt clădiri aproape complet separate) din care una este mai vastă şi mai bogat împodobită decât cealaltă, deşi au fost construite în aceeaşi perioadă. Acest fapt duce la concluzia că ea era destinată familiei regale şi ceremoniilor de curte, cealaltă fiind folosită de cel care comanda cetatea în lipsa regelui.

Fără a atinge nici pe departe confortul şi rafinamentul palatelor cretane, cel din Tirint era superior celui din Micene (probabil mai vechi). Astfel, pereţii erau acoperiţi cu frize de alabastru ornamentat cu faianţă albastră, importate din Creta, sala tronului avea coloane minoice, în clădirea principală exista o sală de baie (cu podeaua făcută dintr-o singură placă de calcar cu dimensiunile de 3 x 4 x 0,70 m), dispunând de canale pentru evacuarea apei şi de o cadă mare, din argilă presată. Lipseau însă (ca în toate palatele miceniene) instalaţiile sanitare cretane: conductele de apă potabilă şi caldă, toaletele, conductele, centralele şi grilele pentru încălzire etc. Cu atât mai mult nimeni nu se gândise la piscine, bazine pentru peşti şi terarii – dacă micenienii nu erau preocupaţi de propria igienă, cum să-i fi atras obiceiurile „decadente” ale civilizaţiei minoice?! Zidurile de apărare ale celor două incinte sunt făcute din blocuri mari (atingând uneori 3 – 4 m lungime), şlefuite astfel încât să dea după îmbinare suprafeţe drepte, atât înspre exterior, cât şi în interiorul cetăţii (stil identic celui de la Tiahuanaco).

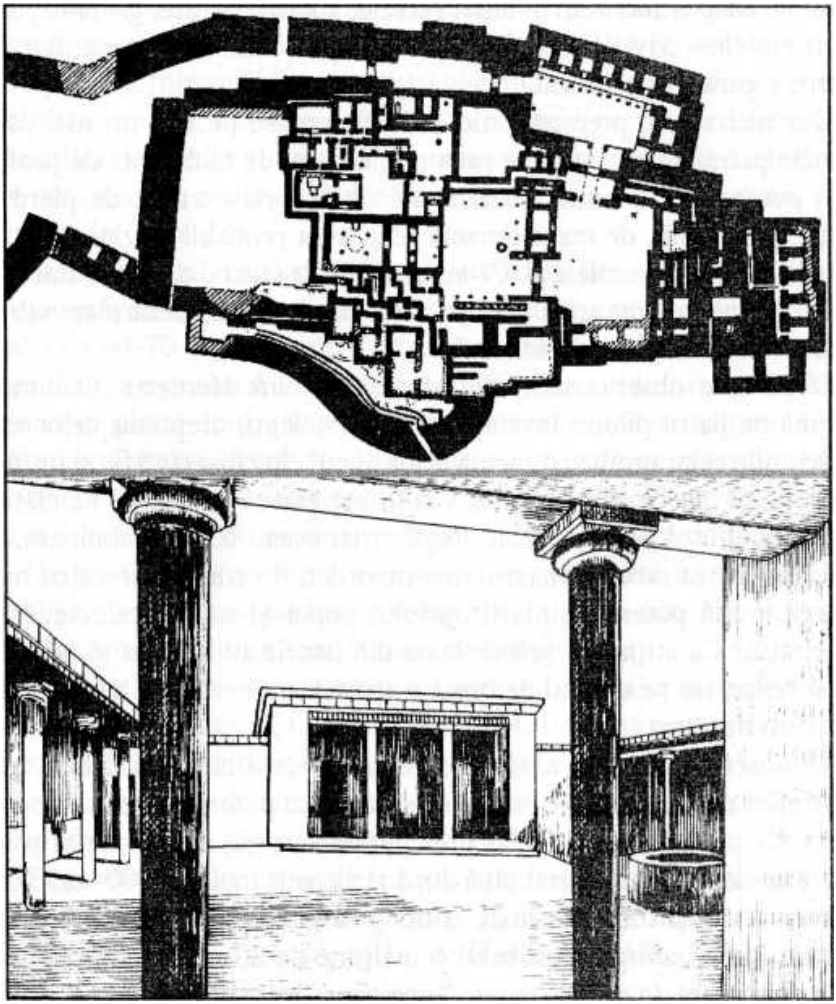

Tirint: *Planul incintei fortificate* (sus); *Curtea interioară a palatului, cu vedere spre faţada megaronului* (jos). *Reconstituiri de Rodenwaldt şi Müller*.

Odată cu sfârşitul secolului al XII-lea î.e.n. fortificaţiile au fost completate de uriaşe bastioane alungite, cazemate, coridoare şi scări interioare zidurilor sau alipite lor şi acoperite cu bolţi ascuţite realizate într-un

inconfundabil stil gotic (ciudată prezenţa acestuia cu peste două milenii *înaintea apariţiei sale*…). Tot atunci s-au construit numeroase bastioane mici, semicirculare, unele cu bolţi rotunde, adăpostind scări şi ieşiri secrete, subtil mascate, gropi-capcană, punţi mobile – dovadă a preocupării aproape obsesive a suveranilor ahei pentru siguranţa personală.

Dar nici aceste precauţii, nici zidurile groase de 6 – 8 m, nici garnizoanele permanente, aproape prea numeroase, de războinici de profesie n-au putut salva o lume condamnată de propria-i trufie, de pierderea simţului realităţii, de megalomania ce-şi avea probabil originea în cuceririle facile dintre secolele al XV-lea şi al XIII-lea î.e.n., datorate atacurilor prin surprindere împotriva unor popoare paşnice, cvasidezarmate sau nutrind o adevărată fobie a războiului.

După cum observa scriitorul american Frank Herbert: „O lume se sprijină pe patru piloni: învăţătura celor înţelepţi, dreptatea celor mari, rugăciunile celor umili şi dârzenia celor bravi”, în clipa când fie şi unul din aceşti stâlpi începe să se clatine – şi în societatea micenian ă se clătinau trei! – echilibrul devine precar. Regii atrizi aveau bogăţii fabuloase, victorii militare la care, în majoritatea cazurilor, nu contribuiseră cu nimic şi prea multă putere asupra propriului popor şi asupra celor cucerite. Rezultatul? Ca atâţia alţi şefi de state din istorie au început să se creadă egalii zeilor, iar pe câmpul de luptă o armată are nevoie de un general şi nu de un iluminat…

Cetatea construită de ahei pe locul unde mai târziu avea să bată inima civilizaţiei clasice greceşti, Atena, era chiar mai puternică decât Micene şi Tirint. De pe urma ei au rămas prea puţine vestigii, dar se ştie că principalul său element s-a păstrat până după războaiele medice (500 – 465 î.e.n.), fiind cunoscut şi sub numele de „zidul pelasgic

cu nouă porţi”. Acest zid, gros de 7 m şi atingând probabil o înălţime de 20 m, înconjura alte incinte, interioare, la care se ajungea printr-un drum barat de nouă porţi cu zwinger. În punctul cel mai înalt al cetăţii (unde atenienii au construit mai târziu Parthenonul, cel mai frumos templu al Greciei), se ridica palatul regal, înconjurat de cazemate şi dispunând de puţuri de apă (unele săpate până la zeci de metri adâncime), scări şi ieşiri secrete, drumuri de acces prevăzute cu capcane.

Tradiţiile ateniene ulterioare susţineau că fortificaţiile ciclopice din perioada pelasgică erau de necucerit şi, într-adevăr, descoperirile arheologice confirmă că valurile dorienilor şi, mai apoi, cele ale ilirilor s-au frânt înaintea acestor ziduri. Dar poate că motivul a fost mai curând patriotismul atenienilor care-şi apărau căminele decât tăria bastioanelor sau priceperea garnizoanei de mercenari aheeni. În orice caz, zidul pelasgic a rezistat cu succes, opt secole mai târziu, asaltului perşilor, care dispuneau de maşini de asediu şi de mase de oameni mult mai mari decât dorienii sau ilirii, ceea ce poate da o idee clară despre valoarea arhitecţilor şi constructorilor aheeni.

Asemeni fortificaţiei pelasgice, misterioasa Gla, cea mai mare cetate micenianã, nu a fost cucerită niciodată. Situată pe o creastă de stâncă înaltă de 60 – 70 m, înaintând spre mijlocul lacului Copais din Beoţia, Gla avea incinta exterioară lungă de peste 700 m, iar zidul, făcut din blocuri masive de piatră dură, atingea 7 – 8 m lăţime şi 14 – 20 m înălţime. Existau patru porţi retrase în interior (protejate prin perechi de ziduri în zigzag), bastioane uriaşe, un palat cu două aripi perpendiculare, una lungă de 80 m, alta doar de 60 m, fiecare dispunând de un megaron propriu.

Despre Gla se ştiu foarte puţine: a fost construită între anii 1300 şi 1200 î.e.n., constituia un loc de refugiu

şi, în ciuda dimensiunilor impunătoare, n-a găzduit un număr mare de oameni.

Deşi dorienii nu au cucerit-o (se pare chiar că nici n-au asediat-o cu prea multă convingere), fortificaţia a fost abandonată prin secolul al X-lea î.e.n. din cauze necunoscute, după ce servise, o perioadă, drept închisoare pentru câteva sute de femei, păzite de o garnizoană de mercenari aheeni comandată de un „guvernator”.

Fragmentele scheletelor de sex feminin descoperite în ultimul deceniu în camere subterane dotate cu lanţuri, rămăşiţele a ceea ce par să fi fost aparate de tortură, precum şi bijuterii din Asia Mică, Egipt, Rhodos, Creta, Orientul Mijlociu şi Bazinul Dunării, constituie indicii că prizonierele erau nobile venite ca ostatice sau capturate în raidurile miceniene asupra populaţiilor cu care se învecinau „regatele aurului”.

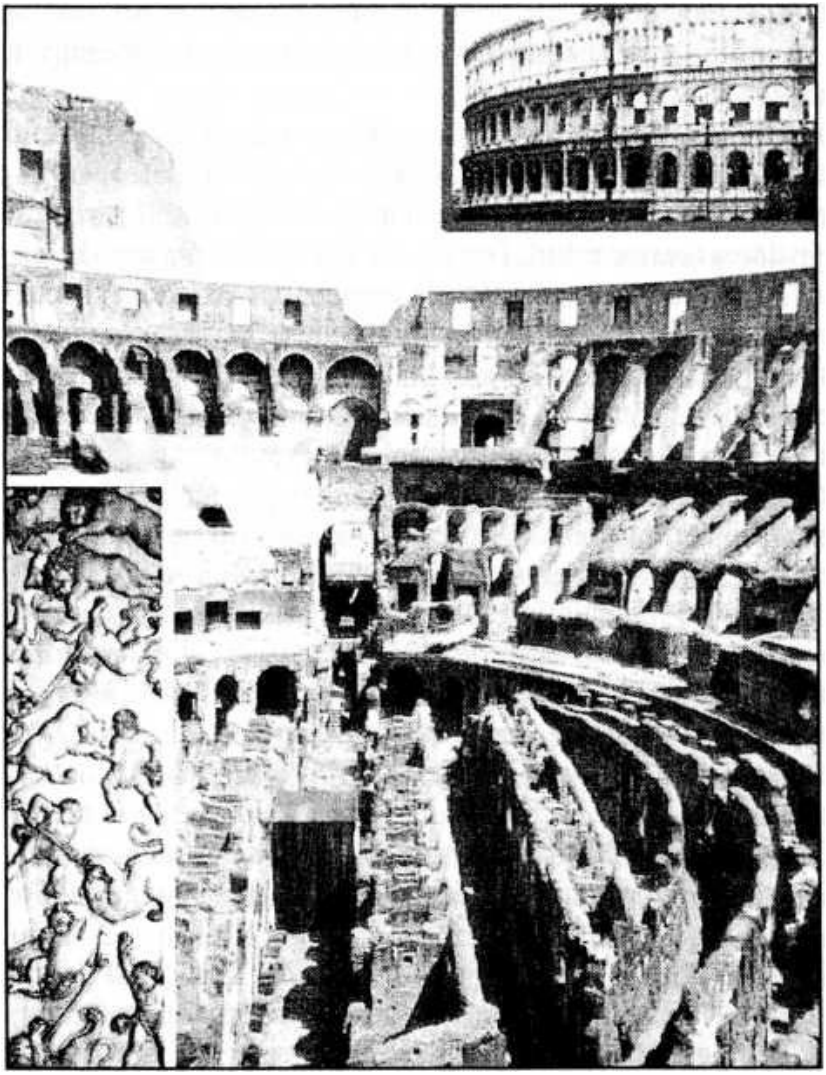

Colosseum (*stadiu actual*). *Celebrul amfiteatru din* „Oraşul *Etern*”, *început sub Vespasian* (*75 e.n.*) *va fi terminat sub Domiţian* (*82* e.n.). *Avea o capacitate de 50.000 – 100.000 de spectatori şi în doar patru secole de existenţă a fost Templul Morţii în care şi-au găsit sfârşitul sute de mii de oameni şi milioane de animale, majoritatea*

în uriaşe măceluri colective, ca acela sculptat în fildeş în secolul I e.n., la Roma (medalionul din stânga jos – *arhiva autorului*). *Puţini ştiu însă că primii care au* introdus *„spectacolele" de gladiatori au fost suveranii şi înalta nobilime aheeană, ce îşi sileau prizonierii, ostaticii, adesea chiar şi sclavii nesupuşi – femei şi bărbaţi deopotrivă – să se lupte între ei până la moarte*.

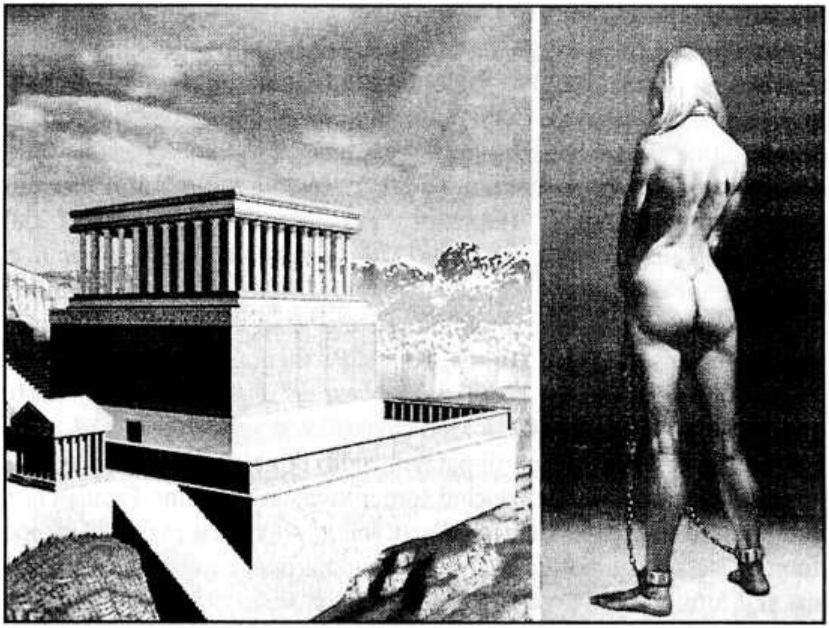

Gla: *Megaronul cel mare* (stânga); *Prinţesă din Nord, ostatică, torturată pentru rebeliune împotriva guvernatorului fortăreţei* (dreapta). *Reconstituiri de Venzelos*.

Gla a fost ridicată probabil tot prin munca prizonierilor, dar rămâne de explicat cum s-a reuşit deplasarea şi montarea colosalelor blocuri de piatră exclusiv cu mijloace rudimentare. Este de semnalat şi faptul că Lacul Copais prezintă urmele unor intervenţii

artificiale cu caracter monumental (canale, diguri, galerii subterane, rectificări de albie) demonstrând bogăţia şi puterea dinastiilor aheene, dar şi existenţa unor cunoştinţe arhitecturale şi tehnice cu totul neobişnuite pentru acel mileniu.

Monumente ciclopice

Cultul strămoşilor lua, în lumea micenianã, forme deosebite de cele din Creta, având o semnificaţie socială, caracteristică epocii „eroice”, După o scurtă perioadă de tranziţie, în care aheenii construiesc morminte

„Cu puţ”, asemănătoare celor tipice Greciei continentale până la venirea triburilor indo-europene, se trece la ridicarea mormintelor „cu boltă”, de structură similară mormintelor-temple din Cnossos sau tumulilor din Insulele Britanice, Franţa, Corsica, Sardinia, Malta, continuând în mod evident tradiţiile arhitecturii megalitice iniţiate de oamenii de cromagnon.

Cel mai cunoscut monument de acest gen este aşa-numitul mormânt sau „tezaur al lui Atreus” (fondatorul cvasilegendar al dinastiei atride). El a fost realizat prin anii 1300 – 1270 î.e.n. şi este contemporan cu „Poarta leilor”, fortificaţiile Micenei şi ale Tirintului şi zidurile exterioare ale cetăţilor Atena şi Gla, rămânând cea mai mare construcţie fără stâlpi interiori de susţinere din Europa, până la Parthenon.

Mormântul este situat la 500 în sud-vest de „Poarta leilor”, înăuntrul unei coline cu panta de 30 – 45°. Un culoar descoperit, *dromos-ul*, lat de 6 m şi lung de 35 m, cu pereţii paraleli, zidiţi din blocuri dreptunghiulare de piatră, se afundă în deal, ducând spre intrarea în mormânt. Faţada (l l în înălţime) este aproape identică „Porţii leilor”, dar mult mai bogat împodobită. Deschizătura propriu-zisă are 5 m înălţime, 2 m lăţime la tocul de sus şi 2, 5 m lăţime

la prag. În Antichitate era flancată de două semicoloane de piatră verde, cu capitel superior, înalte de 6 m şi decorate cu motive geometrice în relief (una dintre ele a fost găsită nu departe de monument). Buiandrugul are 6 m lungime, adică acoperă nu doar intrarea, ci întreaga faţadă, susţinând zidăria de deasupra, placa triunghiulară şi ornamentaţiile (mici coloane, plăci de piatră albă şi verde aşezate alternativ), în spatele buiandrugului şi în prelungirea sa, deasupra coridorului lung de 5 în care duce în sala mare, se află un bloc colosal (8 m lungime, 5 m lăţime, 1,20 m înălţime, 100 tone greutate), elementul cheie în susţinerea întregii bolţi şi a pământului de deasupra.

Acest monolit, de dimensiuni comparabile celor de la Tiahuanaco ori Sacsayhuaman, pune probleme tehnice aproape insurmontabile în ceea ce priveşte transportul şi, mai ales, plasarea sa în poziţia finală – totuşi performanţa a fost izbutită de constructorii micenieni. Este adevărat că ei cunoşteau atât roata, cât şi pârghia şi scripeţii, spre deosebire de incaşi sau de pascuani; dar ce frânghii şi ce palănci ar fi rezistat la o greutate de 100 tone?!

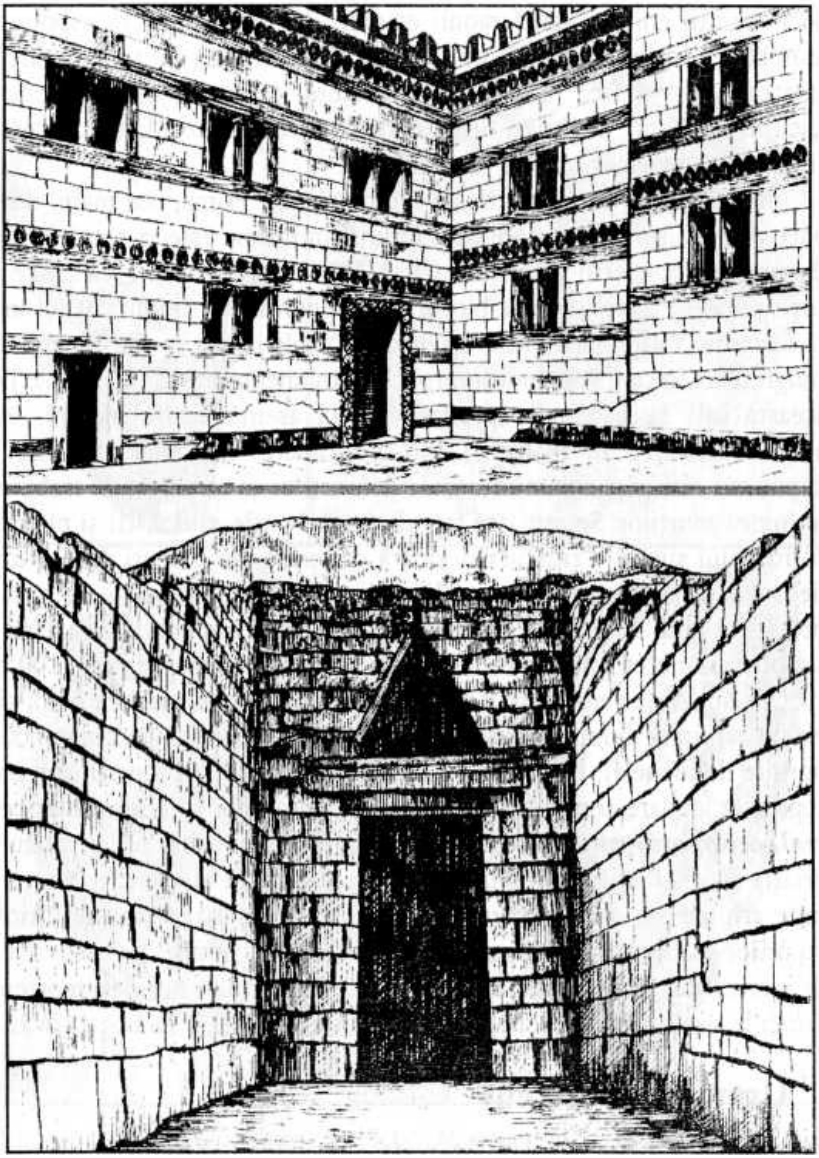

Micene: *Curtea palatului, colţul de nord-vest* (sus – *după* „Annual of the British School of Athens”, *XXV*); *„Mormântul lui Atreus”, cu* dromos (jos – *stadiu actual*).

Arheologii se întreabă cum a fost posibil ca o populaţie nu foarte numeroasă, care nu dispunea de masele de oameni puse în mişcare de împăraţii chinezi sau faraonii egipteni, să poată tăia, transporta şi asambla enorme cantităţi de piatră dură (blocuri de 4 – 40 tone fiecare la cetatea Gla), să facă lucrări impresionante, ca acelea de rectificare a Lacului Copais şi, în acelaşi timp, să nu contribuie direct la toate acestea (războinicii neparticipând la construcţii)…

Interiorul mormântului constă din două săli. Prima, cea mare, destinată ofrandelor şi ceremoniilor cultului morţilor, este o semisferă cu diametrul de 14, 50 m şi înălţimea de 13, 20 m. Pereţii ei sunt realizaţi prin suprapunerea unor şiruri de blocuri dreptunghiulare, cioplite astfel încât să formeze o suprafaţă curbă. La distanţe egale în zid se află găuri dreptunghiulare în care se prindeau probabil ornamente masive de bronz. Din această sală se pătrunde (printr-o poartă asemănătoare intrării, însă având doar 2, 50 m înălţime) într-o încăpere mai mică, în care se depuneau rămăşiţele pământeşti ale defuncţilor şi obiectele de trebuinţă în lumea morţilor. Se remarcă faptul că atât bolţile sălilor, cât şi plafonul coridorului susţin o zidărie exterioară compusă din blocuri de 1 – 5 tone fiecare şi masa enormă a peretelui colinei propriu-zise. Este ca şi cum bolţile catedralelor Sf. Petru din Roma ori Sf. Paul din Londra ar trebui să suporte greutatea unui strat de pământ şi bolovani gros de peste 100 m!

Din punct de vedere strict arhitectural, deşi mormintele cu boltă sunt vizibil inspirate din monumentele megalitice europene (având ca punct de pornire dolmenele), ele rămân specifice micenienilor, în special prin concepţia de gradare concentrică a întregului ansamblu spre un *punct central*, *ordonator al întregului*

spaţiu: megaronul la palate (şi palatul la cetăţi) şi, respectiv, sala boltită la morminte. Acest element se va transmite arhitecturii clasice greceşti, celei romane şi, mai târziu, majorităţii stilurilor europene, deosebindu-le de cele din alte continente. Este, alături de meritul de a fi inspirat *Iliada* lui Homer, una dintre puţinele moşteniri durabile lăsate civilizaţiilor viitoare de lumea Micenei, „cea bogată în aur”.

Urmaşii lui Atreus

Scheletele găsite în morminte, cele cinci măşti mortuare de aur (toate masculine) descoperite la Micene şi, mai ales, frescele şi vasele de ceramică pictată permit stabilirea unor diferenţe antropologice considerabile între aheeni şi cretani. Înălţimea medie a primilor era mai scăzută (1, 50 m), dar atât constituţia bărbaţilor cât şi a femeilor era mult mai robustă.

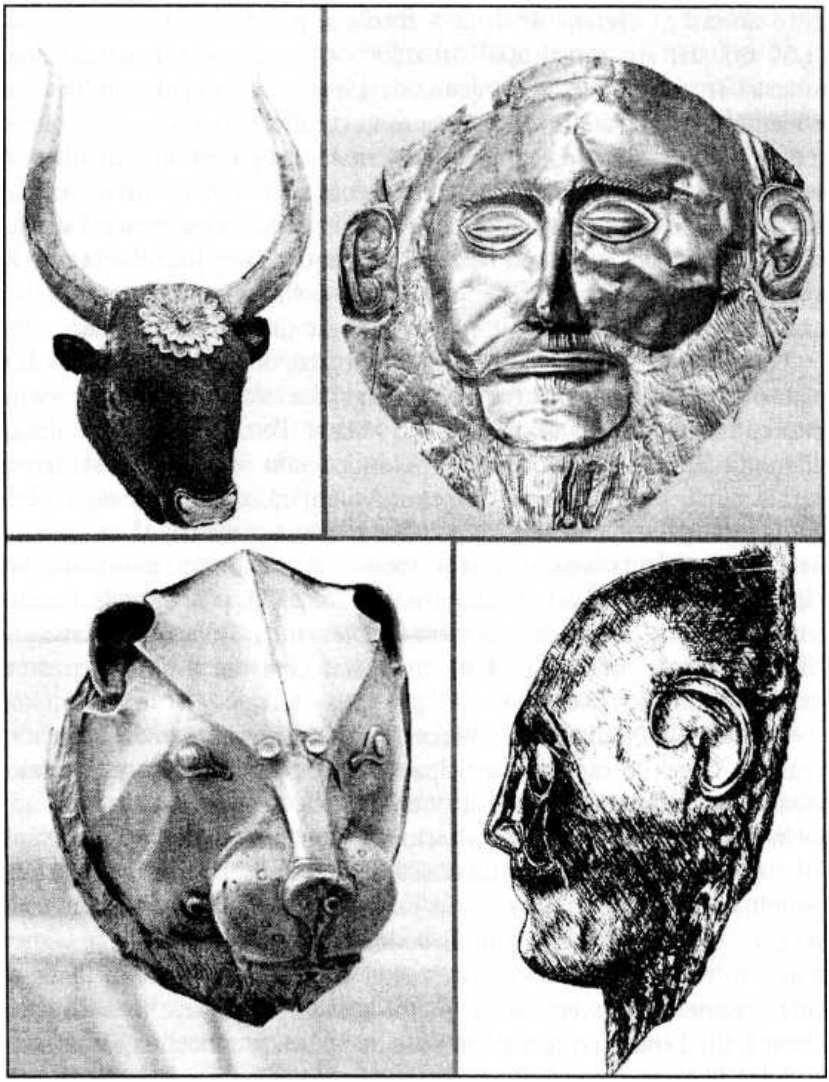

Micene: *Măşti funerare regale de aur* (*„Mormântul V cu puţ”* – dreapta sus; *„Mormântul IV cu puţ”* – dreapta jos)*; Rhytoni din „Mormântul IV”* (*„Cap de taur”, aur, argint şi bronz masiv* – stânga sus; *„Cap de leu”, aur* – stânga jos). *Arhiva autorului*.

Trupurile îndesate, vânjoase, oasele groase, rezistente, îmbinarea evidentă a unor trăsături mediteraneene cu altele specific nordice, absenţa oricăror caractere negride sau orientale sunt proprii micenienilor şi se vor transmite, în mare măsură, grecilor continentali de mai târziu. Astfel, pe una dintre măşti (singura ce redă un chip cu barbă) se poate distinge clar cel mai clasic profil grec, la care linia frunţii se continuă direct cu cea a nasului. Celelalte măşti redau şi ele tipul dolihocefal, cu frunte înaltă, nas drept, pometi puţin proeminenţi, buze subţiri şi ochi apropiaţi.

Bărbaţii purtau părul scurt, mustaţă şi barbă, după cum reiese atât din picturile murale de la Tirint şi Micene, cât şi din imaginile de pe faimosul „vas cu războinici" găsit în palatul din Micene. Femeile prezintă aceleaşi diferenţe faţă de cretane: trupuri puternice, sâni mari, forme statuare, bărbie plină, bine conturată, expresie voluntară, dârză, fără nimic din graţia jucăuşă a „Micuţei Pariziene". Poate că, aşa cum scria Matz, „specificul dintotdeauna masculin şi războinic al civilizaţiei miceniene se răsfrânge întrucâtva şi asupra chipurilor de femei". Dar în frescele aheene femeia este atât de des reprezentată la vânătoare şi în preajma războinicilor, încât pare îndoielnic să nu fi căpătat ceva din asprimea acestor îndeletniciri masculine.

Prinţesele şi nobilele din Micene, Tirint, Pilos sau Gla vânau, supravegheau treburile casnice, participau la ceremoniile de curte sau religioase, însă nicăieri nu s-a găsit vreo imagine care să le arate dansând, jucându-se sau conversând cu vioiciunea celor din Cnossos ori Haghia-Triada. Nici acrobaţiile sau ritualurile de primăvară nu par să le fi atras pe mândrele partenere ale nu mai puţin demnilor „coborâtori din zei", însă, cu tot fastul veşmintelor şi podoabelor, cu toată prezenţa numeroasă în fresce înfăţişând viaţa de curte, un lucru este evident:

femeile, chiar reginele, nu aveau decât un rol secundar, periferic în societatea aheeană, fiind considerate mai mult sau mai puţin proprietatea bărbatului.

Fără libertatea cretanelor, prinţesele miceniene nu erau decât prizonierele propriului palat în lipsa stăpânului (fie el tată, frate sau soţ) şi umbre ale acestuia când se întorcea. Ceea ce nu le împiedica să încerce a îşi consolida prin orice mijloace influenţa şi poziţia, rezultatul fiind conflictele şi dramele sumbre, sângeroase, ce l-au inspirat pe Homer şi despre care amintesc Pausanias şi Herodot. Cine seamănă vânt culege furtună – în această privinţă regii şi războinicii micenieni au avut exact ce au căutat. Nimeni nu-şi poate închipui o prinţesă cretană – care îşi alegea singură soţul – fugind de-acasă asemeni Elenei de la Menelau ori ucigându-l asemeni Clitemnestrei pe Agamemnon. Constrângerea naşte întotdeauna împotrivire – cu atât mai primejdioasă, cu cât este mai puţin făţişă. Libertatea femeilor cretane, spiritul lor iscoditor şi plin de fantezie, armonia ce domnea în familia şi societatea minoică au contribuit decisiv la ridicarea acestei civilizaţii, şi, de vreme ce o făceau în colonii, nu este exclus ca frumoasele şi vitezele cretane să fi luptat alături de bărbaţi pentru a-şi apăra casa şi pământul natal. Confruntate cu o situaţie similară, spun rapsozii greci, femeile aheene nu se dovedeau la fel de hotărâte – nu din laşitate, ci pentru că nici măcar nu visau să înfrunte deschis un bărbat, fie el şi vrăjmaş.

Veşmintele femeilor se inspirau din portul minoic, dar erau mult simplificate: fuste scurte, strâmte şi o cingătoare-corset de piele pentru păstoriţe, susţinând sânii goi, rochii subţiri şi drepte la vânătoare, fuste lungi şi bluze-corsaj cu mâneci, dezvelind complet partea din faţă a bustului, pentru viaţa de fiecare zi, ca şi pentru cea de la curte. Rafinamentele (volane, şorţuri brodate, eşarfe, panglici, rochii-pantalon) au dispărut; moda feminină

micenianã introdusese însã mantia, purtatã în anotimpul rece sau la ceremonii funerare.

Prinţesele şi femeile nobile aveau enorm de multe bijuterii, dar fineţea discretă şi bunul gust cretan lipseau cu desăvârşire pe continent. Podoabele sunt masive, greoaie, aproape barbare: diademe din foaie groasă de aur, ace de păr cu dimensiuni incredibile (21,5 cm lungime, 6,5 cm diametrul „gămăliei" sferice din cristal de stâncă), cercei de până la 12 cm lungime, lucraţi în aur nativ, coliere de aur cu elemente decorative din rubin, ametist, cornalină, agată, faianţă, chihlimbar, nu întotdeauna şlefuite şi brăţări late (frecvente atât la bărbaţi, cât şi la femei). Spre deosebire de motivele bijuteriilor cretane găsite în cetăţile de pe continent (octopode, delfini, crini, fluturi, lebede, vulturi, câini, cerbi, grifoni, sfincşi, femei cu sau fără veşminte), cele miceniene au un caracter vădit „eroic" (scene de bătălie sau de vânătoare, bărbaţi luptându-se cu lei uriaşi, feline sfâşiindu-şi prada, femei încleştate de urşi ori sfârtecate de mistreţi şi lupi stârniţi).

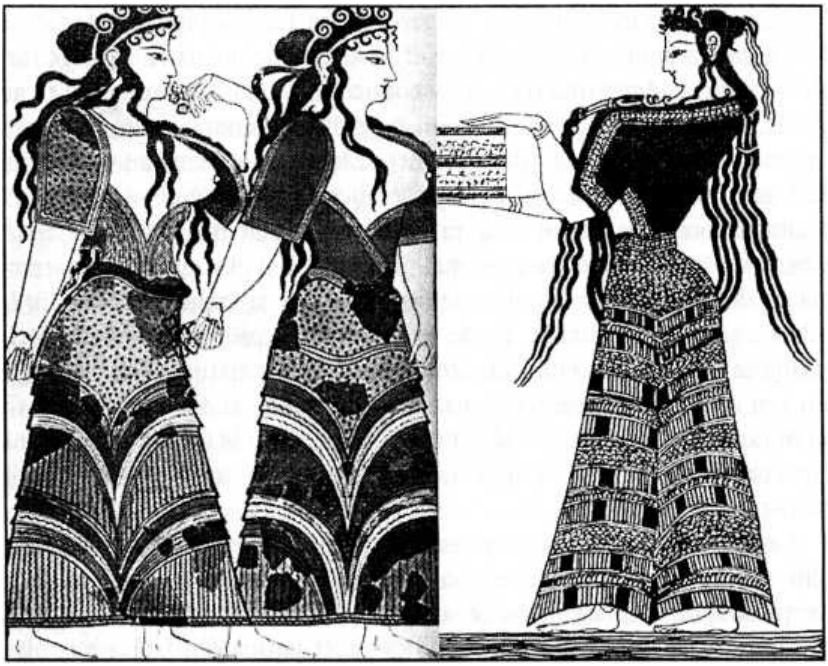

Tirint: *„Fresca prinţeselor”* (stânga – *stadiu actual*); *„Nobilă aducând daruri pentru regină”* (dreapta – frescă reconstituită de Rodenwaldt şi *Müller*).

În general, aheenii preferau cantitatea calităţii şi valorile palpabile celor spirituale – faptul este evident şi incontestabil, ţinând poate şi de natura mercantilă, lipsită de orice subtilitate a acestei lumi violente.

Veşmintele bărbăteşti nu erau foarte numeroase, dar se adaptaseră climei continentale, mai aspre. Şorţul minoic cedase locul unei haine cu mâneci scurte, strânsă în talie şi a cărei poală garnisită cu ciucuri ajungea] până la jumătatea coapsei, iar nobilii şi regele aveau mantii lungi, prinse la umeri cu fibule de bronz sau metal preţios. La război se puneau jambiere de piele, acoperind piciorul de la gleznă până sub genunchi; spre deosebire de femei, care apar desculţe în mai toate frescele, bărbaţii purtau

permanent sandale. Platoşe propriu-zise nu par să fi existat, rolul lor fiind suplinit de pieptare de piele sau plăcuţe de metal cusute de-a dreptul pe veşmânt. Doar în câteva morminte miceniene târzii, de pe continent şi din Cipru, au fost găsite cnemide (apărătoare de forma jambierelor, dar metalice) şi fragmentele unor platoşe şi cămăşi de zale cu solzi. Singura platoşă completă este cea descoperită în 1960, de cercetătorul grec Nicolas Verdelis, într-un mormânt de la Midea; ea nu este caracteristică zonei, ci seamănă cu platoşele atlante, descrise de egipteni. Coifurile, fie din colţi de mistreţ, fie din plăcuţe de bronz aveau obrăzare mobile şi, ca ornament, panaşe sau coarne; de la sfârşitul secolului al XV-lea î.e.n. însă, încep să apară coifurile de bronz, mari, cu creastă şi obrăzare fixe, preluate de la cretani.

O civilizaţie făurită prin şi pentru arme

Armele miceniene sunt definitorii pentru această societate care transformase războiul într-un mod de viaţă, o condiţie esenţială a existenţei statului şi individului, o principală sursă de venituri. Carul de luptă uşor, rapierele lungi şi drepte, vârfurile de lance înguste, cu două muchii, pumnalele, deci întreg arsenalul minoic este prezent, dar nu satisface cerinţele războaielor de cucerire purtate de aheeni. Semnificativă în acest sens rămâne preluarea seriei de arme tipice atacului: sabia cu limbă la mâner, arcul, scutul rotund de infanterie, cuţitele de luptă, lăncile cu aripioare, care se puteau arunca la mare distanţă etc.

Sabia cu limbă la mâner, apărută prin anii 1600 î.e.n. la civilizaţiile bronzului din Europa de Nord şi Centrală şi adoptată rapid de micenieni, era o armă ofensivă, fiind destinată exclusiv lovirii (spre deosebire de rapiera cretană, armă de împuns, prin excelenţă defensivă). Lama ei lungă de 100 cm este lată la bază şi umflată în secţiune

(dispunând de 3 – 5 nervuri) şi face corp comun cu minerul, unindu-se printr-o gardă elipsoidală. Astfel, punctul cel mai greu al sabiei îl constituie mânerul, ceea ce favorizează loviturile, atât ascendente, cât şi descendente. Cuţitele de luptă, lungi de până ia 70 cm, proveneau probabil din Asia Mică. Având de obicei un singur tăiş şi lama de forma jumătăţii unei frunze de salcie, ele prezintă un centru de greutate situat la mijlocul lamei şi se foloseau probabil pentru a despica scuturile sau platoşele adversarilor. Pumnalele miceniene, drepte, cu tăişurile şi vârful deosebit de bine prelucrate, atestă utilitatea lor curentă, probabil nu atât pe câmpul de luptă, cât în comploturile de la palat – încă un simptom al nesiguranţei şi racilelor interne.

Lăncile lungi de 200 cm, cu vârfuri de până la 60 cm (din care 30 cm aripioarele romboidale, cu două laturi scurte şi două foarte alungite) şi arcurile, ale căror săgeţi aveau vârfuri de silex şi obsidian (abia din secolul al XIV-lea î.e.n. trecându-se la bronz), reprezentau categoria armelor de lovire la distanţă şi par să fi fost des folosite, după numărul celor descoperite în morminte. De altfel, inventarul camerelor mortuare indică o adevărată manie a înarmării: adesea, războinicul poseda câte 2 lănci, 2 spade, 2 – 3 cuţite de luptă, 2 – 3 pumnale, 2 scuturi, un arc şi mai multe tipuri de săgeţi, deci o cantitate dublă faţă de echipamentul standard, deja prea încărcat. Dacă la aceste arme funcţionale, de război, se adaugă cele de vânătoare şi cele de paradă, imaginea începe să devină amuzantă. Desigur, colecţia completă nu era folosită nici măcar în campanie, dar chiar plecând la luptă cu o lance, o sabie, un cuţit de luptă, un arc, un pumnal şi un scut, războinicul micenian poseda probabil cea mai vastă panoplie de armament individual din întreaga Antichitate!

Tactica terestră nu era mult îmbunătăţită faţă de cea cretană: formaţiuni de infanterişti încadraţi de nobili în

care de luptă se năpusteau în dezordine asupra vrăjmaşului, potopindu-l întâi cu o ploaie de lănci şi săgeţi, apoi încercând să-l răzbească în încleştări corp la corp. Nu se folosea forţa de şoc a carelor (ele fiind uneori angajate în dueluri individuale, dar neacţionând niciodată coordonat), nu se cunoştea împărţirea infanteriei în corpuri specializate (arcaşi, lăncieri, săbieri etc.) cu rol prestabilit în desfăşurarea bătăliei. Luptele, fie în câmp deschis, fie asedii nu prevedeau manevre tactice pe flancuri ci erau simple învălmăşeli de războinici şi arme, cel mai adesea factorul surpriză fiind determinant.

În ceea ce priveşte flota, aheenii – deşi nu se fereau de mare – nu par să fi fost un popor de navigatori, situaţie generată probabil de plasarea lor pe continent. De altfel, în istorie se cunosc puţine exemple de state continentale care să reprezinte o adevărată concurenţă pentru cele insulare: Olanda, Spania, Portugalia, Franţa chiar, nu au putut ţine piept multă vreme Angliei, forţată prin însăşi poziţia ei geografică să stăpânească mările ori să piară… „*Iliada*” pomeneşte despre o flotă impresionantă adusă de atrizi împotriva Troiei – 330 corăbii. Dar câte erau într-adevăr construite de ei şi câte aveau echipaje aheene?

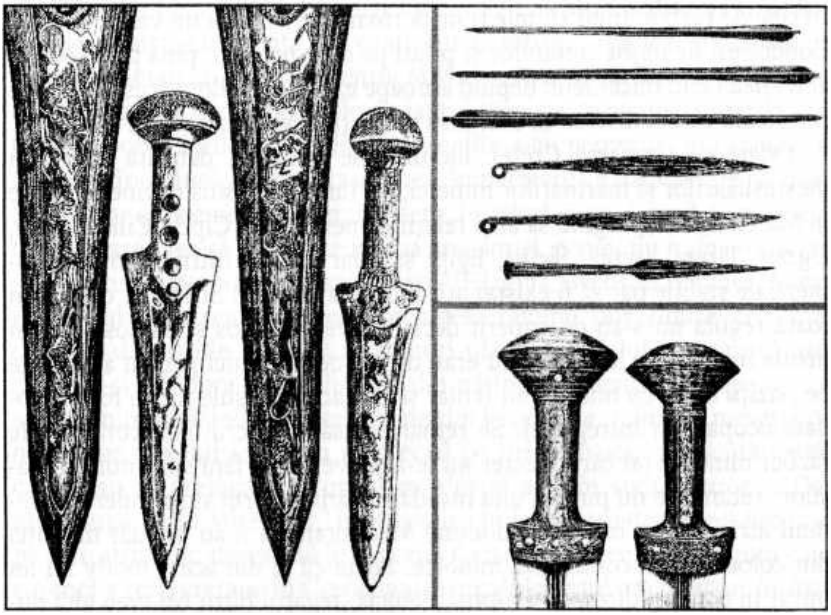

Arme de bronz miceniene şi minoice (*arhiva autorului*).

Stânga: *Pumnale placate cu aur şi pietre preţioase* (*Micene – „mormintele cu puţ”*).

Dreapta: *Trei rapiere cretane din sanctuarul de la Archalori, două cuţite de luptă şi un vârf de lance de la Micene* (sus); *Mânere de sabie placate cu aur şi perle, din mormintele regale de la Micene* (jos).

Nicio descoperire arheologică nu-i prezintă pe suveranii şi războinicii atrizi preocupaţi în mod special de navigaţie. Pentru aceşti oameni veniţi din inima continentului, corăbiile, flota rămâneau un mijloc şi nu un scop. Comerţul juca un rol secundar, fiind aproape inexistent în economia unui stat care trăia din războaie de cucerire; în plus, prea puţini aheeni ar fi considerat demnă meseria de neguţător. Tezaurele din morminte, obiectele cretane sau egiptene sunt, fără îndoială, provenite din

soldă sau din jaf. Corăbiile descrise de Homer seamănă mai mult cu navele comerciale minoice decât cu cele de război, fiind simple transportoare de trupe şi nu vase de luptă. Condotieri în slujba cretanilor şi piraţi pe cont propriu, până prin secolul al XV-lea î.e.n. micenienii depind aproape exclusiv de flota acestora; după catastrofa care a distrus-o, sunt însă obligaţi să-şi construiască corăbii.

Odată cu ocuparea Cretei, lucrurile se schimbă, datorită aportului meşteşugarilor şi marinarilor minoici, iar lumea aheeană devine o putere în Marea Egee, ajungând să aibă relaţii comerciale cu Cipru, Cilicia, Siria, Ugarit, Tarent, Ischia, Sicilia, Egipt şi chiar regatul hitit. Contoare comerciale stabile par să fi existat atât în Cipru, cât şi în Siria, dar colonii în toată regula nu s-au descoperit decât în Rhodos, Cos şi Samos, deci în insule mici, unde localnicii nu erau destul de puternici pentru a trata de pe poziţii egale cu micenienii (chiar şi aşa, aceste insule nu au fost niciodată ocupate în întregime). Se remarcă însă un lucru: fără corăbiile de război minoice (al căror secret nu le-a parvenit) şi fără sprijinul echipajelor cretane, ce nu puteau uita invadarea ţării lor prin surprindere, suveranii atrizi nu au izbutit să domine Mediterana şi n-au preluat niciuna din coloniile sau contoarele minoice. Poate că şi din acest motiv nu au intrat în conflict direct cu Egiptul, Fenicia, regatul hitit ori vreo altă putere din Orientul Mijlociu sau Asia Mică, nici măcar cu Troia, după cum credea Homer.

Descoperirile arheologice şi stadiul actual al cunoştinţelor istorice despre structurile politice aheene confirmă faptul că ideea de imperiu le era străină acestor oameni, care, oricum, controlau un spaţiu prea vast pentru posibilităţile lor. Dar asta nu înseamnă că războinicii atrizi nu se aventurau în expediţii de jaf pe ţărmuri îndepărtate sau că ar fi refuzat cuceriri facile. Lipsa flotei şi, mai ales, a echipajelor experimentate, i-a silit să se orienteze spre

nord, într-o expansiune terestră, lentă şi riscantă, de vreme ce aveau de înfruntat triburi inferioare tehnologic, însă dispunând de o zdrobitoare superioritate numerică. Se poate spune că şi acest caracter predominant terestru, în general nepotrivit cu poziţia geografică a lumii aheene, a fost una dintre slăbiciunile sale, una dintre cauzele care i-au provocat stagnarea şi chiar decăderea.

De fapt, civilizaţia micenianã a avut o viaţă scurtă, comparativ cu cea minoică – patru secole şi jumătate (cca. 1570 – 1125 î.e.n.), iar dacă se exclud perioadele de început şi de decădere rămân doar trei secole (1500 – 1200 î.e.n.). Prea puţin pentru a se cristaliza stiluri şi structuri stabile, pentru a influenţa alte civilizaţii. Şi totuşi… Spadele şi pumnalele miceniene erau imitate în Orientul Mijlociu, Asia Mică, Sicilia, în Balcani, câmpia Dunării şi chiar dincolo de lanţul carpatic; structurile sociale şi o parte din obiceiurile sau tradiţiile aheenilor s-au perpetuat în Grecia clasică; în sfârşit, însăşi existenţa acestei „lumi eroice” a dat naştere nu doar legendelor şi poemelor, ci unui sistem de valori şi unui mod de comportament care avea să marcheze istoria grecilor şi, poate, nu numai pe a lor.

Aşa cum observau toţi specialiştii (Higgins, Webster, Palmer, Matz, Rodenwaldt), economia regatelor atride rămâne una dintre cele mai curioase din istorie. Nefiind agricultori (datorită solului impropriu), neputându-şi echilibra finanţele doar din păstorit (ocupaţie aproape exclusiv feminină), vânând de plăcere şi nu din necesitate, refuzând meseria de neguţător, aheenii se bazau în special pe meşteşugari, adevărată castă, care ştiau să prelucreze bronzul ca nimeni alţii în sudul Europei. Dar meşteşugarii din Micene şi Tirint excelau în fabricarea de arme – produse pe care atrizii nu doreau să le exporte. Ceramica micenianã, singura concurentă a celei cretane în Grecia continentală şi insulară, ba chiar în Asia Mică nu putea

susţine singură povara unei economii deficitare şi nici pe cea a enormelor cheltuieli cerute de fastul de la curte, de construcţia cetăţilor şi fortificarea lor. În aceste condiţii, aheenilor le rămânea un singur izvor (nesecat însă) de venituri: războiul. Impresionantele tezaure găsite fie în „mormintele-puţ" din perioada de început, fie în palatele şi „mormintele-boltite" ulterioare (şi trebuie amintit că toate acestea au fost jefuite încă din Antichitate, iar ceea ce se descoperă de două secole încoace nu reprezintă decât rămăşiţele unor bogăţii fabuloase) sunt rodul unor neîntrerupte expediţii prădalnice cărora rapsozii greci de mai târziu au ştiut să le dea (chiar dacă nu întotdeauna suficient de convingător) acea turnură epică, aparent cavalerească, atât de înşelătoare pentru naivi.

Dar dacă regatele din Micene, Tirint şi Pilos nu au avut flote de război demne de a fi menţionate până la mijlocul secolului al XV-lea î.e.n., înseamnă că singura posibilitate de a-şi transporta trupele rămâneau navele cretane. Mai mult, chiar presupunând existenţa unor flote proprii de comerţ şi transport (fapt infirmat atât de toate descoperirile arheologice şi atestările documentare, cât şi de lipsa unor porturi continentale comparabile cu cele minoice), acestea nu puteau acţiona fără acordul (fie doar tacit) al cretanilor, stăpâni pe Mediterana Orientală şi pe Marea Egee.

Legăturile dintre aheeni şi Creta sunt atât de strânse, obiectele de provenienţă minoică atât de numeroase pe continent, influenţa (chiar dacă mai curând de suprafaţă) a modei, ceremonialului, stilului artistic şi modelelor economico-financiare de comerţ atât de vădită, încât se pune întrebarea, pe deplin îndreptăţită, ce puteau oferi aheenii în cadrul acestor schimburi? Cretanii nu au importat arme miceniene – este posibil să fi luat în soldă trupe trimise de pe continent, dar nimic din istoria lor nu acreditează ideea că ar fi dus războaie de cucerire, fie şi

prin intermediul altora.

După cum consideră Matz şi Evans, explicaţia ar fi, probabil, aceea că aheeni erau angajaţi să contraatace populaţii şi cetăţi ce puneau în pericol Creta sau comerţul ei ori să distrugă bazele terestre ale piraţilor din Mediterana, pe care flota cretană îi stârpea în larg. În astfel de situaţii, la soldă se adăuga şi o parte considerabilă din pradă, ceea ce permitea suveranilor atrizi să tezaurizeze aurul care le dădea tăria, dar şi slăbiciunea, ducând faima regatelor din Grecia continentală până departe, în inima Europei. Pentru populaţiile de la graniţa nordică, Peloponesul, Beoţia şi Atica reprezentau tărâmuri fabuloase, unde orice era posibil, unde minunăţiile cretane şi tezaurele miceniene se îmbinau într-o lume miraculoasă: cetăţi şi palate de vis, femei la a căror frumuseţe se adăuga un rafinament necunoscut (şi cu atât mai râvnit), arme splendide (şi extrem de eficiente), ocazia de a intra în legătură cu alte civilizaţii, doar bănuite, însă tocmai de aceea fascinante: Creta, Egipt, lumea Orientului…

Formele de organizare miceniene diferă de cele cretane, tipic matriarhale şi prea puţin tensionate. După cum reiese din tăbliţele de la Pilos, pe continent, regele („wanax”) domnea în mod absolut, pe baza dreptului divin; atât nobilii („basileves”), cât şi „sfatul bătrânilor” (adunarea capilor de familie sau „geronsia”) aveau rolul de simpli consultanţi. De fapt, lumea aheeană se împărţea în mai multe regate (Micene, Tirint, Pilos, Atena, Orchomenos etc.) ale căror dinastii erau de bună seamă înrudite, ceea ce nu le împiedica să rivalizeze între ele, uneori cu violenţă. Totuşi, în „*Iliada*” se afirmă (iar istoricii moderni confirmă) că în faţa unui pericol sau a unei ofense comune, suveranii micenieni se uneau imediat…

Astăzi se ştie că, în ciuda caracterului expansionist al lumii miceniene, cuceririle sale au fost limitate la o parte

din Grecia continentală şi insulară, câteva din insulele Mării Egee şi mici porţiuni de pe coastele Mediteranei răsăritene, chiar şi în aceste condiţii populaţia şi garnizoanele aheene fiind prea puţin numeroase pentru a putea controla întregul teritoriu al regatelor.

Este probabil cauza pentru care Creta nu a fost ocupată; autonomia insulei era aproape totală, atâta vreme cât furniza produsele de care avea nevoie metropola şi nu îi făcea concurenţă pe plan comercial. Singura schimbare este înlocuirea scrierii liniare *A* cu scrierea liniară *B* în arhivele de curte; nu se poate şti exact dacă micenienii instalaseră o dinastie proprie (poate *realizată* printr-o mezalianţă cu dinastia minoică, deşi pare de necrezut ca vreo prinţesă cretană să fi acceptat căsătoria cu un aheean) ori prinţul atrid nu era decât un guvernator militar, iar curtea de la Cnossos, după primele momente de dezorientare, îşi reluase viaţa de până atunci, încercând pe cât posibil să-i ignore pe năvălitori. Descoperirile arheologice atestă nu numai că în Creta nu s-a schimbat nimic, dar şi că metropola continua să considere ca etalon de bun gust tot ce venea de acolo; singura concesie făcută comerţului propriu a fost scoaterea din circulaţie a ceramicii minoice şi înlocuirea ei (cel puţin în ceea ce priveşte exportul) cu cea micenianã.

Interesant de remarcat faptul că, la apogeul puterii aheene (secolele al XV-lea şi al XIV-lea î.e.n.), când dinastiile atride nu aveau de cine să se teamă din exterior, se trece totuşi la fortificarea suplimentară a cetăţilor ciclopice; în acelaşi timp, reşedinţe princiare ca aceea din Pilos şi cartierele de bogătaşi din afara zidurilor Micenei şi Tirintului sunt lipsite de orice protecţie.

Paradox? Poate că explicaţia constă în mania grandorii care îi cuprindea tot mai mult pe suveranii atrizi şi în siguranţa trufaşă a nobililor şi comercianţilor bogaţi, care nu-şi puteau închipui că barbarii din Nord ar fi

cutezat să le treacă graniţele. Poate că fortificaţiile nu erau decât „mijloace de întărire a hegemoniei dinastiei în cauză”, după cum crede Matz ori un semn al nesiguranţei generate de comploturile de palat, în orice caz, ele şi-au dovedit utilitatea timp de două secole, amânând căderea cetăţilor până în anii 1150 – 1125 î.e.n.

Imposibilul Război Troian

Faimosul conflict al aheenilor cu Troia n-a fost, probabil, decât o legendă, după cum consideră atât Matz, Higgins şi Desborough, cât şi Palmer, Blegen sau Kantor. Situată pe malul anatolian al Asiei Mici, Troia avea, la apogeul puterii sale, o lungime de 200 m, ziduri înalte de până la 26 m (dintre care 8 – 9 în soclul de piatră şi 15 – 17 în coronamentul din cărămizi de lut întărit cu bârne de lemn), groase de 5 – 10 în la bază şi 3 – 4 m la vârf. Zidurile erau prevăzute cu bastioane, iar cele două porţi fuseseră plasate între nişte contraforţi de zidărie şi aveau pragul mai înalt decât baza zidurilor. Cetatea este specific asiatică, iar istoria sa, după câte se ştie astăzi, s-ar putea sintetiza astfel:

2600 – 2400 î.e.n.: Troia I. Începuturile epocii de bronz;

2400 – 2200 î.e.n.: Troia II. Distrusă de un incendiu uriaş, ale cărui cauze rămân necunoscute;

2200 – 1750 î.e.n.: Troia III-V. Perioadă de tranziţie spre o înfloritoare civilizaţie a bronzului;

1750 – 1300 î.e.n.: Troia VI. Distrusă de un cutremur;

1300 – 1240 î.e.n.: Troia VII A. Distrusă prin cucerire, în acelaşi timp cu pustiirea Pilosului şi a cartierelor exterioare de la Micene şi Tirint;

1240 – 1100 î.e.n.: Troia VII B. Cucerită din nou, cam în aceeaşi perioadă cu căderea incintelor fortificate de la Micene şi Tirint;

După 1100 î.e.n.: Troia VIII. Începutul epocii fierului şi al unor colonizări greceşti succesive.

Săpăturile la Troia au fost iniţiate în 1870 de H. Schliemann (căruia i s-a alăturat, începând din 1877, arheologul german W. Dorpfeld) şi au durat până în 1894. O a doua mare campanie a fost cea condusă de americanul C. Blegen între 1932 şi 1938. Toate datele obţinute infirmă posibilitatea unui conflict între aheeni şi troieni. Troia II nu putea fi distrusă de aheeni, care nici nu pătrunseseră în Grecia în 2200 î.e.n.; suveranii atrizi nu se mai puteau gândi să atace Troia VII A în 1240 î.e.n., când regatele lor erau zguduite din temelii de dorieni şi alte triburi balcanice; în sfârşit, Troia VII B pierea odată cu Micene şi Tirint. Între 1600 şi 1300 î.e.n. raporturile între aheeni şi troieni par să fi fost relativ bune, deşi nu foarte strânse – obiectele de provenienţă micenianã descoperite în Troia V şi VI sunt puţine şi de calitate inferioară.

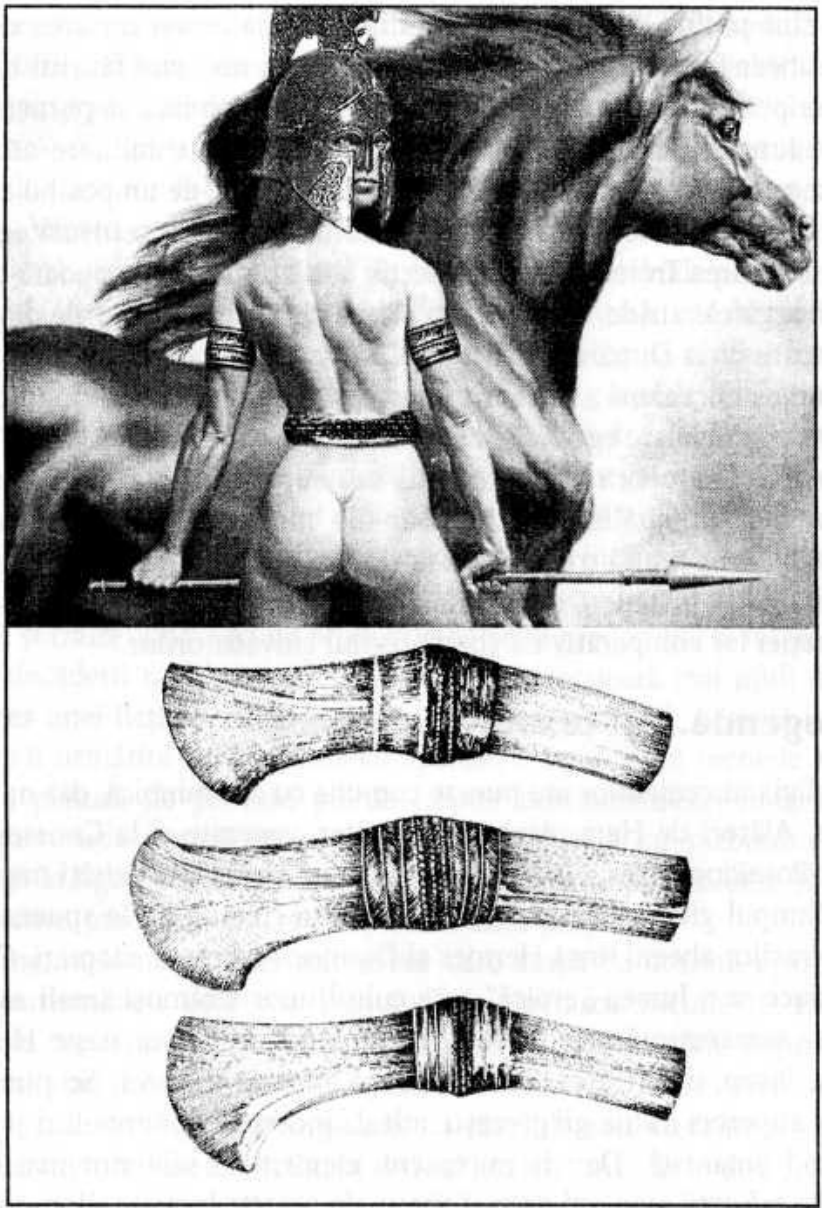

Soarta Troiei a fost decisă în „Marea Invazie Egeeană”, aceeaşi care a distrus şi regatele atride – iar din

popoarele de călăreţi ce au pustiit întreaga Grecie continentală şi *insulele Mării Egee făceau parte şi triburi de femei luptătoare venite din Europa de Nord-Est*. (*„Amazoană din triburile timpurilor de urne*”, *reconstituire de Venzelos* – sus); *Topoare de ceremonie troiene, din lapis-lazuli şi nefrit* (jos – *arhiva autorului*).

Troia însăşi nu avea ce oferi lumii aheene, cu excepţia aramei şi cositorului necesare făuririi bronzului; dar pentru a le procura, suveranii atrizi nu trebuiau să pornească un război lung şi riscant, în condiţiile lipsei unei flote militare adecvate. Astăzi se consideră că „*Iliada*” a fost inspirată fie de un posibil conflict între aheeni şi troieni pentru un post comercial de pe o insulă egeeană, fie de cucerirea Troiei VII A şi respectiv VII B de aceleaşi popoare ce pustiiseră regatele atride, în particular de călăreţii iliri şi triburile de femei-luptătoare de la Dunăre.

Lumea micenianã a întreprins destule atacuri împotriva cetăţilor continentale şi insulare egeene şi mediteraneene, dar niciodată n-ar fi comis nebunia de a provoca o putere egală sau superioară. Războinicii aheeni nu începeau o bătălie pierdută doar din motive de prestigiu; dacă au greşit din prea multă trufie, aceasta s-a întâmplat pe teritoriul propriu şi datorită unei încrederi excesive în tăria fortificaţiilor şi superioritatea civilizaţiei lor comparativ cu „barbarismul” invadatorilor.

Legende... şi tezaure fabuloase

Religia micenienilor are puncte comune cu cea minoică, dar nu foarte multe. Alături de Hera, Atena şi Demeter, venerate şi la Cnossos, apar Zeus, Poseidon, Ares, Hades, deci cele mai importante zeităţi masculine din Olimpul grecilor de mai târziu. Afrodita cretană nu le spunea nimic războinicilor aheeni, însă Hermes şi Dionysos fuseseră adoptaţi. Ceea ce introduce nou lumea „eroică”

este cultul unor strămoşi (reali sau nu), care se remarcaseră prin fapte de arme – de aici se vor naşte Heracles, Teseu, Iason şi alţi eroi, deveniţi după moarte semizei. Se pun astfel bazele superbei mitologii greceşti, atât de încărcată de simboluri şi atât de profund umanistă. Dar, la micenieni, elementele sale sunt mai simple decât la rafinaţii atenieni de mai târziu: de o parte lumea zeilor, puternici şi inaccesibili, de cealaltă lumea umbrelor din regatul subpământean al morţilor. Toate acestea sunt, desigur, rezultatul structurii patriarhale a triburilor indo-europene; co-existenţa cultului unei zeiţe-mamă a Pământului şi Naturii, de origine matriarhal-mediteraneană apare surprinzătoare, o excepţie inexplicabilă încă.

Despre arta micenianã nu sunt multe de spus. Relieful monumental de la Micene, realizare singulară în arta greacă până în secolul al VI-lea î.e.n. se impune nu doar prin îndrăzneala dimensiunilor, ci şi datorită senzaţiei de viaţă, de agilitate şi forţă, pe care îl dau formele suple, într-adevăr feline ale statuilor. Frescele, în special cele de la Tirint („Procesiunea femeilor”, „Vânătoarea de mistreţi”, „Femei plecând la vânătoare”) prezintă o siguranţă vădită a liniei, atinsă de cretani după secole de perfecţionare şi căutări, însă surprind printr-o rigidizare pronunţată, rezultatul încorsetării fanteziei şi libertăţii de creaţie a artiştilor, siliţi să rămână între limitele unui canon strict, tradiţional. Animalele şi plantele din „Vânătoarea de mistreţi” sunt mai curând ornamentale decât naturale, prin contrast cu delfinii şi caracatiţa de pe pardoseala de stuc a megaronului, pictată probabil mai înainte, când stilul cretan influenţa încă arta micenianã.

Spre sfârşit, frescele devin atât de schematice, încât personajele (oameni, plante, animale) se preschimbă în simple siluete lipsite de orice consistenţă şi trăire.

Impresia de producţie de serie predomină şi întăreşte ipoteza decăderii rapide a societăţii aheene, preocupată mai mult de menţinerea unei ficţiuni decât de ce se întâmpla în jurul ei. Această involuţie poate fi urmărită cel mai bine comparând ceramica din secolele XVI-XII î.e.n.; pictura de pe vase pierde treptat din naturaleţe, liniaritatea şi abstractizarea câştigă teren, pentru ca la „Vasul cu războinici" să se ajungă la figuri redate grosolan, aproape caricatural, la siluete şi mişcări uniforme, parcă reproduse cu ajutorul unui şablon.

Singura latură a artei miceniene care scapă de această epidemie de convenţionalism este cea legată de prelucrarea metalelor. *Rhytonii* (vasele de ofrandă) şi pumnalele găsite în „mormintele-puţuri" de la Micene stau mărturie faptului că armurierii şi orfevrierii aheeni se puteau ridica, atunci când li se îngăduia, la nivelul artei cretane şi egiptene. Astfel, rhytonul de aur („Capul de leu") şi rhytonul de argint („Capul de taur") din mormântul IV sunt nu numai tulburător de „vii", prin expresie şi naturaleţe, dar şi adevărate capodopere ale orfevrăriei din toate timpurile. „Capul de taur" are coarnele şi rozeta de pe frunte din foaie de aur; nările, ochii şi buzele placate cu aur; urechile de bronz placate pe dinăuntru cu aur, pe dinafară cu argint. „Capul de leu" este făcut exclusiv din aur şi şlefuit cu o fineţe de necrezut, în acelaşi mormânt s-au mai găsit pahare de aur, un rhyton de argint, decorat cu scene de la asediul unei cetăţi, o mască funerară de aur, o splendidă sabie cu limbă la mâner, inele-sigiliu şi un pumnal de bronz lung de 23 cm, pe cărui lamă sunt încrustate două scene de vânătoare.

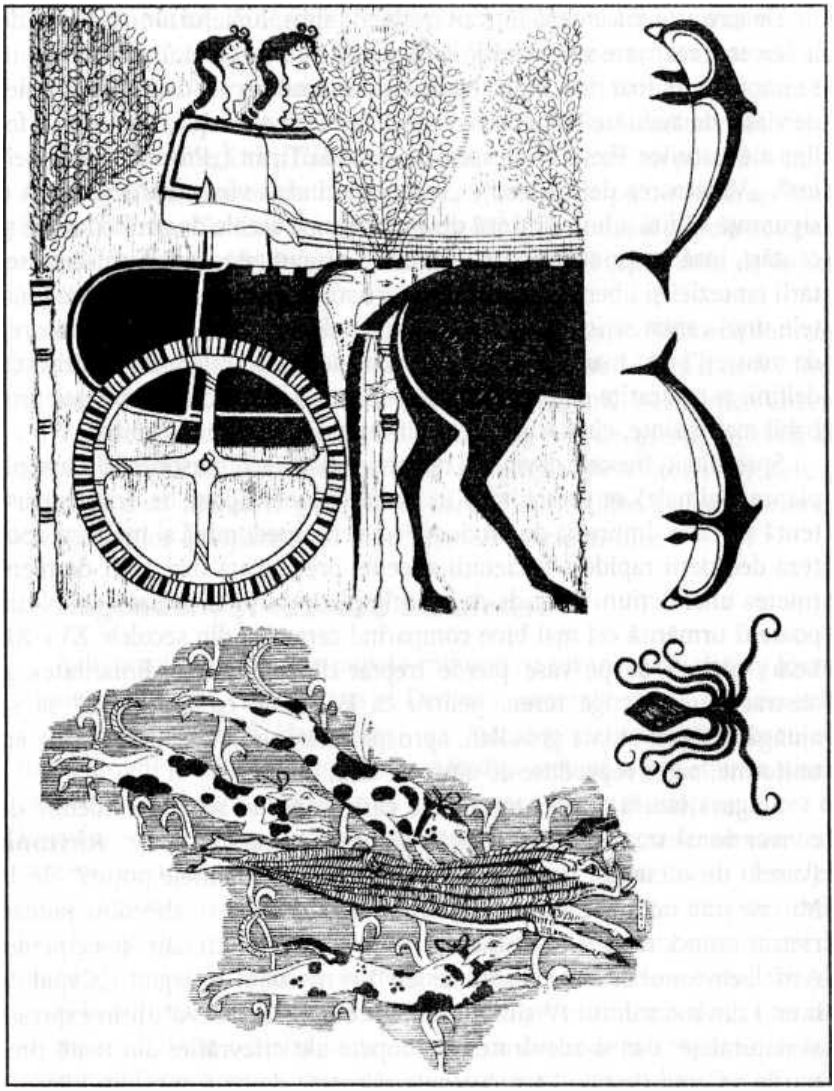

Mărturii ale artei miceniene, în *megaronul din Tirint*: *frescele „Femei la vânătoare" şi „Vânătoarea de mistreţi"* (stânga); *delfini şi caracatiţe pictate pe pardoseala sălii tronului* (dreapta). Reconstituiri de Rodenwaldt şi Müller.

Măiestria gravorului a întrecut-o pe cea a armurierului: tăişul de bronz este aproape complet erodat (cu toate că lama îşi păstrează tăria), în vreme ce gravurile (un leu alergând după cinci gazele şi cinci bărbaţi atacând un leu care apără fuga altor doi), realizate din aliaj de aur, argint şi aramă şi umplute cu *niello* (smalţ negru turnat în cavitatea incizată) se numără printre cele mai frumoase rămase din acea epocă.

Un sfârşit predictibil începând din secolul al XIII-lea î.e.n., lumea aheeană începe să decadă. Fenomenul apare istoricului de astăzi atât de evident, încât, prin anii ’50, doctorul Iani Papadimitriu, arheolog de prestigiu internaţional şi directorul Departamentului Naţional de Arheologie al Greciei, emisese ipoteza că distrugerea cetăţilor şi palatelor nu s-ar fi datorat unei invazii străine, ci revoltelor păturii sărace (aliată cu sclavii), care nu mai putea suporta povara birurilor din ce în ce mai mari, necesare menţinerii fastului regal şi al nobilimii, într-o perioadă când războaiele de cucerire încetaseră.

Ipoteza nu a fost acceptată de ceilalţi istorici, în primul rând pentru că sclavii micenienilor nu erau atât de numeroşi ca aceia din Roma contemporană răscoalei lui Spartacus (73 – 71 î.e.n.), iar pătura săracă nu avea nici curajul, nici priceperea, nici armele necesare pentru a înfrunta garnizoanele regale şi nobilimea războinică. Apoi, pentru că, aşa cum remarca profesorul Care Blegen, este imposibil de conceput o organizaţie antică atât de vastă şi atât de unită, încât să înceapă în acelaşi timp răscoala în Pelopones, Beoţia şi Grecia insulară. Pilos, Orchomenos, Midea şi cartierele exterioare din Micene şi Tirint au căzut aproape concomitent. Un secol mai târziu, fortificaţiile din Micene şi Tirint, Troia, Creta şi Rhodosul sunt cucerite, iar Gla şi Atena sunt asediate fără succes. O nouă revoltă socială?

În niciun caz. Ori prima reuşise şi atunci nu mai era nevoie de a doua, ori fusese înfrântă şi, aidoma răscoalei hiloţilor din Sparta (399 î.e.n.), nu s-ar mai fi repetat.

Distrugerea simultană a tuturor regatelor exclude şi ipoteza că unul dintre ele le-a cucerit pe celelalte. Pluralitatea formaţiunilor statale şi a ramurilor dinastiei atride era un fapt unanim acceptat în lumea aheeană, chiar dacă relaţiile dintre ele nu rămâneau totdeauna cordiale. Ciocniri militare existaseră, mai ales în perioada 1500 – 1300 î.e.n., dar nu atinseseră proporţii de conflict durabil.

Nicio descoperire arheologică nu-i prezintă pe aheeni cucerind cetăţi aheene; faptul ar fi fost o nebunie, între nişte vecini invidioşi şi realitatea unui teritoriu prea mare comparativ cu numărul populaţiei şi al garnizoanelor. Apoi, chiar presupunând că dinastiile din Gla sau Atena ar fi atacat prin surprindere Micene, Tirint, Orchomenos, Pilos, Midea, este puţin probabil să le fi distrus după victorie, în loc să conserve intacte faima şi capacitatea lor de apărare. Având aceleaşi tradiţii, apreciind aceleaşi valori, împărtăşind concepţii militare, economice, administrative, artistice şi religioase comune, atrizii n-ar fi riscat să clatine două simboluri ale lumii lor (invincibilitatea cetăţii ciclopice şi a regelui), dând astfel un exemplu care putea fi urmat oricând de alţii.

Contemporanii lui Homer, cei ai lui Pausanias şi ai lui Tucidide credeau că prăbuşirea lumii aheene s-ar datora invaziei dorienilor, plecaţi prin secolele XII-XI î.e.n. din nordul Balcanilor, pentru a se stabili în final în Doris (Grecia centrală) şi în trei regiuni peloponeziene (Argolida, Laconia şi Mesenia), unele grupări ajungând însă până în Creta şi Rhodos. Această năvălire numită tradiţional „întoarcerea Heraclizilor” (noţiune neclară încă, deoarece dorienii nu trăiseră niciodată în teritoriile deţinute de atrizi) a lăsat o rană adâncă în istoria timpurie a Greciei.

De fapt, cucerirea regatelor miceniene, începută prin 1250 î.e.n. şi terminată prin 1100 î.e.n., reprezintă şi astăzi o enigmă. Multă vreme s-a considerat că dorienii, deşi aflaţi pe o treaptă inferioară de civilizaţie, au putut realiza această performanţă pentru că erau mai numeroşi decât aheenii şi aveau arme de fier. Dar descoperirile arheologice din ultimele decenii au demonstrat că triburile doriene propriu-zise nu puteau depăşi, nici măcar egala numeric populaţia regatelor atride. În ceea ce priveşte armele, cele de bronz erau, după cum confirmă analizele metalografice moderne, incomparabil superioare celor de fier, care ajungeau să se tocească ori să se rupă în cursul unei singure lupte! (Este, probabil, unul dintre motivele pentru care aheenii nu adoptaseră fierul, celălalt fiind aspectul modest, lipsit de strălucire şi fast al armelor realizate din acest metal, arme potrivite pentru barbarii din Nord, însă nu şi pentru războinicii regilor înrudiţi cu zeii.)

Rămâne, ca singură explicaţie, un puhoi copleşitor de năvălitori revenind la intervale scurte şi atacând pe un front larg, atât pe uscat, cât şi pe mare, forţând toate graniţele deodată, ca o viitură de primăvară, cu neputinţă de stăvilit. Ceea ce arheologii de astăzi consideră că s-a petrecut astfel: pe la 1250 î.e.n. a început, în estul Europei centrale, marea migraţie a purtătorilor civilizaţiei „câmpurilor de urne”, un amalgam de populaţii războinice (dintre care cele mai puternice erau triburile ilire), ce foloseau cu preponderenţă fierul, îşi incinerau morţii în loc să-i înhumeze şi atacau de predilecţie vecinii sedentari, păstori şi cultivatori. „Triburile câmpurilor de urne” erau atât de numeroase, încât i-au împins foarte rapid spre sud pe locuitorii Balcanilor şi ai Greciei de nord-vest: tracii şi, respectiv, dorienii, etolienii, focienii, locrienii (populaţii greceşti). Aceştia au trecut, între 1240 şi 1200 î.e.n., prin regatele atride, pustiindu-le, distrugând aşezările,

cartierele şi palatele nefortificate, Creta, Rhodosul, micile insule egeene, poate chiar şi Troia VII A, dar nereuşind să cucerească fortăreţele aheene.

Ulterior, între 1200 şi 1100 î.e.n., „triburile câmpurilor de urne” năvălesc în Grecia peninsulară, în Pelopones, se răspândesc în Grecia insulară, trec în Asia Mică. Asaltează şi distrug Micene, Tirint, Midea, Troia VII B, regatul hitit, pustiesc insulele din Marea Egee şi Mediterana Orientală, apoi Fenicia şi Palestina şi ajung până în Egipt, unde sunt cu mare greutate oprite de Mineptah (în 1200 î.e.n.) şi Ramses al II-lea (între anii 1160 – 1140 î.e.n.). Rezultatele acestei ultime invazii sunt, în principal, împărţirea teritoriului grec, ce capătă configuraţia etnică pe care o va păstra şi în epoca istorică şi emigrarea multor aheeni în insulele egeene şi pe coasta Asiei Mici, unde aveau să fondeze colonii înfloritoare.

Fapt uluitor, o serie de descoperiri arheologice atestă că populaţia din Pilos, Micene şi Tirint, cunoştea încă din 1250 î.e.n. iminenţa primei invazii. Arhivele de tăbliţe scrise în liniarul *B*, găsite în 1939 la Pilos (traduse şi publicate de Ventris şi Chadwick), consemnează: orientarea activităţii armurierilor, a brutarilor şi reparatorilor de care în direcţia producerii intensive şi a stocării armamentului, proviziilor şi mijloacelor de transport; sporirea cotei de bronz acordate fiecărui armurier, cu indicaţia de a fi folosită pentru producerea unui număr cât mai mare de săbii şi lănci; mobilizarea, pentru necesităţile arsenalelor, a meşteşugarilor care lucrau pentru temple şi chiar a artizanilor regali; trimiterea zidarilor în diverse puncte de importanţă strategică şi tactică, pentru a construi fortificaţii sau a le consolida acolo unde existau.

S-au depus eforturi pentru: completarea echipajelor navelor (câte 20 de războinici şi 40 de vâslaşi per vas); planificarea expedierii femeilor şi copiilor din familia

regală, din nobilime şi din pătura de meşteşugari şi negustori înstăriţi în locuri sigure de refugiu şi aprovizionarea acestora cu alimente; mobilizarea femeilor şi copiilor din pătura săracă, precum şi a sclavilor la pregătirile pentru un eventual asediu, în special la stocarea şi conservarea cerealelor, fructelor şi legumelor; avertizarea santinelelor, a patrulelor şi posturilor fixe de observare de pe coaste şi de la graniţe, despre pericolul invaziei din mai multe direcţii.

Paradoxal, o parte dintre aheeni refuză să ia în serios ameninţarea: la Pilos, regina nu numai că nu părăseşte palatul nefortificat, dar face baie în momentul începerii atacului, fiind surprinsă de cuceritori în cadă şi luată în sclavie, iar în arhivă, scribii continuă să lucreze la registrul noilor proprietăţi atribuite de rege unor favoriţi până când focul cuprinde etajele superioare! În cartierele exterioare de la Micene, negustorii îşi ţin aurul pe masă, lângă registrele cu socoteli, iar soţiile de nobili se mândresc cu bijuteriile lor, înşirându-le înaintea prietenelor venite în vizită; în elegantele vile de lângă Tirint, curtezanele îşi invită cunoscuţii la ospăţ, în timp ce două familii nobile îşi căsătoresc copiii de 19 ani (băiatul) şi, respectiv, 15 ani (fata)…

Niciuna dintre aceste rupturi brutale de existenţe nu este însă mai spectaculoasă şi mai tragică decât soarta Ylmenei, o celebră curtezană, amanta unuia dintre fiii regelui din Tirint. Amintită de câteva texte din biblioteca regală, Ylmena era de o frumuseţe egalată doar de perseverenţa şi iscusinţa cu care îşi croise un drum mereu ascendent în societate, ajungând la Curte şi, curând, în graţiile unui prinţ cu 15 ani mai tânăr decât ea. Aventura fiului lor cu o femeie având-i de două ori vârsta nemulţumise profund cuplul regal, care a izgonit-o pe Ylmena în afara cetăţii, unde, sfidătoare, aceasta îşi ridicase o vilă splendidă pe unul din dealurile situate la un

kilometru de poarta principală.

Întrucât locuinţa era supravegheată de iscoadele Curţii, cei doi amanţi se întâlneau pe ascuns, în livezile de măslini de pe versantul de nord al dealului. Şi de la o asemenea întâlnire se întorcea acasă Ylmena, în zorii când a avut loc atacul.

Pomenindu-se în faţa călăreţilor apăruţi dintre negurile ce abia începuseră să se risipească, şi auzind în depărtare tumultul asaltului asupra cartierelor selecte de pe dealuri, curtezana nu s-a pierdut cu firea. Meseria ei, mai ales într-o lume violent patriarhală ca aceea aheeană, nu era lipsită de riscuri – iar de când îşi făcuse duşmani din rege şi regină se putea aştepta la orice, aşa că era pregătită.

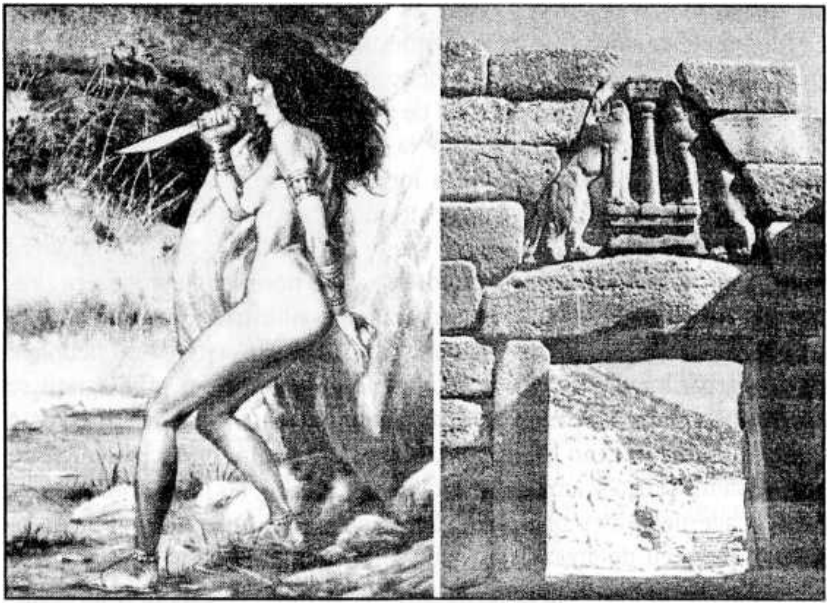

Primele raiduri împotriva cetăţilor miceniene au eşuat (*1240 – 1200 î.e.n.*), *dar cartierele lor exterioare au fost pustiite*. *„Curtezană surprinsă lângă Tirint într-un atac*

de zori" (*reconstituire de Venzelos* – stânga); *„Poarta leilor" de la Micene* (*stadiu actual* – dreapta). *Arhiva autorului.*

Când străinii au sărit de pe cai, apropiindu-se, n-a încercat să fugă. Şi-a lăsat mantia să lunece la pământ şi a rămas înaintea lor goală, doar cu brăţările şi podoabele de aur – şi cu un lung cuţit de luptă, pe care l-a înfipt fulgerător în gâtlejul primului bărbat, ce o apucase de plete, în confuzia ce a urmat, a ţâşnit printre ei, reuşind să ajungă la o stâncă de care s-a lipit cu spatele, aşteptând.

Nomazii veneau în goană, stârniţi şi furioşi. Nu erau obişnuiţi cu împotrivirea şi nici cu măiestria de care dădea dovadă Ylmena în mânuirea armei. Aşa că, în câteva minute, alţi doi se zvârcoleau pe jos, cu pântecele despicat… Dar asta nu putea să dureze la nesfârşit. Încetul cu încetul, cercul de lănci şi săbii s-a strâns în juru-i şi, epuizată, sângerând din mai multe răni, femeia a scăpat cuţitul, prăvălindu-se în genunchi.

Într-o clipă era năpădită, dispărând sub grămada de trupuri ce se luptau să ajungă mai repede, să apuce, să tragă…

În mai 2002, săpăturile de pe şantierul arheologic de la Tirint au dezgropat, la aproape zece metri adâncime, câteva oseminte, printre care un craniu şi un pelvis feminin despicat de săbii, un cuţit de bronz şi o brăţară de aur cu numele Ylmenei gravat la interior; iar la o sută de metri, rămăşiţele a trei bărbaţi cu coifuri locriene şi arme de fier. Regina din Tirint scăpase de o grijă – chiar înainte ca lumea ei să se prăbuşească, în anul 1232 î.e.n!

Găsind dovezile acestor fragmente de viaţă normală, îmbinată cu pregătirile de respingere a atacului, arheologii s-au întrebat, desigur, de ce, într-un moment când întreaga populaţie a regatelor aştepta cu nelinişte atacul barbarilor din Nord, dinastia atridă, nobilimea şi privilegiaţii se

ocupau ostentativ de păstrarea aparenţelor, chiar cu riscul vieţii?! Poate că familiile regale erau orbite de trufie şi suficienţă, însă războinicii nu puteau să nu-şi dea seama de gravitatea pericolului, iar negustorii nu şi-ar fi riscat averile pentru prestigiul sau toanele unui rege, fie el şi de drept divin. Este greu de crezut că nobilii aheeni ar fi acceptat să-şi pună în pericol soţiile şi copiii, neevacuându-i sau lăsându-i să stea în afara incintelor fortificate, dacă s-ar fi temut că atacul va avea într-adevăr loc. Şi atunci, care este explicaţia acestei atitudini ce frizează inconştienţa?

Regii atrizi aflaseră în mod sigur de înfrângerea populaţiilor greceşti din nordul peninsulei de către „triburile câmpurilor de urne”. Ştiau că acestea îi împingeau spre graniţele lor pe dorieni, locrieni şi focieni; ştiau că, mai devreme sau mai târziu, mari mase de oameni le vor călca ţara. Dar este tot atât de sigur că îi priveau ca pe nişte refugiaţi istoviţi de foame şi lupte, gata să accepte orice pentru o bucată de pâine şi pentru… protecţia trupelor aheene.

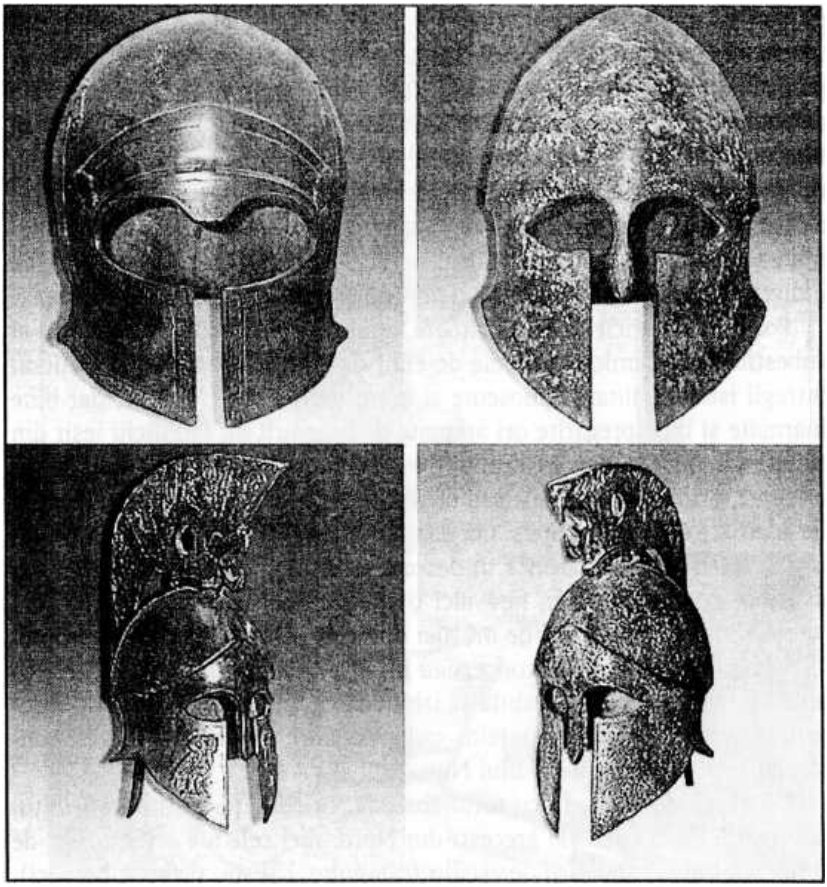

Coifuri de bronz: *cretan* (*1300* î.e.n. – stânga sus); *micenian* (*1300 î.e.n.* – dreapta sus); *folosit de dorieni* şi *locrieni* (*1200 î.e.n.* – stânga jos); *ilir* (*1200 î.e.n.* – dreapta jos). *Reconstituiri de la British School of Athens*.

Cât despre urmăritorii lor, gloatele necivilizate din Nord, una era să-i învingă pe dorieni şi alta să atace zidurile inexpugnabile ale fortăreţelor lumii lui Atreus. Că mulţimile înnebunite de disperare nu pot fi oprite, ca şi lăcustele, nu s-au gândit nici regii din Micene, Pilos sau Tirint, nici generalii lor. Că armele de fier, chiar inferioare

calitativ sunt destul de ieftine pentru a fi accesibile oricui, că forţa de izbire a unei formaţii masive poate rupe o linie de luptători neobişnuiţi să acţioneze împreună ci deprinşi să se remarce prin fapte de vitejie individuale, nu li s-a părut ceva demn de reflecţie tacticienilor aheeni…

Fortăreţele, oricât de impunătoare, au nevoie de garnizoane care nu-şi subestimează inamicul. Trupele de elită şi-au dovedit valoarea în cursul întregii istorii militare cunoscute şi, nu o dată, forţe restrânse, dar bine înarmate şi bine pregătite ori animate de un spirit de sacrificiu ieşit din comun au înfrânt inamici care deţineau o superioritate numerică zdrobitoare. Totul este ca armele sau tactica de luptă a unor astfel de trupe să fie adecvate scopului propus. Or, dacă armele miceniene rămâneau inegalabile, tactica de a se arunca în dezordine, frontal, fără un plan stabilit, fără manevre pe flancuri, fără nicio coeziune a liniei de luptă, asupra unui duşman de douăzeci de ori mai numeros, s-a dovedit dezastruoasă.

Războinicii aheeni nu concepeau însă că armele care le aduseseră de atâtea ori victoria nu-i vor ajuta să izbândească, mai ales pe teritoriul propriu şi sub protecţia fortăreţelor ciclopice, care puteau rivaliza cu construcţiile din Egiptul Regatului Nou.

De altfel ideea nu era cu totul absurdă, cu condiţia de a nu dispreţui adversarul. Nici triburile greceşti din Nord, nici cele ale „câmpurilor de urne” nu aveau maşinării de asediu (catapulte, baliste, turnuri, berbeci). Neputând sparge zidurile, trebuiau să le escaladeze, or, în condiţiile date (protejat de metereze şi bine aprovizionat cu arme), fiecare apărător putea ţine piept la cel puţin zece asediatori. Dispunând de suficiente provizii şi de apă potabilă, fortăreţele ar fi rezistat, teoretic, oricât.

Dar… la Micene apa venea dintr-o sursă exterioară incintei fortificate (este adevărat, bine camuflată); palatul de la Pilos nu fusese prevăzut cu bastioane, singurele

pregătiri efectuate în pripa fiind zidirea ferestrelor de la parter; vilele aristocraţiei, din afara fortificaţiilor Tirintului erau înconjurate de grădini, dar nu şi de garduri. Oare chiar credeau aheenii că năvălitorii vor fi atât de impresionaţi de măreţia cetăţilor, încât vor ocoli până şi cartierele exterioare, sărace sau luxoase, deopotrivă lipsite de apărare?!

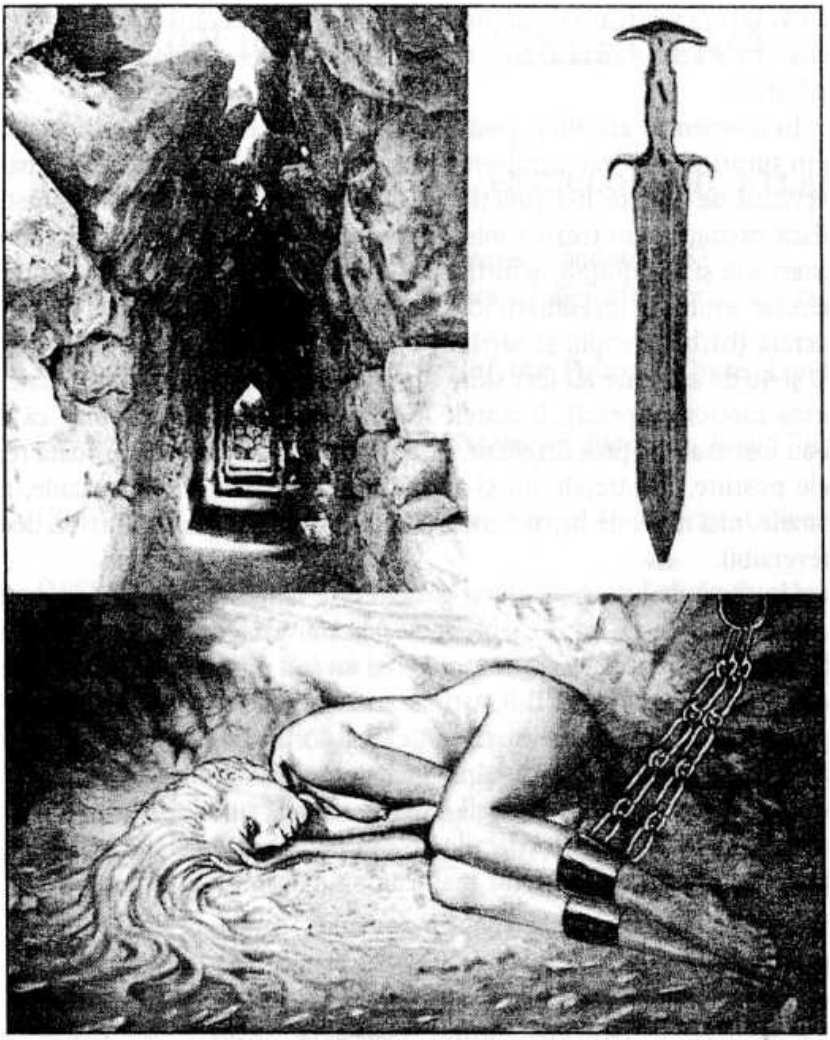

Sfârşitul „regatelor aurului" a fost inexorabil. Nu le-au putut salva nici uriaşele ziduri şi cazemate ale cetăţilor (*Tirint* – stânga sus), *nici superioritatea armelor* (*pumnal de luptă găsit în colonia miceniană din Ithaca* – dreapta sus), nici *politica de raiduri preventive şi luare de ostatici din familiile conducătoare ale învinşilor* (*„Prinţesă din*

Rhodos, *prizonieră în subteranele fortăreţei Gla*”, *reconstituire de Venzelos* – jos). *Arhiva autorului*.

În momentul atacului, posturile şi patrulele de graniţă au fost luate prin surprindere, deşi primiseră avertismente prealabile chiar de la palat; serviciul de ştafete n-a funcţionat, nici măcar parţial; străjile oraşelor (dacă existau) s-au trezit copleşite de mulţimea năvălitorilor. Cartierele exterioare şi reşedinţele nefortificate au căzut într-o noapte (exact timpul necesar jefuirii şi incendierii lor), populaţia, bogată sau săracă, fiind masacrată (bărbaţii, copiii şi bătrânii) ori dusă în robie (cazul femeilor între 10 şi 40 de ani, care au fost silite să meargă goale, cu lanţuri la glezne, în urma carelor cu prăzi). Incintele fortificate au rezistat ori poate că nici n-au fost asaltate prea insistent, însă bătălia era pierdută deja: odată regatele pustiite, fortăreţele nu şi-au mai putut asigura nici proviziile, nici armele, nici mâna de lucru necesară întreţinerii şi au intrat într-un declin ireversibil.

Un secol mai târziu, ilirii au găsit regate-fantomă, vegetând în umbra zidurilor păzite de garnizoane demoralizate, care nu aveau cum stăvili valuri de atac masive şi continue. Astfel au fost cucerite bastioanele de la Micene şi Tirint, Troia VII B, astfel a căzut şi regatul hitit, a cărui glorie apusese de mult. Lumea atrizilor, „a cetăţilor bogate în aur”, a personajelor epopeii homerice a dispărut pentru totdeauna din istorie, lăsând în urmă-i câteva măşti cu expresii trufaşe, ruinele unor construcţii monumentale, faima tezaurelor fabuloase (pe deplin întemeiată) şi legendele despre eroii săi, în mod sigur mai frumoase decât realitatea…

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

LUCRĂRI DE SPECIALITATE, ENCICLOPEDII, ATLASE:

BLEGEN, C.W., *Troy and the Trojans*, London, 1963

BORD, J. and C., *Ancient Mysteries of Britain*, London, Grafton Books, 1986

BRANIGAN, K., *The Foundation of the Palatial Crete*, London Chatham, 1969

CHARROUX, R., *Le Livre du Mystérieux Inconnu*, Paris, Robert Laffont, 1974

CLARK, G., *World Prehistory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977

DESBOROUGH, V.R., *The Last Mycenaeans and their Successors*, Oxford, 1964

EVANS, Sir A., *The Palace of Minos at Knossos*, vol. I-IV, London, 1921 – 1936

EVANS, J., *Time and Chance*. *The Story of Arthur Evans and his Forebears*, London, 1943

HIGGINS, R.A., *The Greek Bronze Age*, London, 1970

HUTCHINSON, R.W., *Prehistoric Crete*, London, Harmondsworth.

1962 KANTOR, H., *The Aegean and the Orient* in the *Second Millenium BC*, Bloomington, University of Indiana 1947

MATZ, E, *Kreta*, *Mykene*, *Troja*, Stuttgart, J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachf. GmbH., 1957

MUCK, O., *The Secret of Atlantis*, London, Collins, 1978

PALMER, Z.R., *Mycenaeans and Minoans*, London, 1961

PENDLEBURY, J.D.S., *The Archaeology of Crete*, London, 1939

SCRANTON, R.L., *Aesthetic Aspects of Ancient Art*, London, Avon, 1967

SNODGRASS, A., *Early Greek Armour and Weapons*, Edinburgh 1964

SNODGRASS, A., *Arms and Armours of the Greeks*, London Avon, 1967

VENTRIS, M., CHADWICK, J., *Documents in Mycenaean Greek,* London, 1956, Cambridge, 1959

WEBSTER, T.B.L., *Front Mycenae to Homer*, London, 1958

WHITEHOUSE, D. and R., *Atlas Archéologique Universel*, Paris, Tallandier, 1978

*** *Grand Atlas Bordas*, Paris, Editions Bordas, 1994

*** *Chronique de l'humanité*, Paris, Editions Jacques Legrand, 1986

*** *L'Encyclopaedia Universalis*, vol. 1-21, Paris, France Publications, Editeur a Paris, 1968 – 1975, S.A. – 1980

*** *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 1-30, London, Benton Publisher, 1943 – 1974

COLECŢII DE REVISTE:

NATIONAL GEOGRAPHIC (National Geographic Society, 17th and M. Sts. N.W. Washington DC 20036 – U.S.A.).

SCIENCE ET VIE (Excelsior Publications, S.A. 5, Rue de la Baume – 75.008 Paris-France).

CUPRINS

INTRODUCERE... 3
BLESTEMUL ZEILOR... 4
S-a întâmplat în Cornwall... 4
...Miracolul Minoic... 6
Ţara Regelui Minos... 10
Oameni, veşminte, podoabe... 13
O artă fascinantă... 18
Palatele-arbori şi obsesia luminii... 20
Flota de război... 27
...şi armamentul terestru... 29
Civilizaţie sau decadenţă?... 35
Femei-luptătoare şi prinţi efeminaţi... 38
REGATELE RĂZBOIULUI VEŞNIC... 45
Moarte în Cetatea Misterelor... 45
Adevărata istorie a lumii lui Homer... 47
„Cetăţile aurului”... 49
Monumente ciclopice... 57
Urmaşii lui Atreus... 60
O civilizaţie făurită prin şi pentru arme... 65
Imposibilul Război Troian... 72
Legende... şi tezaure fabuloase... 74
Un sfârşit predictibil... 77
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ... 87

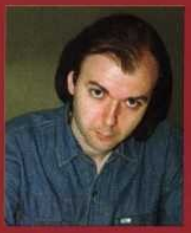

Miracolul Minoic: prima putere mediteraneeană din istorie care și-a întins rețeaua de baze navale și comerciale din Creta până în Insulele Britanice și în Marea Neagră. Vase de luptă înfricoșătoare, palate magnifice, o artă și o civilizație de un extraordinar rafinament, a femeilor care luptau și a prinților efeminați... Regatele Miceniene: cetăți ciclopice, o societate violent patriarhală, aflată într-un război neîntrerupt cu vecinii, splendide arme de bronz, eroi de epopee și un sfârșit tragic, la care a contribuit invazia triburilor de amazoane din Nord... Incluzând cele mai șocante descoperiri arheologice din anii 2000-2004, această carte evocă lumea "orașelor egeene ale aurului" de acum peste trei milenii, adevăratele precursoare ale civilizației occidentale.
Colaborator al prestigioasei *British Archaeological School of Athens,* Dan Apostol a participat, între anii 2000-2002, la campaniile de săpături din Insula Santorin, Palatul Phaistos și Cetatea Gla, care au dus la o răsturnare spectaculoasă a viziunii asupra civilizațiilor minoică și miceniană. Iar talentul său de evocare reînvie o lume ce mai rezervă multe surprize...

Cartea de buzunar este o enciclopedie practică, științifică și literară, care nu pune probleme, ci, dimpotrivă, le rezolvă. Este o editură nouă, susținută de experiența vastă a celor trei fondatori:
- Societatea universitară Paideia, care editează, de 14 ani, cărți de cultură;
- Grupul NOI, care, de mai bine de 10 ani, își confirmă vocația culturală, editează și răspândește carte de înaltă calitate în întreaga țară;
- Cunoscutul grup Media Pro, lider pe piața media românească.
Aceste forțe s-au unit pentru a vă oferi informația sigură, sfatul competent, soluția de care aveți nevoie, într-o prezentare bine structurată și accesibilă, sub deviza: *cunoștințe la îndemână.* Vă stau la dispoziție cinci colecții: carte școlară, cultură, știință, practic, util. Ele se adresează cititorilor de toate vârstele, cu cele mai diverse preocupări.

ISBN 973-8351-99-5
9 789738 351998